

ISSN 1563-0307
Индекс 75875; 25875

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия философия. Серия культурология. Серия политология

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Philosophy series. Cultural science series. Political science series

№3 (40)

Алматы
"Қазак университеті"
2012

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының
Мәдениет және Ақпарат министрлігімен тіркелген

Куәлік №956-Ж (алғашқы нөмірінің есепке қойылу уақыты 22.04.1992 ж. № 766)

Жылына 4 рет жарыққа шығады

Журнал философия, мәдениеттану және саясаттану ғылымдары бойынша
диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғарғы Аттестациялық
Комитетімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау
үшін Қазақстан Жоғарғы Аттестациялық Комитетімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді //
ЖАК бюллетені, №3, 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми
басылымдар тізімі Қазақстан ЖАК-нің төрағасының бұйрығы 26.06.2003, №433-3ж //
Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАК. – Алматы, 2003

Редакция алқасы:

Масалимова А.Р. – ғылыми редактор, Насимова Г.О. – ғылыми редактордың орынбасары,
Борбасова Қ.М. – жауапты хатшы (тел.: 8-727-377-33-32 (ішкі 13-37),
Алтаев Ж.А., Бәйтенова Н.Ж., Балапанова А.С., Ғабитов Т.Х.,
Есім Ғариқолла, Жолдубаева А.К., Иватова Л.М., Исмағамбетова З.Н.,
Қарабаева А.Г., Құлсариева А.Т., Құрманалиева А.Д., Молдабеков Ж.Ж., Нұржанов Б.Г., Сейсебаева Р.Б.

Шетелдік редакция мүшелері:

Каплан С., профессор (Калифорния Университеті, АҚШ);
Озкан А.Р., профессор (Кастамону Университеті, Түркия);
Петрик Дж., PhD докторы (Огайо Университеті, АҚШ);
Федотов А.В., профессор (София Университеті, Болгария);
Финке П., профессор (Цюрих Университеті, әлеуметтану және мәдени антропология
департаменті, Швейцария);
Челеби И., профессор (Мармара Университеті, Түркия)

Ғылыми басылым

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

ФИЛОСОФИЯ СЕРИЯСЫ
МӘДЕНИЕТТАНУ СЕРИЯСЫ
САЯСАТТАНУ СЕРИЯСЫ

№ 3 (40)

Редакторы Рүстембекова Г., Бекбердиева Г.
Компьютерде беттеген Мұхамедьярова К.А.

ИБ № 6144

Басуға 25.09.2012 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 7,5 б.т.

Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс № 1211.

Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспасы.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

Қазақ университеті» баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, 2012

Дорогие, друзья!

Третий выпуск журнала посвящен политике, основным политическим событиям 2012г. Политическая жизнь страны, как и прежде, очень активна и динамична. События, происходящие в стране и в мире, требуют чуткого реагирования, рефлексии, осмысления и анализа, прогнозирования будущего и выработки соответствующих рекомендаций. Наши авторы, в большинстве своем политологи – ученые и молодые исследователи, располагают богатым теоретическим опытом, мощнейшим методологическим потенциалом, чьи знания и авторитетное мнение, экспертные заключения, как правило, на практике, при моделировании политических, социальных процессов и т.д., находят свое подтверждение и применение.

В представленных статьях исследуются актуальные вопросы политической науки, подготовки специалистов-политологов в современных условиях. Авторы изучают проблемы обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан, исследуют государственную политику в различных сферах, предлагают рекомендации по дальнейшей демократизации и модернизации казахстанского общества.

Главный редактор, профессор А.Р. Масалимова

УДК 32.001

Е.Т. Карин

Секретарь партии НДП «Нур Отан», Казахстан, г. Астана

E-mail: erlan.karin@facebook.com

Актуальные вопросы политологии в контексте социальной модернизации Казахстана

Аннотация. Политическая наука должна не только предвосхищать перспективные контуры политического будущего государства и общества, но и обеспечивать теоретико-методологическими концептами актуальные тренды политического процесса в настоящем. С началом реализации программы социальной модернизации власть нуждается в новых идеях и фундаментальных основаниях социальной политики. Без опоры на академическую науку власти будет трудно сформировать целостный системный подход к реализации тех задач по социальной модернизации, которые поставил Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев. Политологи Казахстана должны ответить на злободневный вопрос: как государство должно трансформировать свою социальную политику, чтобы она, прежде всего, создавала все условия для самореализации граждан, обеспечивала его базовые жизненные стандарты.

Ключевые слова: социальная модернизация, политическая наука, государственная политика, политический процесс.

Сегодня перед политологическим сообществом стоят прежние задачи, сформулированные еще в первые годы независимости, мы все еще находимся на пути экстенсивного накопления количественных изменений, где лидером в настоящий момент является университет: увеличивается финансирование, внедряются академические свободы, появляются принципиально новые подходы в организации научной и академической работы. Возможно, именно в стенах университетов и произойдет качественный скачок в институализации отечественной политологии как науки.

Безусловным фактом является то, что политическая наука должна не только предвосхищать перспективные контуры политического будущего государства и общества, но и обеспечивать теоретико-методологическими концептами актуальные тренды политического процесса в настоящем.

Но насколько отечественная политическая наука сегодня является подспорьем в парадигмальном пересмотре основ социальной политики, который инициировал Президент страны Нурсултан Назарбаев в своей программной статье о двадцати задачах социальной модернизации.

Сегодня мы можем констатировать очевидный факт. Казахские политологи, как отмечалось еще в 2009 году на Втором Конгрессе политологов

Казахстана, основной упор исследовательской практики сосредотачивают на анализе внутривнутриполитических процессов, перспективах развития демократических институтов и процедур, этнополитики, национальной и региональной безопасности, геополитике.

Как показывает анализ тематики докторских и кандидатских диссертаций по политологическим специальностям, защищенных в Казахстане в период с 2009 по 2012 год, только около 10 исследований прямо или косвенно относятся к проблематике социальной модернизации. И это из 273 диссертантов по специальности «Политология».

Справедливости ради необходимо отметить, что в 2009-2011 годах фактически были впервые защищены несколько диссертаций с целью концептуального осмысления текущей социальной политики Казахстана. Но они стали лишь исключением из правил в текущих научных интересах казахстанской политической науки.

Или другой пример. В перечне научных приоритетов многих вузов отсутствует социальная проблематика, как это мы можем заметить в перечне научных интересов кафедры политологии данного вуза.

Думается, эти тенденции требуют совместного осмысления силами всего политологического сообщества Казахстана.

Сможет ли политическая наука задать тон в концептуализации модернизационного процесса в социальной сфере в обозримой перспективе? Этот вопрос остается открытым.

С началом реализации программы радикальной социальной модернизации власть как воздух нуждается в новых идеях и фундаментальных основаниях новой социальной политики. Но способна ли она самостоятельно осуществить революцию в «социалке» без упора на науку даже с учетом существенной «докторизации» чиновничьего аппарата? Вопрос, думается, риторический.

Без опоры на академическую науку власти будет трудно сформировать целостный системный подход к реализации тех задач по социальной модернизации, которые поставил Президент и которые требуют глубокого научного анализа. И здесь, я думаю, казахстанские политологи должны сказать свое веское слово.

Во-первых, нынешний уровень взаимодействия власти и гражданского общества, как по формам и методам, так и интенсивности, оставляет желать лучшего. Излечить общество от его «болячек» без активного сотрудничества государства и общества невозможно. Нужны действенные механизмы взаимодействия государственных органов и общественных организаций, представляющих интересы социальных групп.

Безусловно, любые концепции общенационального диалога, разрабатываемые политологами, не будут материализованы без воли власти к сотрудничеству и открытости. И здесь научное сообщество должно стать побудителем власти к более транспарентной архитектуре взаимоотношений с учетом тех угроз и рисков, которые несут в себе процесс замыкания власти на себе.

Во-вторых, одной из значимых функций политологии является политическая социализация через образование. Знания о политике должны не только информировать обучаемых о системе властных отношений, они должны нести в себе побудительный мотив к активному отношению, в особенности, молодежи к сфере политике. При этом они должны усваивать и ценностные представления, установки и ориентации модернизирующегося общества, чтобы не бежать в лоно консервативного традиционализма или и того хуже искать утешение в экстремистских религиозных организациях.

Я думаю, что политической социализации

молодежи должно придаваться приоритетное значение при реализации воспитательной функции образовательной системы. Тем самым мы укрепляем позиции государства в идейном противостоянии с социально опасными радикалами, активно вовлекающих незрелую молодежь в террористическую деятельность. И здесь политологи Казахстана могли бы внести социально значимый вклад в усиление идейной убежденности молодежи об опасности, как политического, так и религиозного экстремизма и соответственно удерживать ее отдельных представителей от вовлечения в экстремистские организации.

Безусловно, основная ответственность здесь ложится на плечи политологов в системе образования, которые должны конечной целью процесса обучения студентов полагать усвоение ими позитивных и жизнеутверждающих ценностей модернизационного процесса, который переживает наше общество. И соответственно, ориентировать свои учебные программы под эту целевую установку.

В-третьих, пересмотр основ построения государственной социальной политики, доставшейся нам в наследство от эпохи государственного патернализма, один из самых актуальных запросов современности. На мой взгляд, именно политологи в тесной увязке с представителями других социально-политических дисциплин должны возглавить процесс формирования концепции сбалансированной государственной политики социального развития и социального обеспечения, органически сочетающей в себе принципы социальной справедливости и отрицания иждивенчества.

Политологи Казахстана должны ответить на злободневный вопрос: как государство должно трансформировать свою социальную политику, чтобы она, прежде всего, создавала все условия для самореализации граждан, обеспечивала его базовые жизненные стандарты, но при этом способствовала бы повышению деятельностного потенциала общества и формированию производительного класса?

Мы уже много говорили о том, что современная казахстанская политическая наука оторвана от практики и реалий политических процессов. Думается, что именно сейчас возникает уникальный момент, когда казахстанское политологическое сообщество может активно внедриться в реальное конструирование нашего будущего.

В-четвертых, социальная модернизация

немыслима без адекватного уровня управления социальными процессами. Нынешняя система государственного управления в этой сфере существенно устарела и не отвечает потребностям модернизационной повестки дня. Моделирование оптимального государственного менеджмента, заряженного на реальное совершенствование социальных процессов, а не имитацию бурной деятельности, это актуальная задача, прежде всего, научного сообщества. Потому как нынешняя система управления социальным развитием общества не способна изжить себя сама.

В-пятых, серьезной и востребованной темой исследования является природа политических конфликтов, генезис протестного потенциала и способы снижения политически конфликтной среды в Казахстане. Уроки трагедии в Жанаозене и социально опасных трудовых конфликтов требует не только реакции государства, но и научного осмысления причин и предпосылок, генерирующих социальные конфликты. От глубины их понимания зависит и будущее политической стабильности в Казахстане.

Е.Т. Карин

Қазақстанның әлеуметтік модернизация кезеңіндегі саясаттанудың өзекті мәселелері

Мақалада қоғамның трансформациясы үдерісінің барысындағы саяси ғылымның міндеттері қарастырылады. Қазақстан саясаттанушылары мемлекет азаматтарының өзіндік қалыптасуына жағдай жасай отырып, олардың негізгі өмірлік стандарттарын қамтамасыз етіп, әлеуметтік саясатты қалай өзгерту керек деген аса күрделі сұраққа жауап беруге тиіс. Автор әлеуметтік контентті зерттеу, академиялық ғылым мен қоғамның қарым-қатынасын кеңейтудің өзектілігін негіздейді.

Түйін сөздер: әлеуметтік модернизация, саяси ғылым, мемлекеттік саясат, саяси үдеріс.

E.T. Karin

Topical issues of political science in the context of social modernization of Kazakhstan

In article «Pressing issues of Political Science within the context of social modernization of Kazakhstan» the main tasks of political science within the framework of social transformation are considered. Political scientists of Kazakhstan should answer the contemporary issue : how government should transform its social policy, first of taking into consideration the creating of all the conditions for self-realization of its citizens and providing of their basic life standards.

Keywords: social modernization, political science, public policy, political process.

ӘОЖ 322 (4/9)

З.К. Шаукенова¹, Ш.М. Жандосова^{2*}, Қ.С. Меңдіғалиев²¹Саясаттану және философия Институты, Қазақстан, Алматы қ.,²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы

*E-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

Дін және діни қарым-қатынас саласындағы шет елдердің мемлекеттік саясаты

Аңдатпа. Мақалада дін және діни қарым-қатынас саласындағы шет елдердің мемлекеттік саясаты қарастырылады. Сонымен қатар посткеңестік мемлекеттердегі қазіргі діни жағдай, дәстүрлі емес діндердің қоғамдық санаға ықпалы мен діни ұйымдардың ахуалы жан-жақты зерттелген.

Түйін сөздер: мемлекеттік саясат, діни қарым-қатынас, діни ұйымдар мен конфессиялар.

Қазіргі таңда әр түрлі діннің бейбіт қатар өмір сүруі, діни бірлік, конфессияаралық келісім – кез-келген мемлекеттің гүлденуінің негізі болып табылады. Қазақстандағы қазіргі діни жағдайдың ерекше белгісі – конфессияаралық плюрализм. Халықаралық алаңдағы жалпы тұрақсыздық жағдайында Қазақстан дамуының, оның әлеуметтік, экономикалық және саяси жаңаруының маңызды шарты елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімді сақтау болып табылады. Осы бағытта дін саласында мемлекеттік саясатты жүзеге асырудың тиімді жүйесі жолға қойылған.

Мемлекет және діни бірлестіктердің өзара қарым-қатынасының қазақстандық үлгісі діндарлардың құқықтары мен бостандықтарын сыйлауға, қоғамдық және діни қызығушылықтар теңгеріміне, серіктестік қатынасқа және өзара түсіністікке негізделген. Осыған байланысты дін бостандығы және діни тағаттылық (толеранттылық) үрдісінің ілгерілеуіндегі Қазақстанның тәжірибесі мемлекеттің либералдық және бейбітшіл саясатын өмірде жүзеге асыруының үлгісі болып табылады.

Ар-ождан бостандығы саласында Қазақстанның мемлекеттік саясатының үш қағидатын атап көрсеткен жөн – бұл бейтараптық, тағаттылық және бірегейлік қағидалары. Мемлекеттің зайырлы сипаттағы конституциялық қағидаты Қазақстанда мемлекеттің және діни бірлестіктердің құзыреттілік саласын және олардың міндеттерін бөлу арқылы жүзеге асырылады [1].

Қазіргі таңда демократиялық мемлекеттердің

діни ұйымдар мен конфессияларға қатысты мемлекеттік саясаты оның ішкі және сыртқы саясатының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Себебі діни сенім бостандығы халықаралық құқықтық актілерде мойындалған және бекітілген жалпы адамзат баласының фундаментальді құқықтарының біріне жатады.

Мемлекетаралық қатынастарда діни және дінге қатысты мәселелер маңызды орын алады. Мәселен, Америка Құрама Штаттары (Конгресс немесе Сенат мүшелерінің пікірі бойынша) діни сенім бостандығы мен құқықтары шектеледі деген мемлекеттерге экономикалық санкция жариялап отырады, сонымен қатар жылда осы мәселеге байланысты Конгресс алдында түрлі мемлекеттердегі сенім бостандығы жөнінде баяндамалар тыңдалады.

Халықаралық актілер діни сенім бостандығы саласында белгілі дәрежеде мемлекеттік заңдарға талап-шарттар қояды, ал бұл қазіргі таңда көптеген батыс мемлекеттерінің өзіне де, діни ұйымдар мен діни сенім бостандығына қатысты іс-әрекеттер мен заңдарына бірқатар қиыншылықтарды туындатып отыр. Себебі Еуропа елдеріндегі мұсылман қауымдастығының көбеюі, олардың да сол елдерге ғасырлар бойы дәстүрлі болып келген діни ұйымдармен қатар тең құқықтарға ие болу мүмкіндігіне алып келіп, батыс еуропалық мәдени идентификацияға (бірегейлік) қауіп төндіру мәселесін туындатады.

Қазіргі таңдағы саяси-құқық ойлары мен мемлекеттілік құрылымда либералды-демокра-

тиялық идеялар мен құқықтық мемлекет идеялары басым болып келеді. Көптеген мемлекеттердің заңнамаларында діни сенім және ар-ождан бостандығы адамның негізгі құқықтары мен бостандығына жатқызылады. Сол себептен, діни сенім бостандығы мен діни ұйымдардың іс-әрекетін реттеу жөніндегі заңнамалар ұлттық шеңберден шығып, халықаралық құқықтық маңызға ие болады.

Жаһандық үрдістердің нәтижесінде түрлі құқықтық мәдениеттердің өзара араласуы, құқықтық жүйелердің бірігуі, еуропалық континенттік құқықтық жүйесінің түрлі мемлекеттердегі діни ұйымдардың іс-әрекетін реттестіруде басты негіз көзі болуына алып келді [2].

Жалпы тарихи-мәдени шарттарға байланысты көптеген мемлекеттерде ұлттық идентификация діни идентификациямен қатар жүрді. Сол себептен де, қоғамдық пікір белгілі бір ұлт өкілі өздерінің дәстүріне сәйкес келмейтін дінді қабылдаса теріс көзқарас танытады. Осымен қатар, дәстүрлі емес діндердің іс-әрекеттері мен уағыздары жалпы халықты, әсіресе жастарды құндылықтарды теріске шығарып, қарсы тұруға, ұлттық дәстүрді жоюға алып келеді.

Мемлекеттің басты мақсаттарының бірі территориялық тұтастық пен ұлттық қауіпсіздікті, қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз етумен қатар ұлттық мәдениет пен дәстүрді сақтау болып табылады. Мәселен, бірқатар мұсылман мемлекеттерінде және Грецияда прозелетизм орын алады, яғни аталған мемлекеттерге дәстүрлі емес діни ұйымдар мен миссионерлердің іс-әрекеті заңсыз деп табылып, оларға рұқсат етілмейді.

Мемлекет өз территориясындағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында діни ұйымдармен қарым-қатынастарын реттеуге міндетті. Алайда халықаралық құқық актілермен шектеулі посткеңестік мемлекеттер өз территориясындағы ұлттық мәдениетке деструктивті болып табылатын және түрлі радикалды топтардың іс-әрекеттерін тежеуде көптеген қиыншылықтарға тап болып отыр. Ал, батыс елдерінде бұл принцип әр елдің тарихи-мәдени ерекшеліктерін есепке алына отырып, ескеріледі.

Мәселен, көптеген батыс мемлекеттерінде белгілі бір діни ұйымдардың сол мемлекеттің құрылымындағы, оның рухани және дәстүрлі мәдениетінің қалыптасуындағы маңызды рөліне байланысты оған конституциялық

негізде ерекше статус беріледі. Сонымен қатар сол діни ұйым елдегі өзге діни ұйымдармен салыстырғанда бірқатар артықшылықтар мен мемлекет тұрғысынан қолдауға ие болады. Мемлекеттік немесе ресми шіркеулер білім беру жүйесіндегі діни білім беру құқықтарымен өз діни ұйымдарынан мемлекеттік салық алу құқықтарына ие.

Қазіргі таңда батыс елдерінде, әсіресе Германия, Франция, Англия елдерінде мұсылмандық қауымдардың саны өсіп келе жатқаны белгілі. Соңғы жарты ғасырда әлемдегі террористік іс-әрекеттер осы дінді жамылған мұсылмандар үлесіне тигендіктен батыс елдері, әрине ислам дініне оң көзқарас танытпайды және мұсылмандардың сол елдерде білім беру жүйесіне енуі мен қоғамдық өмірге белсенді араласуын барынша болдырмауға тырысады [3].

Америка Құрама Штаттары және Канада елдерінің мемлекеттік құрылымы мен рухани-мәдени өмірлері діни және мәдени плюрализм негізінде қалыптасқандықтан, аталмыш мемлекеттер «ұлттық мәдениет» пен «дәстүр» деген түсініктерге әлдеқайда кең қарайды. Ал дәстүрлі Еуропа елдеріне дәл осы мұсылмандардың кеңінен таралуы олардың дәстүрлі мәдениетіне төнген қауіп ретінде қарастырылады.

Мәселен, Бельгия Парламенті қоғамдық жерлерде, соның ішінде, саябақтарда, мемлекеттік мекемелерде, көшеде адамдар бетін толықтай жауып жүруге тыйым салатын заң қабылдады, бұл мәселе әлі де Сенаттың қарастыруында жатыр. Дегенмен де, Бельгияның бірқатар қоғамдық аймақтарында қауіпсіздік мақсаттарында паранджа сияқты бетті толықтай бүркеу тәрізді бас киімдеріне тыйым салады.

Ұлыбританияда исламдық діни киім үлгілеріне тыйым салынбаса да, 2007 жылдардан бері мектептерде арнайы киім үлгілері – дресс-код талап етіледі. Англияда кейбір партиялар исламдық орамалдарға толықтай тыйым салу жөнінде заң қабылдауға шақырады. Олардың пікірінше, бұл Британияны жікке бөліп, әйелдерге мәжбүрленетін әрекет және қоғамға төндіретін қауіп ретінде қарастырылады.

Испанияда, исламдық бүркенуге мемлекеттік деңгейде ұлттық тыйым салу болмаса да, Барселона мен Каталонияның бірқатар қалаларында, муниципалды мекемелерде, базарлар мен кітапханаларда толықтай бет-әлпетін көрсетпей жүруге тыйым салынған заң қабылданған.

Қоғамдық жерлер мен мекемелерде исламдық хиджаб немесе паранджа киюге заң жүзінде тыйым салу әрекеттері Дания, Нидерланды, Германия, Ресей, Австрия, Швейцария және т.б. елдерінде орын алды. Алайда аталмыш заңдар діни сенім бостандығы жөнінде халықаралық құқықтық актілерге қайшы келгендіктен, азаматтардың діни еркіндігін шектеу болып табылғандықтан, мұны аталмыш елдердің Парламенттері мақұлдаған жоқ. Дегенмен де, аталған мемлекеттердің бірқатар штаттары мен аймақтары діни киім үлгілеріне заң жүзінде тыйым салды [4].

Діни сенім бостандығы жөніндегі халықаралық құқықтық актілер, әсіресе, соңғы кезде бұрынғы кеңестік республикаларда мемлекет және дін аралық қатынастарда көптеген қиындықтар мен қайшылықтар туындатып отыр.

КСРО ыдырағаннан кейін посткеңестік мемлекеттердің қоғамдық-саяси және экономикалық даму салалары мемлекеттік және саяси құрылымдарда түбегейлі өзгерістерге алып келді.

Қазіргі ТМД елдерінің аталмыш салалардағы даму бағытының ерекшеліктері бола тұрғанымен де, барлығына ортақ жағдай – қоғамның рухани өмірлеріндегі діни сенімге қатысты мәселелер, дәлірек айтсақ, дүниетанымдық бағыттың әр алуандылығы, діни плюрализм мен дәстүрлі мәдениет.

Тәуелсіздік жылдарында, нарық экономикасы шарттарында шетелдік миссионерлер де рухани дағдарысқа ұшыраған халықтардың сұранысын қанағаттандыруға асығып, бірқатар жетістіктерге жетті. Халықаралық түрлі адам құқығы және діни сенім бостандығы жөніндегі құқықтық актілер бұрын діни плюрализммен ісі болмаған посткеңестік мемлекеттерге шексіз таралу мүмкіндігін қамтамасыз етті. Нәтижесінде, дәстүрлі емес діндердің кеңінен таралуы елдегі діни жағдайда одан ары өршітіп, дінаралық қарым-қатынастарды шиеленістірді.

Бұрынғы одақтас мемлекеттердегі қазіргі таңда қалыптасқан діни жағдай аталмыш мемлекеттердің конфессионалды саясатын демократизациялауды талап етеді. Бір жағынан конфессионалды құрылымдардың күшеюі байқалса, екінші жағынан елімізде және жалпы достас мемлекеттерге дәстүрлі емес діни ағымдар саны кеңінен таралып отыр.

Жаңа діни ағымдар рухани салада басым

болуға ұмтылады, түрлі іс-шаралар арқылы өз қатарын көбейтуге тырысады. Ал, бұрынғы одақтас мемлекеттерге дәстүрлі болып табылатын ислам, православие, иудаизм, буддизм діндері тарапынан бұл құбылыс теріс бағаланады. Дәстүрлі емес діндер бәсекелестік заңдары бойынша әрекет етіп, қоғамдық өмірді діндер нарығына айналдырып отыр. Нәтижесінде, мемлекет және дін аралық қатынастарды күрделендіріп, өзге діндер арасындағы күрделі жағдайды өршітеді [5].

Мемлекет-конфессияаралық қатынастарды реттеу саласында мемлекеттік басқару жүйесін жақсарту және елдегі ұлттық мүддеге сай дәстүрлі емес діни ағымдар мен ұйымдарды реттеу, сенім бостандығы мен діни ұйымдар жөніндегі маңызды мәселелер 2011 жылдың қазан айында қабылданған «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңында заңнамалық тұрғыда көрініс тапты.

Бұл Заңға шет елдердегі тәжірибені қарастыра отырып, олардың өз тарихи-мәдени маңызы бар діндерді өзге діндер арасында бөліп көрсетіп, оған қолдау көрсету тәжірибесі енгізілді. Аталған Заң қоғамда бірқатар пікірталас тудырып отыр. Сондықтан, елімізде азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет қалыптастыру барысында халықаралық қауымдастық пен ұйымдар алдындағы талаптар мен құқықтық актілерді ескере отырып, ұлттық мүдделерге жауап беретіндей конфессионалды саясатты одан әрі жетілдіре түсу қажет.

Әдебиеттер

- 1 Ибраева С. Діни ағарту – бүгінгі күннің өзекті мәселесі // <http://www.egemen.kz/2012/07/19/341854/>
- 2 Zelkina A. Islam and security in the new states of Central Asia: How genuine is the Islamic threat // Religion, state and society. – Keston, 1999. – Vol.27, № 3-4. – P. 364.
- 3 Нильсен Й. Альтернатива мусульманскому экстремизму // Азия и Африка сегодня. – 2001. – № 9. – С. 49-50.
- 4 Илеуова Г. «Исламский ответ» в Центральной Азии // Казахстан-Спектр. – 2002. – № 4. – С. 21.
- 5 Голикова В.И. Политика Республики Казахстан в религиозной сфере. – Алматы, 2011. – С.45.

З.К. Шаукенова, Ш.М. Жандосова, К.С. Мендигалиев

Государственная политика зарубежных стран в сфере религии и религиозных отношений

В данной статье анализируется государственная политика зарубежных стран в сфере религии и религиозных отношений. А также рассматриваются современная религиозная ситуация в постсоветских государствах, влияние нетрадиционных религий на общественное сознание и современное состояние религиозных объединений.

Ключевые слова: государственная политика, религиозные отношения, религиозные объединения и конфессии.

Z.K. Shaukenova, Sh.M. Zhandosova, K.S. Mendigaliev

Home policy towards religion and religious interaction in the foreign states

This article analyzes the public policies of foreign countries in the sphere of religion and religious relations. And also considers modern religious situation in post-Soviet states, the impact of non-traditional religions in the public consciousness and the current state of religious associations.

Keywords: public policy, religious relationships, religious associations and confessions.

УДК 378:32-057.86

Г.О. Насимова*, Р.Б. Сейсебаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: Gulnar.Nasimova@kaznu.kz

Подготовка специалистов-политологов в современных условиях: проблемы и перспективы

Аннотация. Процессы успешного социально-экономического развития любой страны в значительной степени определяются уровнем подготовки высококвалифицированных кадров. Важными требованиями к выпускникам являются способность к быстрому обучению, адаптация к новым, быстро меняющимся условиям труда, умение реагировать на ситуацию, навыки системного, аналитического мышления. В связи с этим перед преподавателями вузов стоит задача – разработать и реализовать образовательные технологии, ориентированные на компетентностную модель выпускника, которые бы обеспечили подготовку специалистов высокой квалификации, отвечающих современным требованиям. Качество подготовки специалиста зависит от уровня профессиональной компетентности, методического мастерства преподавателей, от их умения развивать творческий потенциал студентов.

Ключевые слова: политика, политические науки, методология, модернизация, политическая система, политический анализ, политическая стабильность.

Не преувеличивая роль и значение политической теории для политической практики в целом, равно как и не абсолютизируя важность отдельных отраслей политических знаний, следует отметить, что многих из тех ошибок, с которыми мы сталкиваемся сегодня, можно было бы в значительной мере избежать, если бы имели глубокие политические знания [1].

«Вне политики» находиться нельзя. Можно ею не интересоваться, не понимать или не одобрять действия власти, но так или иначе, каждый граждан всегда интересуется судьбой своей страны. Все сферы жизнедеятельности общества зависят от политики, проводимой государством.

К сожалению, особенность политической науки такова, что сюда стремится много непрофессионалов. Эту особенность метко подметил З. Бауман, когда писал о том, что дилетанты не могут позволить рассуждать о составе звездного вещества, зато уж в проблематике общественных наук, которые оперируют вроде бы привычными словами, многие не видят ничего сложного. Это и объясняет, почему поле политологии столь привлекательно для набегов дилетантов.

По этому поводу возникает вопрос: так может ли взять на себя такую ответственность человек, не имеющий знаний о реально протекающих политических процессах? Следует ли принимать

советы и рекомендации для принятия политических решений у того, кто имеет по этому поводу мнение, основанное на эмоциях и кажущихся перспективах? В конце концов, его ошибки затрагивают политическую сферу, что отражается на внешних и внутренних позициях государства, влекут за собой страдания людей, ради интересов которых и функционирует государство. Доводить до граждан истинное значение происходящих или готовящихся событий – часто означает снимать конфликты, способствовать укреплению политической стабильности в обществе. Политики, если можно так выразиться, делают политику, а политологи оценивают их действия.

Как справедливо отмечают исследователи, «несмотря на некоторые нерешенные проблемы, политология в Казахстане и как наука, и как учебная дисциплина постепенно, шаг за шагом развивается» [2]. Однако, то, что мы ставим вопросы, которые были актуальны еще в начале 90-х годов (каково место и роль политологии в системе социально-гуманитарных наук, каков предмет ее как науки, как он сопоставим с предметами других наук и др.), свидетельствует о том, что официальное признание и формальное закрепление какой-либо дисциплины отнюдь не означает реальное признание и утверждение в системе других соотносящихся с ней дисциплин.

Не следует сбрасывать со счетов, что до сих пор продолжают дискуссии по поводу необходимости преподавания политологии, как обязательной дисциплины.

Поэтому, скорее, созданы лишь весомые предпосылки для успешного развития данной отрасли и дисциплины, но вовсе не гарантирована их реализация, а тем более решение возникающих при этом научных, методических, методологических и других проблем.

Как известно, на пути к институционализации политологии как науки и учебной дисциплины встают проблемы сугубо учебного или академического плана. Отвечая на вызовы Болонского процесса, зарубежные политологи, проведя широкую дискуссию в рамках профессиональных сообществ – Европейской ассоциации преподавателей политологии и Европейского консорциума политических исследователей, сформулировали предложения: «Для достижения целей Болонской декларации в области политологии мы рекомендуем установить некоторые минимальные требования к преподаванию политологии». Студенты отделения политологии должны освоить следующие предметные области: политическая теория, история политических идей; методология (включая статистику); политическая система собственной страны; сравнительная политология; международные отношения; государственное управление и политический анализ [3].

Эти предложения сыграли свою роль в определении предметного ядра образовательной программы подготовки будущих политологов. Дифференциация дисциплин – преподавание политологии включает весь набор ее основных разделов. При этом учитываются и казахстанские реалии, без чего невозможно понимание политических процессов в стране.

При разработке государственных стандартов и образовательных программ было проведено анкетирование работодателей с целью определения профессиональных компетенций, которыми должен обладать выпускник. Работодатели были также привлечены непосредственно к разработке и экспертизе ГОСО. Рекомендации работодателей учитываются и при формировании каталога элективных дисциплин. Такое сотрудничество уже показало свою эффективность и в дальнейшем необходимо всестороннее его развитие в следующих направлениях: разработке образовательных программ и стандартов, определении содержания учебного процесса, предоставления

услуг для прохождения студентами производственных практик, содействие трудоустройству выпускников и др.

Кафедра политологии в октябре 2011 года совместно с КИСЭП провела экспертный опрос среди 25 работодателей. На вопрос «С какими проблемами Вы чаще всего сталкиваетесь при приеме на работу выпускников?» работодатели ответили: недостаточный уровень готовности к самостоятельной работе, неумение применить свои знания на практике, склонность при написании аналитических материалов к простому копированию информации, преимущественно из Интернета. Кафедра политологии пытается решить эти проблемы путем введения прикладных курсов. Здесь важен оптимальный баланс, поскольку теоретические знания необходимы как прочный базис практических умений и навыков. И если преподавание теоретических курсов не вызывает никаких трудностей, то при чтении прикладных дисциплин чувствуется необходимость политолога-практика. В этом плане не только на лекциях в рамках учебного плана, но и гостевых лекциях известных казахстанских экспертов студенты приобретают практические навыки нахождения оптимального решения в сфере политики.

Следует отметить, что формирование специалиста новой формации напрямую зависит от уровня профессиональной компетентности преподавательского состава и организации его деятельности, от умения преподавателя развивать в студентах их способности, поддерживать интерес к учебной и научной деятельности. Каким должен быть преподаватель политологии? Как стимулировать процесс совершенствования научно-педагогической деятельности? Как развивать у студентов такие качества, как логическое мышление, творческая активность, исследовательский подход в освоении учебного материала? Ответы на эти и другие вопросы во многом будут определять дальнейшую подготовку будущих политологов.

При подготовке специалиста огромную роль играют профессиональные практики. Правильная организация практики является одним из самых важных путей подготовки студента к профессиональной деятельности в условиях постоянно и быстро меняющихся реалий нашей жизни, способствует углублению и расширению теоретических знаний, формированию и развитию самостоятельной активности студентов,

творческой инициативы, ответственности и организованности. Кроме того, нередко практика выполняет диагностическую функцию, иными словами, работодатели проверяют уровень профессиональной пригодности и подготовленности к профессиональной деятельности. Так, именно после прохождения практик выпускники отделения политологии трудоустроены в Институт философии и политологии, КИСИ при Президенте РК, Институт политических решений и др.

В настоящее время основные базы практик для наших студентов обеспечивают известные научно-исследовательские институты, аналитические центры, которые привлекают студентов к выполнению совместных научно-исследовательских программ и проектов.

Мы являемся свидетелями появления большего количества монографий, выходящих как в вузах, так и научных институтах и центрах. Это показывает, с одной стороны, значительный интерес, который вызывает у обществоведов политическое развитие современного Казахстана и, и все возрастающую потребность общества в комплексных обобщающих работах, посвященных феномену политики в целом и казахстанской политической истории и традиции, с другой стороны. Однако, несмотря на большой выбор учебных пособий по политологии ощущение дефицита подходящих учебников не исчезает. Особенно необходимы учебно-методические пособия, ориентированные не только на студентов-политологов, но и студентов других специальностей. Особое внимание необходимо уделить студентам естественных и технических специальностей. Эти пособия должны характеризоваться наличием специальной терминологии, соответствующего подбора примеров, перераспределением часов по темам внутри курса и т.д.

Причин тому несколько. Прежде всего, в настоящее время курс политологии преподается на 1, или 2 курсах для неподготовленной студенческой аудитории. Соответственно курс должен различаться.

А авторы наших учебников апеллируют к студенту, способному быстро привлекать дополнительную литературу и легко оперировать сложными политическими абстракциями и моделями.

Другая, на наш взгляд, очевидная проблема – учебная литература, используемая при обучении, больше связана с теорией, чем с эмпирическим исследованием. Актуальным остается вопрос об

издании учебников и учебных пособий на государственном языке, а решение проблем учебно-методической обеспеченности дисциплин на английском языке находится на начальной стадии. Все это свидетельствует о том, что процесс поиска приемлемого по форме и содержанию учебников и пособий для преподавания политологии далек от завершения. Поэтому ученым, работающим в сфере политических наук и политической практики, следует и дальше продолжать работу по подготовке учебника, удовлетворяющего потребностям конкретного учебного процесса сегодняшнего дня и учитывающего тенденции политического развития.

Одним из актуальнейших вопросов остается поддержка мобильности преподавателей и студентов, развитие межвузовского и международного сотрудничества в реализации совместных научных и образовательных проектов.

Студенты и преподаватели сегодня в полном объеме используют программы академической мобильности. Обязательным является приглашение зарубежных профессоров для чтения лекций нашим студентам.

Преподаватели стали чаще ориентироваться на международные достижения, поскольку все больше ученых пишут на английском языке и публикуют свои статьи в зарубежных журналах. Число курсов, предлагаемых на английском языке, увеличилось, что способствует расширению доступа студентов к международным источникам информации.

Студенты, магистранты и особенно докторанты нацелены на научную деятельность. Вовлечение их в новые формы организации научных исследований, возможности для них в получении стипендий, грантов, премий, стажировок в ведущих университетах мира, безусловно, повысит качество образования. Однако, как известно, любое исследование только тогда вписывается в общемировой научный контекст, когда оно опубликовано, т.е. с ним имеет возможность ознакомиться самая широкая аудитория не только в нашей республике, но и за рубежом. В этом смысле докторанты, молодые преподаватели публикуют результаты своих исследований в журналах, в круг которых группируются специалисты из разных стран.

Сегодня политологи находят применение: в СМИ, политических партиях, неправительственных и международных организациях, и вообще они способны конкурировать со специалистами

из других дисциплин. Более того, некоторые даже находят себя в практической политике. Опыт подготовки специалистов-политологов показывает, что трудоустроены по профессии и делают успешную карьеру те выпускники, проявляющие навыки системного мышления, аналитичности, коммуникабельности, свободно владеющие иностранными языками. Пока серьезной угрозы занятости выпускников нет, но перспективы получить работу, конечно больше у магистрантов. Более 80% выпускников магистрантов находят работу, соответствующую их академической подготовке. Трудно сказать, что эта тенденция будет развиваться и дальше. Многое зависит, в первую очередь, от уровня профессиональной компетентности преподавательского состава и организации его деятельности.

В современных условиях политология должна стать стержневой в формировании социально ответственного гражданина. Это не означает, что политология вездесуща и всеильна, это лишь показывает потенциальную значимость науки для всех сфер общественной жизни.

Литература

- 1 Марченко Н.М. Политология. – М., 1999. – С.11-18.
- 2 Саитова Н. Ценностное измерение политологии в Казахстане // Саясат. – 2008. – №4. – С.11.
- 3 Х. Клингеманн. Политическая наука в Западной Европе. – М., 2009. – С. 154.

Г.Ө. Насимова, Р.Б. Сейсебаева

Қазіргі саясаттанушы мамандарды дайындау: мәселелері және перспективалары

Мақалада қазіргі жағдайдағы саясаттанушы маманды дайындау мәселелері қарастырылған. Әлеуметтік жауапты азамат қалыптастырудағы саясаттанудың рөлі көрсетілген. Жаңа формация саясаттанушыларын қалыптастыру оқу бағдарламаларының сапасымен ғана емес, сонымен қатар оқытушылардың және олардың әрекеттерін ұйымдастырудағы кәсіби біліктілігіне, студенттердің логикалық ойлау мүмкіндігіне, азаматтық белсенділігіне, аналитикалық қабілеттілігіне, оқу материалдарын ұғынудағы зерттеушілік тәсілдеріне тікелей тәуелді. Қазіргі жағдайда саясаттану әлеуметтік жауапты азаматты қалыптастыруда арқаулы болуы керек.

Түйін сөздер: саясат, саяси ғылым, әдіснама, модернизация, саяси жүйе, саяси талдау, саяси тұрақтылық.

G.O. Nasimova, R.B. Seisebayeva

Training of political science specialists today: problems and prospects

In the article are considered the issues of training political science specialists in modern terms. The role of political science in the formation of a social responsible citizen is also given. The training of a of new generation specialist depends not only on the quality of the educational programs, but also on the professional level of the professors and their teaching skills, which should facilitate the development of students' logical thinking, civic engagement, analytical skills and their exploratory approach to the educational material. In modern terms political science should be a core in shaping the social responsibility of a citizen.

Keywords: politics, political science, methodology, modernization, political system, political analysis, political stability.

ӘОЖ 14:331

А.Д. Құрманалиева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Ainura.Kurmanalieva@kaznu.kz

Еңбек – заманауи «ізгі қала» құрудың негізі

Мақала ҚР БҒМ «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және олардың қазақ қоғамын әлеуметтік-мәдени модернизациялаудағы рөлі» атты ғылыми-зерттеу жобасының аясында жазылды

Андатпа. Мақалада әл-Фарабидің қайырымды қоғамы, қайырымды қоғамды құрудағы басшының рөлі, қайырымды қоғам құрудағы негізге алынатын басты құндылықтардың бүгінгі заманмен сабақтастығы туралы ой қозғалады. Қай заманда болмасын қайырымды басшының елінің игілігі үшін мойнына үлкен жауапкершілік алады. Сол мемлекеттік мүддені жүзеге асыру бағытында заман сұранысына сай еңбек етеді. Қазақстан Республикасының Елбасының «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты бағдарламалы баяндамасындағы қойылған міндеттер басшының мемлекет мүддесі үшін жасалатын шаралар болып табылады. Мұнда көтерілген еңбек қоғамына қарай дамуда әрбір азаматтың жеке жауапкершілігі, азаматтық санасының тәрбиеленуіне маңыз беріледі. Еңбекке деген қажеттілік қазіргі кезеңде орын алып отырған дағдарыстық жағдайлардан шығудың және әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті елдер қатарына кірудің шешімі ретінде беріледі. Еңбек теориялары, еңбектің қоғам дамуындағы маңызы, еңбектің ортақ игілікке қызмет етуі үшін еңбек санасын қалыптастырудың маңыздылығы туралы сөз қозғалады. Мемлекеттің әлеуметтік көмектеріне иек артпай, мемлекеттің дамуы үшін әрбір азаматтың қосатын үлесі басты құндылық екені көрсетіледі. Еңбек қоғамын құрудағы білім және ғылым саласында еңбектеніп жүрген ғалымдардың, соның ішінде дінтанушы мамандардың үлесі, еңбегі көрсетіледі.

Түйін сөздер: «қайырымды қала», басшы, әлеуметтік модернизация, еңбек, дінтану.

Адамзат баласы ықылым заманнан осы күнге дейін бір ғана арманды мұрат тұтып келеді. Жақсы қоғам, тіршілік ететін ортасын құрып, жер бетіндік өмірін адам атына лайықты өткізу. Адамзат баласы «жалғыз жүріп жол таппақпен» кемелденудің еш мәресіне жетпейтіндіктен, адам басқа жеке тұлғалармен бірге өмір сүруге мұқтаж. Осы мәселеде қазақ топырағынан шыққан дана ойшылдарымыздың шоқтығы биік дарасы әл-Фарабиге жүгінсек, жетілушілікке мүмкіндік тек шынайы қайырымдылықты дәріптейтін қалада ғана кездеседі, ал қайырымды қаланың пайда болуы, бірінші кезекте, халық қарап бой түзер, қала құрылымына үлгі етер қайырымды адамның, жетілген, кемелденген адамның бар болуын қажет етеді. Осылайша ғұлама ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби мемлекетте қайырымдылық ізгілігіне негізделген тәртіп құруды мақсат етеді, ал мұндай қайырымды қоғам құруды әл-Фараби «еркі бойынша ғана емес, жаратылысы бойынша да», бойында «теориялық ізгілік», үлкен «ойшылдық ізгілік», үлкен «этикалық ізгілік»

және білімге негізделген үлкен өнерге жаратылысынан бейім тұратын адам мойнына жүктеген. Әл-Фарабидің кемелденген адам идеясы мемлекет басқарушысының идеясымен сәйкес келеді, себебі тек барлық жағынан кемелдікке жеткен адамға ғана басқа адамдардың, қоғамның тағдырын сеніп тапсыруға болады [1, 2].

Ел басқару, басшы қызметін атқару – күрделі де жауапкершілігі мол іс. Ақыл, қайырымдылық тұрғысынан жетілген адам өз ойшылдық ізгіліктерін келесі біреулеріне үйретеді. Басшы қайырымды болса, қол астындағы адамдарға қайырымдылық бастамаларын дарытады. Кемелденген адам өзін бақытқа жеттім деп санайтындықтан, қоғамның басқа мүшелеріне бақытқа жету жолын көрсетуге қауқары бар. Кемелденген адам – бұл әл-Фараби түсінігінде өз күш-қуатын, жан-тәнін қоғам өміріне құрбандық етіп, өз бақытын қоғамға қызмет еткеннен табатын адам. Әл-Фараби мұрат тұтқан, жан-жақты талдаған тақырыптар уақыт оздырғаны болмаса, маңыздылығын жоғалтпаған, әлі де өзекті болып келеді.

Басшы болу қай заманда болмасын басшыға билікпен қатар асқан жауапкершілікті қоса артқан. Көшбасшылық қызмет елінің әрбір азаматының тағдырына байланысты бірқатар міндеттер жүктейді. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқының игілігі үшін еңбек етіп, елдің жағдайын жаңғыртуда батыл қадамдар, нақты шешімдер қабылдап келеді. Үстіміздегі жылдың шілде айындағы Елбасының «Қазақстанның әлеуметтік жаңартылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына жиырма қадам» атты бағдарламалық баяндамасы – осының көрсеткіші, мемлекетті кемелдендіре түсудегі алға қойған тағы бір қадам [3].

Әлемдік дағдарыс, алыс, жақын шетелдердегі жиі-жиі бой көрсетіп жатқан толқулар бірқатар мәселелерді күн тәртібіне шығарып отыр. Тәуелсіздіктің жиырма жылында біз неге қол жеткіздік, қандай жетістіктер бар және қай бағытта әлі де болса еңбектену керек. Қол жеткізген игіліктерімізді дұрыс бағалап келеміз бе. Бұл сұрақтар ел тағдырына енжар емес әрбір азаматты толғандырып келеді. Жалпыға Ортақ еңбек қоғамын құру, сол бағдарда жұмыс істеу осы мәселелерді шешуге арналып қана қоймай, мемлекет дамуының жаңа кезеңін анықтады. Елбасы атап өткендей, өткен ғасырдың 60-жылдарында кеңінен тараған тұтыну қоғамы концепциясының өміршең еместігін, оның қоғамдық енжарлық тудырғанын және жаһандық дағдарыстың бірден бір себебіне айналғанын көрсетті. Елбасы бұл жалған идеяға лайықты жауап ретінде Жалпыға Ортақ еңбек қоғамы идеясын ұсынып, еңбектің арқасында жаңғырған жаңа қоғам құруды міндеттеп отыр. Нақты өндіруші еңбектің арқасында мемлекетті әлеуметтік жаңғырту жолына қою керек. Елдегі экономикалық жетістіктер мен қоғамдық игіліктер балансы сақталуы тиіс. Қазақстанның жаңартылуы жолында Елбасы өзіндік жеке жауапкершілік мәселесін ең маңызды мәселе ретінде қойып отыр.

Бүгінгі таңның заманауи адамы өзінің мамандығы мен қызметіне қарамастан, өзінің бойындағы әлеуетін шығара білуі үшін не жасағаны туралы ойлануы тиіс. Өмірлік кредосы да осы сауал аясында болуы тиіс. Әрбір адамның бойында өз бетінше әрекет ету қабілеті, жеке басының жауапкершілігі және еңбекке деген құлшынысы тәрбиеленуі тиіс және осы құндылықтар бойға біткен кезде ғана қоғамның

әлеуметтік жаңғыртылуына қол жеткізе аламыз. Психолог С.Ю. Головкиннің пікіріне жүгінсек, адамның өз бетінше әрекет етуі «инициативтілік, критикалылық, өзін өзі адекватты бағалау және өзінің қызметі мен әрекеті үшін жеке басының жауапкершілігінен көрінетін жеке тұлғаның жалпыланған қасиеті» болып табылады. Адамның өз бетінділігі белсенді ойлау қабілеті және ерік-жігерінің дербестігімен түсіндіріледі. Өз бетінше шешімдер қабылдау саналы түрде жасалатын әрекеттерді бекітіп қана қоймай, мақсатқа жетудегі мүмкін қиындықтарға қарамастан жетістікке жетуге көмектеседі [4].

Жеке бастың дербестігі еркіндікпен қатар жауапкершіліктің де өзектілігін арттырады. Адамдардың жеке қабілеттеріне қарай, кейбіреулеріне жауапкершілік ауыртпалық, мойнына түскен жүк секілді көрінсе, екінші біреулеріне өзі үшін және басқалар үшін жауапты болуы мақтаныш сезімін тудырады. Адамның ішкі сезімі, жай-күйі туралы психологтардың алдыңғы қатарлы теориялары белгілі. Солардың ішінде белгілі психолог С.Л. Рубинштейннің жеке тұлға қалыптасуының ажырамас сипаттарына байланысты төмендегідей тұжырымдама берген: «таңдау еркіндігі, жасалған таңдау үшін жауапкершілік және шешім қабылдаудағы өз бетінше әрекет ету» [5]. Біз бұл мақалада жеке тұлға қалыптасуындағы психологиялық ерекшеліктері, өз бетінше әрекет ету, жауапкершілік ұғымдарына бекер тоқталып отырған жоқпыз. Қазақстан мемлекетіндегі әрбір азамат бойында осы қасиеттерді дамыту, ол қабілеттіктер арқылы қол жеткен игіліктерді қоғам мүддесіне жарату мемлекеттік бағдарлама негізіне бастама болып отыр, себебі Елбасы Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамын құруда әрбір жеке адамның жауапкершілігін, оның өз бетінше еңбектенуіне басты назар аударып отыр. Сонымен қатар әлеуметтік енжарлыққа алып келетін мемлекеттік қолдауға ғана иек артудың тиімсіздігі, керісінше қоғамға пайда келтіру жағынан тәрбиеленуге бастау қажеттігін басып айтты. Дәл осы бағытта міндеттер қойды.

Еңбек теорияларына жүгінетін болсақ, еңбектегі басты қажетті негіздердің бірі жұмысшының кәсіби жарамдылығы болып табылады. Жұмыскердің кәсіби біліктілігі еңбектің нәтижелеріне тікелей әсер етеді, сондай-ақ адамның қабілеттіктері, оның генетикалық бастамалары, мамандықты дұрыс таңдауға да байланысты. Еңбектің нәтижелі болуы бұл шарттар

мен қатар жұмыскердің өз бетінше жұмыс істей алуынан көрінеді. Шешім қабылдау кезінде жұмыскерге жауапкершілікпен қатар толық еркіндік беру жұмыс істеудегі толық еркіндік пен мәселелерді шешудегі шығармашылыққа, жай формальды түрде емес, нәтижеге қол жеткізуді бірінші басты шарт деп білуді тәрбиелейді. Дегенмен еркіндік беру бей берекет ойына келгенді жасау дегенді білдірмеу керек. Дәл осы жерде маманның жеке жауапкершілігі, оның моральдық келбеті, ішкі жан дүниесіндегі болатын және болмайтын деген өлшемдерді сақтай алуы маңызды көрсеткіш болып табылады.

Адам өміріндегі, қоғамдық қатынастарды реттестірудегі еңбектің орны тақырыбы ХХ ғасырдың басында нарықтық қатынастардың дамуымен терең зерттеле бастады. «Ғылыми менеджмент» немесе «еңбекті ғылыми түрде ұйымдастыру» мектебінің пайда болуы американдық инженер Ф. Тейлордың (1856-1915 жж.) атымен байланысты. Ф. Тейлор пікірінше, «еңбек – бұл индивидуалды қызмет, сондықтан, еңбек ұжымының жұмысшыға әсер етуі әдетте деструктивті сипатта болады және жұмыстың нәтижесін төмендетеді». Ф. Тейлор жұмысшыларды жұмысқа алуда ғылыми тұрғыдан келу керектігін алғаш рет ұсына отырып, жұмысқа алуда экстраординарлы индивидтерді іздеудің қажеті жоқ, тек қарапайым адамдардың ішінен жұмыстың дәл сол типіне сәйкес келетін адамдарды таба білу керектігін айтып кетеді. Ал Ф. Тейлордың шәкірті Г. Гант (1861-1919 жж.) өнеркәсіптегі адам факторының жетекші рөлін көрсете отырып, адам өз жұмысына тек тіршілік ету көзі деп қана емес, сонымен қатар белгілі бір мөлшерде өзінің рухани қанағаттандырылуы ретінде қарауына жағдайлар жасау керектігін айтады. Г. Гант өндірістік міндеттерін мерзімінен бұрын сапалы орындағаны үшін жалақы төлеуді енгізе отырып, бірқатар өндірістерде жұмыс өнімділігінің екі есе көбеюіне қол жеткізеді [6].

Елбасының еңбек мәдениетіне, оны қалыптастырудың жолдарына және әрбір қазақстандық азаматты еңбекке тәрбиелеуге мән беру қазақ елінің әлемдік дағдарыстан, жер-жердегі ауық-ауық бой көрсетіп жатқан қиыншылықтарға төтеп беруге, оларды шешуге дайын болу иммунитетін қалыптастыру қажеттілігінен деп қабылдау керек.

Бүгінгі таңда әрбір ұжым әрқайсысы өз сала-

сында үлкен міндеттер қойып, соларды орындау бағытында ел игілігі үшін қызмет етіп келеді. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті көшбасшы университет ретінде жаңашыл бастамалардың басында тұр деп айта аламыз. Университетімізде жұмыс тиімділігі, нәтижелілігі үшін бірқатар шаралар жасалып келеді. 2011 жылдан бері жүзеге асырылып келе жатқан рейтинг жүйесі оқытушылардың сапалық деңгейін арттырып, жұмыс өнімділігін арттырып отыр. Әрбір оқытушының жасаған жұмыстарының өнімділігі сәйкесінше жалақыдан да көрініс тауып отыр. Жыл басында жоғары көрсеткіштерге ұмтылу, оны жоспарлай алу мәдениеті қалыптасуда. Қойылған міндеттерге сай өздерінің ғылыми жұмыстарын, оқу үдерісін жақсарту, оқытудағы жаңа технологияларды меңгеру басымдылығы байқалуда. Университет стратегиясын анықтауда жеке тұлғаның қабілеттіктеріне бағытталған әдістерді қолдану арқылы маңызды мәселелер шешілуде. Сол арқылы еңбек ұжымының тұрақтылығы, әлеуметтік жағдайдың жақсаруы, еңбектенудің қолайлы шарттары және сол арқылы жұмыстың өнімділігі артуда. Әлеуметтік әріптестік, әріптестердің өзара бір-бірімен байланыстылығы, сондай-ақ ортақ мәселелерді шешудегі ынтымақтастық, шешімдер қабылдауда белсенді біріге отырып жұмыс жасау қажеттілігі түсіністікпен қабылдануда. Біріккен ұжым бола ұйымдаса отырып қана ортақ мүддеге жету мүмкін. Жоғары интеллектуалды, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау міндеті қойылған оқытушылар қауымына қойылған бұл жауапкершілікті әрқайсысымыз сезінеміз және оны әрбір шәкірт тәрбиелеп отырған ұстаз біледі, сол жолда еңбектеніп келеді. Осы еңбегінің арқасында еліміздің әлеуметтік жаңғыруына әрбір оқытушы өз үлесін қосуда.

Елдің жағдайын жақсартуда әрбір азамат мемлекетке беретін үлесін, ортақ мүддеге қосатын еңбегін анықтауы керек. Дінтанушы ғалым ретінде осы бағытта қандай үлес қоса алатынымызға назар аударсам. Қазіргі кезде әлемде діни жағдай тұрақты емес. Лаңкестік топтар, террористік ұйымдар өкінішке орай өз назарын «тұрақтылық пен тыныштықтың аралы» болып келген біздің елге аударып отыр. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында елдегі экономикалық жағдайдың төмендігіне сай әлеуметтік мәселелерді тиімді қолданған ұйымдар әлі де тынышталар емес. Қаржылай көмек көрсету арқылы өздеріне

тартқандары қаншама. Енді қазір жағдай басқаша. Елдегі экономикалық жағдай түзелген. Дегенмен алғашқы кезде уланған сананың уыты қайтпай келеді. Осы бағытта жұмыс істеу, елдегі діни сауаттылықты шешу, жастарымызды дұрыс бағытқа тәрбиелеуде дінтанушыларға, тек дінтанушылар емес, бүкіл қоғамға артылатын жүк ауыр. Діни жағдайды реттестіру, қоғамда дінаралық келісім мәдениетін қалыптастыру, дінді ұлттық мәдениетіміздің құрамдас бөлігі, ата-бабамыз қалдырып кеткен құндылықтарымыздың өлшемі ретінде қабылдау маңызды.

Дінтанушы маман әлемдік және дәстүрлі діндер туралы мәдениеттанулық, тарихи, философиялық білімдердің болашақ тұлғаны рухани адамгершілік тұрғыда қалыптастыруындағы рөлін; дінтану пәнінің мақсаты мен міндеттерін және дінтанудың негізі теориялық әдістерін; дінтану пәні мен діни құндылықтарды оқудың білім алу және тәрбиемен байланысын білуі тиіс. Дінтану ғылымын меңгеруде маманның негізгі ұстанымы діндер туралы толыққанды ғылыми негізделген тұжырымдар мен әлемдік дінтану саласындағы жетістіктермен нәтижелердің негізінде қалыптасуы керек.

Әлемдік және ұлттық мәдениеттің озық жетістіктерін үйрену жас ұрпақтың дүниетанымдық бағыт-бағдарын айқындауда, тұлғаның рухани бітім-болмысын қалыптастыруда өзіндік үлес қосары анық. Дінтану ғылымы жас жеткіншектердің әлемдік және дәстүрлі діндердің адамзат өркениетінде алатын орны мен атқарар рөлін, діндердің қоғамдық өмірге тигізер ықпал әсерін, діни дүниетанымның құрылымы мен ерекшелігін, қоғамдық сананың мәңгілік формасы ретіндегі діннің атқарар қызметін игеруге және түсінуге мүмкіндік береді. Адамзат тарихында діннің алуан түрлі феномендерінің көрінуін, діни мәдениеттің басқа салалары мен өзара байланысы мен өзара ықпал әсерін, діндердің рухани әлеуметімен құндылықтарын,

ортақ ұстанымдарын және айырмашылықтарын үйрету, діни төзімділік пен келісім қағидаттарын және ұрпақтың санасына рационалды түрде сіңіру арқылы діннің қоғамды ұйыстырушы қызметі ашыла түседі және бұл құндылықтарды жетік игерген маман бұралаң жолдарға түспесі және басқалардың түсіп кетпеуіне жол салары анық.

Дінді зерттеу барысында адам, қоғам, дүние туралы дүниетанымдық және философиялық сұрақтарға жауап іздеу қоғамда гуманистік және адамгершілік негіздерді қамтамасыз етуге көмектеседі. Қоғамды ізгілендіру жолында еңбек ету басты міндет. Мемлекеттегі кез келген бастамалар, жаңартулар, алдыға ұмтылыс тұрақты, тыныштық жайлаған жерде ғана орын алады. Мемлекет қауіпсіздігі, қоғам тыныштығы әлеуметтік, діни тұрақтылықпен тікелей байланысты. Бұл ретте дінтанушы мамандардың қажеттілігі және олардың қосар үлесі зор. Сондықтан өз саласының білікті мамандарын лайықты деңгейде дайындау – бүгіннің қажеттілігі. Олардың бойында еңбекке деген құлшынысты, еңбектену арқылы еліне қызмет етуді бойына сіңдіру – мемлекеттік міндет деп түсіну керек.

Әдебиеттер

- 1 Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1975. – 419 б.
- 2 Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1973. – 448 б.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек қоғамына қарай 20 қадам // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде.
- 4 <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/samostojatelnost>.
- 5 <http://mirsovetov.ru/a/psychology/psychologic-trick/self-dependence.html>
- 6 <http://arkadacentre.ru/naukaOtrude.htm>

А.Д. Курманалиева

Труд – основа создания современного «добродетельного города»

В статье рассматривается преемственная связь идей «добродетельного города» аль-Фараби с современностью. Управляющий «добродетельным городом», в универсальном смысле, вне временных рамок, обременен грузом ответственности за каждого гражданина, за его достойную жизнь. В этом направлении он предпринимает серьезные шаги и принимает превентивные решения. Статья Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Социальная модернизация Казахстана: 20 шагов к Обществу Всеобщего Труда» – это стратегический шаг руководителя к

достижению всех благ для достойной жизни граждан. Автором представлено свое видение о роли созидющего труда в обществе, представлены основные механизмы реализации поставленных задач в этом программном документе.

Ключевые слова: «добродетельный город», управляющий, социальная модернизация, труд, религиозиеведение.

A.D. Kurmanaliyeva

Work is the basis of creation of modern«virtuous city»

The article considers the successive link of the ideas of «virtuous city» of Al-Farabi with modernity. «Virtuous city» manager, in the universal sense, outside the time framework, burdened by the weight of responsibility for every citizen, for his worthy life. In this direction he undertakes serious steps and makes preventive decisions. The article of President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev «Social modernization of Kazakhstan: 20 steps to the Society of Universal Labour» – this is a strategic step of the head to the achievement of all benefits for the worthy life of citizens. The author presented the vision about a role of creating work in society; the main mechanisms of realization of objectives in this program document are presented.

Keywords: «virtuous city», head, social modernization, labour, religious studies.

УДК 327(574)

А.С. Балапанова*, А.С. Кайдарова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: alyiya.balapanova@kaznu.kz

Роль Казахстана в обеспечении региональной безопасности в Центральной Азии

Аннотация. Обеспечение региональной безопасности связано с предотвращением основных угроз и вызовов, в частности, наркотрафик, распространение религиозного экстремизма и терроризма, нелегальная миграция. Региональная безопасность определяется политикой и стратегией государств Центральной Азии в рамках обеспечения и защиты собственных национальных интересов, а также уровнем интеграционных процессов в регионе. На современном этапе вся палитра взаимоотношений зависит от реализации политики ведущих мировых игроков, в частности от вывода войск из Афганистана, решения водной проблемы и др. Многовекторная, сбалансированная внешняя политика Казахстана позволяет укреплять региональную безопасность и расширять интеграционные процессы с государствами Центральной Азии.

Ключевые слова: региональная безопасность, интеграционные процессы, угрозы, Центральная Азия.

В начале XXI века Казахстан под руководством Президента РК Н.А. Назарбаева прочно занял место одного из региональных лидеров, успешно продемонстрировав воплощенные в жизнь внешнеполитические инициативы, направленные на обеспечение региональной безопасности и укрепление сотрудничества.

По мнению профессора Р.А. Явчувновской, региональная политика в ракурсе региональной безопасности должна учитывать:

- явления политической и экономической действительности в регионах с учетом противоречивости развития региональных политических и экономических процессов;
- взаимосвязи компонентов региональной и национальной составляющей политической жизни стран, их постоянного изменения;
- региональную политику как целостную, формирующуюся через взаимодействие всех частей и находящуюся в многообразных связях с внешней средой [1].

Основная цель системы обеспечения региональной безопасности состоит в том, чтобы создать механизм, позволяющий выработать политику и стратегию государств в области прежде всего защиты собственных национальных интересов, а затем политику сотрудничества и взаимодействия с другими регионами в целях решения возникающих глобальных вызовов,

требующих своего решения на региональном уровне. В таком общем виде формирование системы обеспечения региональной безопасности служит для противодействия не только угрозам региональным, но и угрозам национальным интересам.

Проблемы национальной безопасности Казахстана неразрывно связаны с состоянием сотрудничества между республиками Центральной Азии. Развитие региональных отношений и взаимодействие между центральноазиатскими странами традиционно лежат в русле противодействия новым угрозам и вызовам, и в этом взаимодействие Казахстана в международных и региональных структурах безопасности является важным направлением его внешней политики. Комплекс проблем, связанных с региональной безопасностью связаны, во-первых, с политикой крупных государств в Центральной Азии, в частности – США, России, Китая и региональных лидеров – Турция, Иран; во-вторых, с внутриполитическими процессами, происходящими в центральноазиатских странах.

По мнению профессора Б. Аягана, в политике взаимоотношений с региональными соседями Казахстан отдает приоритет крупномасштабному сотрудничеству как одна из лидирующих стран в Центральной Азии [2].

Решение интеграционных процессов в аспекте

региональной безопасности и их устойчивость, стабильность и соответственно сама безопасность регионального развития зависят прежде всего от политической стабильности внутри каждой страны, входящей в тот или иной регион или региональное объединение. Должно быть согласованное понимание основных угроз, среди которых можно выделить распространение оружия массового поражения и обычного вооружения, проявление террористических эксцессов, загрязнение окружающей среды, распространение наркотических средств, требующих учета в политике обеспечения региональной безопасности и стабильности интеграционных процессов [1, 83].

Таким образом, основными угрозами и вызовами в Центральной Азии являются распространение терроризма, религиозного экстремизма, наркотрафик, нелегальная миграция, а также актуальными остаются проблемы трансграничных рек и обеспечение водной безопасности, решение вопросов единых энергосистем, нерешенность пограничных территориальных споров и уровень участия в региональных интеграционных процессах.

Известный российский ученый-международник А.В. Торкунов отмечает, что противоречивые политические процессы в регионе Центральной Азии (Киргизия, Узбекистан), связанные с влиянием так называемых «цветных революций», активизация исламских радикальных группировок еще раз подтвердили необходимость углубления диалога ведущих мировых держав по вопросам интеграции и сотрудничества по широкому спектру, включая вопросы региональной безопасности в Северо-Восточной и Центральной Азии, Афганистане, на Ближнем Востоке, борьбы с глобальным терроризмом, а также по энергетической проблематике. В этом контексте особую роль приобретает деятельность различных региональных организаций (ОДКБ, СНГ, ШОС и др.), углубление двустороннего и многостороннего сотрудничества стран Центрально-Азиатского региона с Россией и Китаем, странами Запада. Учитывая, что на международно-правовом поле Евразии происходит дальнейшая диверсификация систем безопасности и сотрудничества, представляет большой практический интерес изучение процессов регионализации и институционализации систем безопасности, их взаимовлияний, а также изучение политики ведущих держав (в том числе и в области энергетики) в

этом стратегически важном регионе мира [3].

Крупные геополитические игроки, как США, ЕС, КНР и РФ, исторически имеют в этом регионе свою заинтересованность и проводят соответствующую внешнюю политику, направленную на обеспечение национальных интересов. Важную роль в обеспечении безопасности и развитию сотрудничества отводится Казахстану, который за годы независимости проводит сбалансированную многовекторную внешнюю политику и позиционируется в мире как стабильное процветающее государство. По мнению профессора М.Т. Лаумулина, история появления и закрепления США в Центральной Азии является частью той великой геополитической битвы, которую американские стратеги под влиянием собственных теоретико-геополитических конструкции ведут уже почти столетие. В лице Америки Казахстан столкнулся с самым серьезным вызовом, с самым упорным и бескомпромиссным геополитическим игроком [4].

В настоящее время региональная безопасность тесно связана с урегулированием военно-политической ситуации в Афганистане. В государствах, расположенных вокруг этого государства, вызывают серьезное беспокойство процессы, связанные с выводом войск США из этой страны в 2014 году [5]. В данном контексте особую обеспокоенность вызывает политика США по созданию военных баз на территории Узбекистана, который в июне 2012 года вновь приостановил свое членство в ОДКБ. В рамках официального визита Президента Республики Узбекистан И.А. Каримова в нашу страну в сентябре 2012 года, одной из центральных тем переговоров стал «афганский вопрос» и обсуждение совместных действий по стабилизации ситуации в Центральной Азии после вывода войск коалиции из Афганистана в 2014 году.

Другой важный геополитический игрок – Китай рассматривает Центральную Азию как сферу своих исключительных интересов, поэтому профессор К.Л. Сыроежкин считает, в ближайшей и среднесрочной перспективе Китай и Россия, конкурируя друг с другом или объединяясь по почве противостояния с Западом, будут бороться за геостратегическое пространство и стратегически важные полезные ископаемые Центральной Азии и Каспийского региона [6].

Вместе с тем в интервью газете «Казахстанская правда» Чрезвычайный и Полномочный Посол КНР в РК Чжоу Ли справедливо отмечает, что

«Казахстан – первая страна, которая добровольно отказалась от ядерного оружия. Мирные инициативы Казахстана, в том числе создание безъядерной зоны в Центральной Азии, утверждение Международного дня действий против ядерных испытаний, принятие Всеобщей декларации безъядерного мира получили широкую поддержку международного сообщества. Играя весьма важную роль в продвижении процесса ядерного нераспространения и разоружения, а также сохранения ядерной безопасности, Казахстан вносит огромный вклад в обеспечение мира и стабильности на всей планете. Благодаря мудрым решениям Президента Нурсултана Назарбаева, ваша страна достигла довольно впечатляющих успехов в этой сфере. Вместе с тем антиядерные инициативы и действия стали важными предпосылками политического и экономического развития Казахстана, создают благоприятную среду для непрерывного повышения статуса страны на международной арене».

Интеграция предстает как форма и способ реакции современного мирового сообщества на глобальные вызовы и угрозы. Сегодня интеграция представляет собой один из доминирующих факторов современной мировой политики и является одной из форм межгосударственного взаимодействия, а значит, должна находиться в сфере внешней политики. Интеграционные процессы охватили практически все регионы и государства, оказывая определяющее воздействие на внешнюю политику.

Отличительной чертой современных интеграционных процессов является их распространение не только на торгово-экономическую сферу межгосударственного взаимодействия. В рамках интеграции идет поиск решений проблем по укреплению международной безопасности, борьбе с новыми вызовами, по обеспечению устойчивого социального развития, сохранению окружающей среды и т.д. Государства пытаются реализовать мировое политическое управление и решить глобальные проблемы на региональном уровне [7].

Интеграционные инициативы Президента Назарбаева воплотились в создании ряда евразийских региональных организаций, таких, как Евразийское экономическое сообщество, Совещание по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА), ОДКБ, Шанхайская организация сотрудничества (ШОС). Время уже показало востребованность и полезность таких региональных структур, которые в совокупности формиру-

ют геополитический ландшафт, укрепляют конструкции региональной безопасности и несут в себе важную стабилизирующую функцию [8].

Сегодня, в преддверии 4-го заседания Совета министров иностранных дел Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии которое состоится 12 сентября 2012 года, процесс СВМДА получил реальное воплощение и признание всего мирового сообщества. Необходимо отметить, что в состав СВМДА входят крупнейшие державы Азии: Индия, Китай и Россия, которые не только с пониманием отнеслись к фундаментальной идее Нурсултана Назарбаева по установлению атмосферы доверия в Азии, но и стали активными участниками новой структуры. Географический охват участников организации достаточно широк. Общая площадь территории стран составляет около 400 млн кв. км – примерно 89 процентов всей территории Азии и 72 процента территории Евразийского материка. В этих странах проживает более 2,8 млрд человек, что составляет 45 процентов всего населения земного шара. Также необходимо учитывать мощный энергетический потенциал, которым обладают страны СВМДА, уверенно занимающие ведущие позиции в мире по запасам нефти, которые составляют 40 процентов черного золота на земном шаре.

Слагаемые региональной безопасности имеют два важных момента: во-первых, развитие сотрудничества в различных сферах – политической, экономической, культурной между государствами внутри геополитического региона и, во-вторых, развитие сотрудничества между регионами. Это – определяющие тенденции обеспечения безопасности развития современного миропорядка [1, 79]. Мировой опыт интеграционных процессов свидетельствует, что успех интеграции зависит от каждого гражданина, сотрудничество развивается от точечных акций до мегапроектов и партнерство способствует процветанию страны и благополучию каждого гражданина.

В нынешнем послании Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана подчеркивается, что «мы будем проводить нашу сбалансированную внешнюю политику, взаимодействуя не только с Западом, но и с государствами Азии». Ответом на глобальные вызовы и угрозы XXI века будет расширение и углубление евразийской интеграции. Формирование Таможенного Союза позволило перейти к Единому экономическому

пространству, это создаст условия для успешной реализации идеи Евразийского экономического союза.

Президент Казахстана Н.А. Назарбаев, говоря об евразийской интеграции, отметил: «Это важный фактор общерегиональной стабильности, повышения конкурентоспособности наших экономик. Мы готовы поддержать стремление других государств СНГ присоединиться к евразийской интеграции» [9].

Таким образом, Казахстан является полноправным актором мирового политического процесса и региональным лидером в обеспечении региональной безопасности и инициатором интеграционных процессов и объединений. Системно и планомерно развивая взаимовыгодные отношения в русле дружбы и добрососедства с Центральноазиатскими государствами, Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев является приверженцем архитектором построения стабильного и безопасного мира в регионе.

Литература

1 Явчувновская Р.А. Глобальная и региональная безопасность: курс лекций. – М., 2010. – С.74.

2 Внешнеполитические инициативы Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева. Историко-документальное исследование / Г. Нурымбетова, Р. Кудайбергенов. – Алматы, 2010. – С. 6.

3 Торкунов А.В. Энергетические измерения международных отношений в Восточной Азии // По дороге в будущее. – М., 2010. – С. 338.

4 Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Том III. Геополитика и международные отношения (вторая половина XX – начало XXI вв.). – Алматы, 2009

5 Ауелбаев Б.А. Региональная безопасность и урегулирование военно-политического кризиса в Афганистане //Казахстан – 2030: основные тренды социально-экономического и политического развития: материалы международной научно-практической конференции. 24 апреля 2012 г. Алматы. – С. 26.

6 Центральная Азия сегодня: вызовы и угрозы / под общей ред. К.Л. Сыроежкина. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – С. 353.

7 Рыхтин М.И. В чем актуальность проблематики внешней политики? // Внешняя политика: вопросы теории и практики: материалы научного семинара / под ред. П.А. Цыганкова. – М., 2009. – С. 296.

8 Тукумов Е.В. Внешняя политика Казахстана за годы независимости: итоги, результаты, достижения <http://www.nomad.su/?a=3-201112150027>

9 Назарбаев Н.А. Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана // Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 27 января 2012.

Ә.С. Балапанова, Ә.С. Қайдарова

Қазақстан Республикасының Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі рөлі

Мақалада Орталық Азиядағы негізгі қауіп-қатерге анализ жасалған. Аймақтық интеграция мен қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Қазақстанның рөліне автор ерекше көңіл бөлуде. АҚШ, Ресей, Қытай сияқты державалардың саясатын ескере отырып, аймақтық қауіпсіздік жүйесін қалыптастырудағы елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасы ерекше.

Түйін сөздер: аймақтық қауіпсіздік, интеграциялық процестер, қауіп-қатер, Орталық Азия.

A.S. Balapanova, A.S. Kaidarova

The role of Kazakhsan in providing of regional security in Central Asia

In this article the threats in the region and regional challenges are analyzed. The authors stress the role of Kazakhstan in providing regional security and integration process expansion. Crucial role is playing the initiatives of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to create regional security, concerning policies of the major players the U.S. A., Russia and China.

Keywords: regional security, integration processes, threats, Central Asia.

ӨОЖ 32.001(574)

С.Ш. Мұсатаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: mceka@mail.ru

Елбасының «Қазақ елі» идеясы – егеменді елдіктің баяндылығы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның тұңғыш Президенті, Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың көп ұлтты республика халқын біріктіріп, біртұтас Қазақ еліне айналдыруға бағытталған табанды қызметі, жүргізіп отырған салықалы саясаты талданады. Қазақстандағы «Қазақ елі» саяси идеясының қалыптасуы мен дамуы, оның жүзеге асуының толық кешені елдің әлеуметтік-экономикалық, этнодемографиялық, лингвистикалық және конфессиялық өлшемдерімен сараланады. Қазақстан Конституциясында азаматтардың еркін өмір сүруіне, жетілуіне ешқандай шектеу қойылмай, дініне, нәсіліне қарамастан барлық адамдарға тең құқықтар берілген. Бұл, өз кезегінде, саяси және жалпы ішкі тұрақтылықты қамтамасыз етуде басты рөл атқарады, барлық Қазақстан азаматтарының мемлекетімізді өркендету, көркейту мақсатында бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып қызмет етулері үшін жағдай жасалғандығының айқын дәлелі. Жоғарыда аталған маңызды мәселелер осы мақаладағы саясаттанулық талдауға арқау болған.

Түйінді сөздер: елбасы, Қазақстан халқы, ұлт саясаты, этносаралық татулық, ұлттық даму.

Қазақстан өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін азаматтыққа ие түрлі этнос өкілдерінің өзара тату-тәтті өмір сүріп, ортақ бір тудың астында бас қосып, бейбіт өмір кешуінің алғышарты – ұлт саясатын тұрақтандырып, экономиканы көтеру, халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту, конституциялық құқықтар мен мүдделерді қамтамасыз ету күн тәртібіндегі өзекті мәселелерге айналды. Егеменді ел ретінде дамудың жаңа даңғыл жолына түскен Қазақстан үшін рухани жаңғырудың кем дегенде үш бағыты тұрды:

- 1) кеңестік заманда бастау алған мәдени-рухани жадыны одан әрі жалғастыру;
- 2) рухани жаңғырудың қазақстандық жаңа үлгісін қалыптастыру;
- 3) дамудың батыстық үлгісін қабылдау.

Бастапқыда Қазақстанда осы үш бағыт қатар жүрді. Кейін осы үшеуінің ортақ белгілері бар, бейімделген будан үлгі қалыптаса бастады. Оған Қазақстандағы көпұлттылық өз ықпалын тигізбей қойған жоқ. Қазақ тілділер дәстүрлі ұлттық дүниетанымға сүйенеді. Ал орыс тілділер ұлттық бағдардан гөрі негізінен барынша батыстық құндылықтарға назар аударуда. Осы екеуінің арасынан рухани жаңғырудың қазақстандық өзіндік үлгісі қалыптасу үстінде. Бүгінгі күннің талабы ұлттық дәстүрді заман талабына сай бейімдей

отырып, модернизацияны жүзеге асыру болып отыр. Қазақстандық қоғамның рухани саласы тек қоғамдық сананың бір түрі ғана емес, өмірдің барлық салаларына ықпал ететін қазақстандық қоғамның бірлігін, ұлттың бірегейлігін қалыптастыратын тұтас құндылықтар жүйесі болып табылады. Сондықтан рухани жаңғыру мен саяси процестердің бір-біріне өзара ықпал етуі өте бір нәзік тылсым дүние іспетті.

Әрбір саяси жүйе халық мүддесін қанағаттандырмаса, елде тұрып жатқан төл (титулды) ұлт пен этникалық диаспоралардың мұң-мұқтажын ескермесе, олардың өзара келісіп жұмыс жасауына демократиялық негіз қаламаса, этникалық топтардың өзара тәртіпті де келісімді ұйымдастырылған азаматтық қоғамын жасап бере алмаса, әрине, ол мемлекеттің саяси пәрменсіздігі басым түсіп, өмір сүру қабілетінен айырылатындығы дәлелдеуді қажет етпейтін аксиомаға айналды. Оның дәлелі ретінде ХХ ғасырдың аяғында КСРО құрамындағы елдерде болған (1986 ж. Алматыдағы қазақ жастарының, 1988-91 жж. Әзірбайжанның таулы Қарабахындағы армян мен әзірбайжандардың, 1989 ж. Өзбекстандағы түріктер мен өзбектердің, Абхазиядағы грузиндер мен абхаздықтардың, грузиндер мен осетиндердің, Қырғызстандағы 1990 жылы және жуырда қайталанып отырған

қырғыздар мен өзбектердің және т.б.) және посткеңестік кеңістіктегі елдерде орын алған этно-саяси жанжалдарды айтуға болады.

Өткенге мұқият қарап, жарамдысы мен жарамсызын таразылап, өзіне тың жолды таңдап алған тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси тұрақтылығын, қоғамның ішкі қауіпсіздігі мен тыныштығын сақтауды саяси реттеудің басты тетігі ретіндегі елдің ынтымағы мен этносаралық келісімін қамтамасыз ету әрдайым өзекті мәселе. Сол үшін де Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауында «Қазір еліміз дамудың жаңа кезеңіне қадам басты. Біз бүгінде бәсекеге қабілетті, әлеуеті зор, экономикасы қуатты ел құрадамыз. Біз бұдан бұрын да биік белестерді бағындырдық. Оны біз 20 жылдықта айттық. Сондықтан, мақсатқа жету біздің қолымыздан келеді. Біз оған жетудің жолдарын жақсы білеміз. Ол үшін қажетті ресурстар бүгін мемлекетте жеткілікті. Біздің міндетіміз – айқын, алған бағытымыз дұрыс деп санаймын. Бұл жолда біз үшін ең бастысы – тәуелсіз Қазақстанның тұтастығы мен тұрақтылығы. Дана халқымызда «Игілік басы – ынтымақ» деген қанатты сөз бар» деп атап көрсетті [1].

Саяси институттардың ең жоғарғы сатысынан орын алатын мемлекет өзінің бүкіл әкімшілік жұмысы барысында өз атауына сай төл азаматтарымен қатар басқа да этнос өкілдерінен құралған азаматтардың қамын ойлап, олардың барлық конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қамтамасыз етуге, олардың өзара тыныш, келісімді де үйлесімді арақатынастарына тиімді әрі қауіпсіз жағдай жасауға, ынтымақтастыққа негізделген этно-саяси процестерді ұйымдастыруға қабілетті барлық мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың, әсіресе Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметін демократиялық әдіспен қамтамасыз етудің стратегиялық міндетін орындау қажеттілігін зор жауапкершілікпен мойындайды. Бұл саяси қадамдардың түпкі мақсаты біреу – Қазақстанды егеменді елге, яғни тәуелсіз Қазақ еліне айналдыру. Ел болу үшін оның азаматтары бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара білуі тиіс. Халқының ынтымағы мен бірлігі жарасса ғана біртұтас ел болады, сонда ғана тәуелсіздігіміз тұрақты, егемендігіміз баянды болмақ.

Сөз реті келгенде айта кеткен жөн, өткен

жылдары қоғамымызда «қазақстандық ұлт» қалыптастыру туралы сыңаржақ пікірлер де туындады. Бұл «американдық нация» деген тұжырымдаманы негізге алған, «нация» ұғымын мағынасыз тікелей аударудан туындаған мәңгүрттік идея, Қазақстан жағдайына мүлдем қайшы келетін теория еді. Өйткені Қазақстанда бір ғана ұлт бар – ол қазақ ұлты. Қазақ ұлты – мемлекет құрып отырған ұлт, мемлекет Қазақстан, яғни Қазақ елі. Ал халықтың қалған бөлігі диаспоралар, яғни, этникалық топтар мен азшылықтар. Сол үшін «қазақстандық ұлт жасау» ешбір негізі мен қисыны жоқ, ешқандай болашағы жоқ идея, ал Қазақ елі – заманауи саяси үрдіс және тарихи шынайылық.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев «қазақстандық ұлт» деген теңеудің дұрыс-бұрыстығын ашып берді: «Бізде халық біреу – Қазақстан халқы. Түптеп келгенде, біз осы идеологиялық қадамның қазақтың ұлт ретінде одан әрі нығаюына, этностық топтар өкілдерінің жәй ғана қазақстандық тұрғын емес, ділі мен дүниетанымының қазақстандық рухта қалыптасуына барынша ықпал ету жағын басты нысана етіп алуымыз керек. Бұл жолда қазақ халқының алдына өзге этностарға өзінің рухани құндылықтарын сіңіре отырып, тұтастай елдікті қалыптастыруға қатысты тарихи рөл жүктелмек.

Жалпы, бұл жерде бір түсінбеушілік бар сияқты. «Единая казахстанская нация» дегенді «Біртұтас қазақстандық ұлт» деп аудару дұрыс болмас. «Нация» мен «национальность» (ел-жұрт және ұлт) деген ұғымдар бар. Қазақстан – қазақ ұлтының негізінде құрылған мемлекет. Қазақстан деген сөзде қазақтың мемлекеті деген ұғым жатыр. Сондықтан да, бұл идеяны, менің ойымша, қазақ тілінде «қазақстандық ұлт» емес, «қазақстандық ел» деп атаған жөн тәрізді. Өйткені, халқымызда «ел» деген ұғымның астарында аса үлкен біріктіруші, топтастырушы күш жатыр. Ерте замандардың өзінде «егемен болмай ел болмас» деген бабаларымыз елдікке шақыру, ел болуға үндеу арқылы мемлекеттіліктің берік іргесін қалап келген. Сонымен бірге «Қазақстан» сөзінің өзі «Қазақ елі» дегенді білдіреді ғой. «Қазақстандық ел» – Қазақстан халқын одан әрі біріктіретін ортақ ұғымды орнықтыру жолындағы бір ой» [2].

«Қазақ елі» саяси идеясын жүзеге асырудың маңыздылығы осында жатыр. Сондықтан ел тәуелсіздігін, егемендігін нығайтуға тікелей ықпал ететін «Қазақ елі» саяси идеясын тиімді

ұйымдастыру, бағалау, талдап зерттеу бүгінгі және келешек Қазақстанның өзекті міндеттерінің біріне айналып отыр.

Жалпы, этнос ұғымының биологиялық және әлеуметтік-мәдени тұжырымдамалары Қазақстанның этнология ғылымына өте қажет, себебі біздің елде өмір сүріп жатқан 130-дан астам этникалық топтардың биологиялық және мәдени-этникалық бірегейлігін сақтап, жандандыру үшін мемлекеттік этносаясаттың мақсат-міндеттеріне қол жеткізудің ғылыми құралы болып табылады. Қазіргі таңда этносты өз ішінен бірнеше топқа бөліп қарастыру тәжірибесі бар. Полиэтникалық мемлекеттер жүйесінде бұл тәжірибе кеңінен қолданыс табады. Сонымен, этнос төмендегідей болып бөлінеді:

а) мемлекет құрушы төл этнос (титулды);

ә) этникалық азшылық (диаспора, этникалық топтар).

«Мемлекет құрушы немесе титулды этнос» термині ғылымға енгеніне жылдардың жүзі болса, ал «төл этнос» термині Қазақстан ғылымына жақында енді, оның алғаш болып қолданғандардың бірі – төл этнос яки титулды этностың әлеуметтік-саяси мәртебесі жайында еңбек жазған саясаттанушы Р.С. Арын [3].

Полиэтникалық мемлекеттердің этносаясаты мен ғылымында титулды этностың қоғамдық және мемлекеттік маңызы зор. Бұған айғақ ретінде 5 мыңға жуық этностар мен этникалық топтардың басын қосқан 226 әлем мемлекеттерінің 90 %-ы полиэтникалық құрамды болып келсе (Үндістан, АҚШ, Австралия, Жаңа Зеландия, Ресей, Қазақстан, Швейцария, Румыния, Индонезия, Филиппины, Иран, Ауғанстан, Пәкістан, Малайзия, Сингапур, Лаос, Африканың көптеген Батыс және Оңтүстік елдері), ал оның 10 %-ын моноэтникалық мемлекеттер (Исландия, Ирландия, Норвегия, Швеция, Дания, Германия, Польша, Австрия, Болгария, Словения, Италия, Португалия, Сауыт Арабиясы, Жапония, Бангладеш, Корея, Египет, Ливия, Сомали, Мадагаскар және т.б.) құрайды. Моноэтникалық мемлекет деп аталынуының себебі, тұрғын халқының 90 %-ын титулды этнос құрайды [4].

Жоғарыдағы этникалық белгілері бойынша мемлекеттердің жіктелуіне биэтникалық құрамды мемлекеттерді жатқызуға болады. Биэтникалық құрамды мемлекеттерде екі ғана этностың үстемдігі белгіленеді. Әлемде биэтникалық құрамды екі ғана мемлекет бар: Белгия мен Канада. Мәселен, Канадада екі

негізгі этнос мемлекеттің қызметін жүргізеді: англо-канадалықтар және франко-канадалықтар. Осыған орай екі мемлекеттік тіл бар: ағылшын және француз тілдері. Аталған екі этнос төл этностың мәртебесіне ие.

Сонымен, мемлекет құрушы немесе төл этнос деп өзі тұрып жатқан мемлекеттің құрылуына негіз болған, сондай-ақ осы мемлекетке этникалық атау берген этносты айтамыз.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясы сессияларының бірінде сөйлеген сөзінде: «Ең алдымен мемлекет құрушы этнос ретінде қазақтардың ролін ұмытпауымыз керек. Қазақстанның тәуелсіздігі – қазақтарға тағдырдың тартқан сыйы емес, өзінің ежелгі жерінде қилы кезеңді бастан кешу арқылы қолы жеткен өз мемлекеттігін құруға деген заңды құқығы. Бұл даусыз тарихи және саяси фактіге ешкім күмән келтірмеуге тиіс» [5].

Тарих тұңғығына зер салсақ, кезінде үйсін, қыпшақ, керей және т.б. ру-тайпалар бірігіп, қазақ этносын құраса, XV ғасырда оның есімімен Қазақ хандығы құрылды. Міне, осы тарихи мысалдан қазақ этносының ұйыстыру, біріктіру, топтастыру қасиетін ескере отырып, XXI ғасырда Қазақстандағы барлық этникалық топтар қазақ этносының жанына топтасып, азаматтық қоғам сипатындағы Қазақ елін қалыптастыруы қажет.

Әрине, бұл жерде Кеңес өкіметіндегідей төл этносқа барынша құқықтық немесе өзге де артықшылықтар беріп, этностық азшылыққа байланысты кемсітушілік пиғылдары мүлдем жоқ. Полиэтникалық мемлекеттердің заңды қағидаларына сай Қазақстанда барлық этностық топтардың құқықтары мен заңды мүдделері теңдей қарастырылады. Тәуелсіз полиэтникалық, құқықтық-демократиялық мемлекеттердің топшылауындағы төл этностың ролі кеңес өкіметіндегі ұлттық мәселелер жөніндегі «білім энциклопедиясына» айналған Сталиннің ұлттық теориясында жарияланған «аға бауыр» («старший брат») мәртебесінен мүлдем өзгеше. Сталиннің орыс этносына «аға бауыр» мәртебесін, басқа этникалық топтарға «кіші бауыр» («младшие братья») мәртебесін беруі ұлтшылдық және шовинистік бағыттағы саяси ұстаным еді. Ол түптің-түбінде Кеңес өкіметін жермен-жексен етті.

Қазақстанда әр алуан этностардың тұруы Қазақстанды мекендейтін барлық этникалық топтардың мәдени жетістіктерін одан ары дамыту мен сақтауға, олардың рухани-мәдени

төлтумалылығын қайта түлетуге, барлық ұлттық мәдениеттердің дербестілігі мен құндылығын мойындауға бағытталған тиімді этномәдени саясаттың қажеттілігін керек етеді.

Сондықтан да КСРО құлағаннан кейін Қазақстан Республикасы тәуелсіздік ала салысымен этноәлеуметтік реттеу мен тоталитарлық режимнің салдарынан арылудың жаңа тұжырымдамасын жасап шығарды. Оның барлық талаптары Қазақстан Республикасының Конституциясы мен басқа да заңнамалық құжаттарда көрініс тапқан.

Тәуелсіздік алғалы бергі мемлекетіміздің этносаясатының негізгі мақсаты Қазақстан Республикасындағы барлық этникалық топтардың тең құқылы өмір сүруі мен ынтымақтастығын қамтамасыз ету болды. Елімізде демократияның негіздерін құру, азаматтық қоғамды қалыптастыру, Қазақстанның тұрақты экономикалық және саяси дамуы, осының бәрі этникалық мәселенің табысты шешімдерін талап етті. Халықтың полиэтникалық құрамы қоғамдағы этникалық проблемаларды түсінудегі көзқарастардың әртүрлілігін қалыптастырды.

Мұндай контексте этникалықты саясиландыру проблемаларын шешу тәуелсіз Қазақстан үшін негізгі міндеттердің бірі болып саналады. Осыған орай, мемлекеттің саясаты екі негізгі принципке негізделді: біріншіден, ол этникалық топтардың құқықтарын қорғау мен ұлтаралық қатынастарды дамытуды қамтамасыз етуге бағытталса, екіншіден, қоғамды демократияландыру мен жеке адамдардың құқығын қорғауға негізделді, яғни, бұл жерден де біз қоғамдағы этносаясаттың субъективтік аспектілерін байқай аламыз. Бұл процесті сарапшылар мынадай үш негізгі кезеңге бөледі:

1. 1991-1995 жылдар – этноұлттық саясаттың басым болуы. Бұл мемлекетке қысқа мерзім ішінде ұлттық мемлекеттіліктің негіздерін жасауға, қазақ халқының рухани және басқа ресурстарын жұмылдыруға көмектесті. Қазақ халқының ішкі этникалық интеграциясы өтпелі кезең жағдайында жас мемлекеттің өмір сүруінің шешуші факторы болып есептелді. Сөйтіп, бірінші кезеңде қазақ ұлтының ұлттық-рухани даму қалпын сақтау нәтижесінде мемлекеттік этноұлтшылдық толық мойындалды.

2. 1995 жылы Қазақстанның жаңа Конституциясының қабылдануымен басталды. Бұл құжатта қазақстандықтарды титулды және титулды емес ұлттардың өкілдері деп

бөлу жоқ. Мұнда этносаясат қазақстандық ұлттарды азаматтық қоғамның принциптеріне негізделген азаматтардың саяси қауымы ретінде қалыптастыруға бағытталды. Қазақстандық мемлекеттілікті азаматтылық принциптегі модернистік модель негізінде құруды білдіреді.

3. Ал 2007 жылғы Конституцияға енгізілген өзгертулер бойынша Мәжілістің 9 депутатын Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайды.

Яғни, Ассамблея – мемлекеттің құрамындағы этностар мен мемлекет аппаратын жалғаушы құрылым. Бүгінгі таңда Ассамблея іс жүзіндегі халықтық дипломатия органына әрі диаспоралармен жұмысты ұйымдастырудың орталығына айналып отыр. Осы бағытта тереңдетіп, кеңейтілген шаралар ішкі саяси тұрақтылықтың кепілі болмақ. Сонымен бірге, Қазақстанда жалпытанылған көппартиялық жүйенің қалыптасуына сәйкес, республикадағы ұлтаралық қатынастарды реттеуге белгілі дәрежеде қоғамдық қозғалыстар мен саяси партиялар, БАҚ қатысып отырғанын айта кеткен жөн.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы «Қазақ елі» саяси идеясының қалыптасуы мен дамуы, оның жүзеге асуы толық кешені елдің әлеуметтік-экономикалық, этнодемографиялық, лингвистикалық және конфессиялық өлшемдерімен сараланатынын аңғарамыз. Бұл өлшемдер қалай дамыса, этносаяси процестер де солай дамып, халықтың бірлігі мен ынтымағы жарасады. Еліміздің Ата Заңында азаматтардың еркін өмір сүруіне, жетілуіне ешқандай шектеу қойылмай, дініне, нәсіліне қарамастан барлық адамдарға тең құқықтар берілген. Бұл, өз кезегінде, саяси және жалпы ішкі тұрақтылықты қамтамасыз етуде зор рөл атқарады, барлық Қазақстан азаматтарының мемлекетімізді өркендету, көркейту мақсатында бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып қызмет етулері үшін жағдай жасалғандығының айқын дәлелі.

Қазақстан қоғамы бүгінде алмағайып әлем үшін аса қажет ұлтаралық татулық пен келісімді, саяси тұрақтылықты қамтамасыз етіп отыр. Мұндай ұстаным тәуелсіздік жылдарындағы мемлекеттің бүкіл ішкі саясатының өзегі болды. Қазақстанда ұлттық-мәдени әралуандық пен бірлікті жаңғырту әрі дамытудың мемлекеттік саясаты жүзеге асырылады. Әлемдік қауымдастықта еліміз бейбітшілік пен этносаралық, дінаралық татулықтың, тұрақтылықтың аралы ретінде, тәуелсіздіктің алғашқы күнінен бастап ұлттар мен ұлыстар арасындағы татулыққа өз

үлесін қосып, әрдайым бейбітшілік пен татулық принциптерін ұстанатындығымен кеңінен танылды.

Әдебиеттер

1 Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // <http://www.egemen.kz/2011/01/29/26545/>

2 Назарбаев Н. Ұлттың ұлы мұраты жолын-

да ұйысайық // Егемен Қазақстан. – 2008 ж. – 31 мамыр. – № 160-161. – 1-3 б.

3 Арын Р.С. Төл этностың әлеуметтік-саяси мәртебесінің эволюциясы (Қазақстан Республикасының материалдарында) // Саяси ғылымдардың докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2007. – 40 б.

4 Бромлей Ю.В., Подольный Р.Г. Человечество – это народы. – М: Прогресс, 1990. – 234 б.

5 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халықтарының ассамблеясына 10 жыл. – Астана: Елорда, 2005. – 440 б.

С.Ш. Мусатаев

Идея главы государства «Қазақ елі» – основа независимости страны

В данной статье рассматривается роль Президента РК Н.А. Назарбаева в консолидации народа Казахстана и важность его идеи «Қазақ елі». Во многом, благодаря плодотворной работе Лидера Нации в сфере национальной политики, сформировалась уникальная казахстанская модель межэтнического и межконфессионального согласия, особая атмосфера доверия, солидарности и взаимопонимания, когда каждый гражданин, независимо от этнической или религиозной принадлежности, обладает и пользуется всей полнотой гражданских прав и свобод, гарантируемых Конституцией.

Ключевые слова: Глава государства, народ Казахстана, национальная политика, межэтническое согласие, национальное развитие.

S.Sh. Musatayev

The idea of the head of state «Kazakh Eli» – as the basis for the country's independence

This article examines the role of the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan and the consolidation of the importance of his ideas «Kazakh Eli». Largely thanks to the fruitful work of the Leader of the Nation in the area of national policy, a unique type of Kazakh model of interethnic and interreligious harmony, the special atmosphere of trust, solidarity and mutual understanding, when every citizen, regardless of ethnic or religious affiliation, and has enjoyed the fullness of human rights and freedoms guaranteed by the Constitution.

Keywords: head of the State, Kazakhstan nation, national policy, inter-ethnic harmony, national development.

УДК 327(5-191.2)

С.Ж. Досанова

Академия «Кокше», Казахстан, г. Кокшетау

E-mail: doss1971@mail.ru

Стратегические вызовы безопасности в Центральноазиатском регионе

Аннотация. Реализация центральноазиатской политики Республики Казахстан осуществляется в сложной стратегической среде, обусловленной высокой динамикой процессов и целым рядом факторов внешнего и внутреннего характера. При этом достижение национальных интересов Республики Казахстан в ЦАР требует объективной оценки и соответствующего переосмысления. В связи с чем актуализируется необходимость критически оценить вновь возникшие, а также потенциальные риски и угрозы региональной безопасности в Центральной Азии.

Ключевые слова: стратегия, безопасность, афганский фактор, Центральная Азия.

Сегодня государства Центральной Азии сталкиваются с широким спектром вызовов и угроз. Ряд из них носят системный характер, некоторые возникают эпизодически. Многие вызовы происходят извне региона, другие имеют сугубо внутреннюю природу и причины, третьи – получив когда-то импульс из внешних источников, развиваются и набирают новую динамику во внутриполитических и социально-экономических процессах государств Центральной Азии.

Существенно различаются вызовы и угрозы по масштабу и глубине негативных последствий для региона или отдельных его государств. Некоторые рискованные факторы имеют долгосрочный характер, в то же время ряд угроз представляют непосредственную опасность уже в ближнесрочной перспективе.

«Афганский» фактор. Отечественные эксперты сегодня называют Афганистан «кровооточающей раной региона», отмечая, что «происходящие в нем процессы превратились в факторы, которые приходится постоянно учитывать при рассмотрении вопросов региональной безопасности» [1, с. 13].

Несмотря на различные оценки и сценарии, необходимо быть готовым к неизбежному выводу из Афганистана войск западной коалиции. Правительственный режим в Афганистане неустойчив, Х. Карзай вынужден искать компромиссные решения с боевиками.

Уже в самой ближайшей перспективе ситуация в Центральной Азии может существенно обостриться. Афганские боевики при поддержке цен-

тральноазиатских религиозно-экстремистских группировок представляют не просто повышенные риски региональной безопасности, но и создадут реальную угрозу государственным режимам в Центральной Азии. Эксперты выделяют такой существенный фактор, как то, «что на территории Афганистана нашли приют пусть немногочисленные, но не чуждые экстремистским установкам религиозно-политические движения, родиной которых являются государства Центральной Азии, – «Исламское движение Узбекистана», «Акрамия», «Таблиги Джамаат», «Исламская партия Восточного Туркестана», «Жамаат моджахедов Центральной Азии». Активизация этих движений, вызванная как переносом военных действий на север Афганистана, так и ухудшением социально-экономической и политической ситуации в государствах Центральной Азии, способна создать реальную угрозу светским политическим режимам государств региона» [1, с. 357].

Существенно обостряются сопутствующие угрозы – терроризм, религиозный экстремизм, наркотрафик.

Социально-экономические проблемы и низкий уровень жизни населения некоторых стран региона способствуют распространению радикальных идей в обществе. Внешние условия возникновения терроризма и религиозного экстремизма тесно связаны с проблемой Афганистана, соседством с существующими и потенциальными «горячими точками» мира, образующими «исламскую дугу» нестабильности: Кавказом,

СУАР Китая, Кашмиром. Несомненно, определяющую роль имеют «тектонические сдвиги» в «Большой» геополитической игре в центре Евразии: как отмечает М.Т. Лаумулин, – ««Большая игра» перешла на новый уровень, но далека от завершения» [2].

Внутренние факторы возникновения терроризма и религиозного экстремизма являются следствием сложной социально-политической и экономической ситуации в ряде стран Центральной Азии, маргинализации и социо-культурной деградации определенной части населения, недовольство которого нередко облекается в радикальные оппозиционные движения.

Специфика этнокультурного состава стран региона активно используется международными исламистскими силами. В наложении указанных выше факторов «религиозно-мотивированный экстремизм и терроризм в настоящее время представляет одну из самых значительных угроз стабильности Центральной Азии» [1, с. 160].

Уже сегодня наблюдается проникновение представителей исламских течений во власть в некоторых центральноазиатских государствах. Динамика исламизации региона свидетельствует о том, что «Ислам в Центральной Азии все больше втягивается в политику, тем самым политизируется» [1, с. 160].

Как отмечают эксперты, «у экстремистов и террористов региона нет положительной программы, кроме сомнительной для современного мира идеи халифата» [1, с. 163]. Продолжаются попытки экстремистских организаций дестабилизировать обстановку в Кыргызстане, Таджикистане и Узбекистане с дальнейшим распространением на широкий географический охват всей Центральной Азии, зоны «АфПак» и китайского СУАР в целях создания исламского государства.

Наличие достаточно разветвленной и скоординированной структуры исламских экстремистских организаций в странах региона сохраняет реальную угрозу широкого распространения экстремистских идей и их глубокого проникновения в казахстанское общество. Казахские политологи отмечают активизацию деятельности религиозных деструктивных течений, подчеркивая, что «нерешенные социальные проблемы могут привести к потенциальной опасности совпадения, взаимоналожения конфессионально-идеологических границ с социальными. Именно такая ситуация была бы наиболее взрывоопасной» [3].

С проблемой Афганистана связана также проблема наркопотоков, которые не сдерживает даже присутствие войск западной коалиции в Афганистане. Более того, «никаких активных действий в пресечении этой деятельности коалиция за десять лет своего присутствия в Афганистане так и не предприняла» [1, с. 360].

По информации экспертов Управления ООН по наркотикам и преступности (UNODC), около 15-20% афганского героина транспортируется через Центральную Азию в Россию и Европу. Стоимость ежегодного объема опиатов, провозимых по «северному маршруту» составляет примерно 350-400 млн. долл. При этом аналитики UNODC отмечают, что в настоящее время запасы на складах в Афганистане составляют более 10 тыс. тонн опия (этого количества достаточно для удовлетворения спроса героинозависимых во всем мире в течение двух лет) [4].

Во «Всемирном докладе о наркотиках – 2010» отмечалось, что в странах Центральной Азии, включая Казахстан, сохраняется тенденция заметного сокращения объема изъятых наркотиков [4]. Вместе с тем, в РК только за 6 месяцев т.г. из незаконного оборота изъято свыше 90 тонн различных видов наркотиков, в том числе 1360 тонн героина [5].

Крайне негативной тенденцией является преобразование Казахстана из государства-транзитера в страну-получатель афганских наркотиков. Согласно данным Комитета по борьбе с наркоманией и наркобизнесом МВД РК, в 2012 году на учете стоят порядка 46 тыс. наркозависимых граждан Казахстана [5]. По оценкам независимых экспертов, количество наркоманов превышает официальные данные в несколько раз.

Проблемы социально-экономического характера являются долгосрочным источником внутренней нестабильности в государствах Центральной Азии и создают барьеры на пути к полноформатному экономическому сотрудничеству и кооперации.

В их числе следует выделить неэффективное государственное управление, отсутствие стратегического видения и прогнозирования, снижение экономической самостоятельности, тотальную коррупцию, ограниченный доступ к новым технологиям и инвестициям, сохранение сырьевой ориентации, спад промышленного производства, увеличение размеров внешнего долга, рост безработицы, снижение уровня жизни населения, поляризация общества.

Увеличивается разрыв в экономическом развитии стран региона: «в этом случае оказывают свое нежелательное воздействие большие различия в экономических показателях» [6].

Проблема водообеспечения и совместного использования трансграничных водных ресурсов является одним из основных конфликтных узлов, создающих реальную угрозу региональной безопасности в Центральной Азии.

Расположенные в зоне формирования стока Кыргызстан и Таджикистан заинтересованы в энергетическом, а Узбекистан, Туркменистан и Казахстан – в ирригационном использовании водных ресурсов.

Около 40% суммарных водных ресурсов поверхностного стока в Центральной Азии (130 куб. км) формируются на территории Таджикистана, 30% – Кыргызстана, и только 10% – в Узбекистане. При этом более 50% потребляет Узбекистан. Потенциальная угроза уменьшения стока вследствие строительства новых ГЭС в Кыргызстане и Таджикистане обуславливает агрессивную политику Ташкента в отношении этих стран.

Кыргызстан и Таджикистан после обретения независимости столкнулись с проблемой нехватки средств на поддержание должного технического состояния данных гидросооружений. Эта проблема представляет прямую угрозу для региона, так как в случае аварии может быть затоплено более 50% территории Ферганской долины.

В целом, если государства региона в течение 5-10 лет не найдут компромиссного решения, то данная проблема с учетом возрастающих водных потребностей стран региона, демографического роста населения, с одной стороны, и планов строительства новых ГЭС в странах верхнего течения, – с другой, может стать источником вооруженного межгосударственного конфликта в Центральной Азии.

Межнациональные конфликты. Угроза межэтнических кризисов является одной из наиболее реальных и разрушительных по степени своего воздействия на безопасность стран региона. Потенциальные внутрирегиональные межэтнические конфликты из нынешнего латентного состояния могут с легкостью перейти в открытую острую фазу. События июня 2010 года на юге Кыргызстана в полной мере подтвердили данный тезис.

Проблема неурегулированности погранично-территориальных вопросов и наличие спорных территорий внутри региона. Наиболее проблем-

ными и взрывоопасными участками внутри региона являются границы Узбекистана с Таджикистаном и Кыргызстаном (участки границы между Узбекистаном и Таджикистаном до сих пор остаются заминированными, на границе с Кыргызстаном Узбекистан приступил к сооружению бетонных стен и рытью рвов).

В Ферганской долине сохраняются восемь анклавов, из них в Кыргызстане находятся четыре узбекских анклава и два таджикских. В Узбекистане расположены кыргызский и таджикский анклавы. Кроме того, только в Кыргызстане расположены порядка 30 полуанклавов.

Данные вызовы создают трудности для населения, вкуче с другими объективными факторами (усиливающийся дефицит водных и земельных ресурсов, сложная демографическая ситуация, экологические проблемы) служат источниками межэтнических конфликтов в регионе.

Демографический фактор начинает оказывать все более серьезное влияние на развитие социально-экономических и соответственно политических процессов в странах региона. Прежде всего, с точки зрения несоответствия между темпами роста народонаселения и экономического развития. Именно демографическое давление в совокупности с ограниченностью земельных, водных и прочих ресурсов обусловило возникновению ряда межэтнических, социальных и политических конфликтов в странах региона.

Организованные преступные группировки, которые на фоне слабости государственных режимов, масштабной коррупции, тяжелого социально-экономического положения в ряде государств Центральной Азии, уже на современном этапе становятся самостоятельными «игроками» в регионе, располагая серьезными финансовыми, человеческими, инфраструктурными ресурсами и вооруженным арсеналом.

Кроме того, национальные преступные бандформирования отдельных государств Центральной Азии интегрируются в трансграничные преступные группировки. В этих условиях, такие системные угрозы как наркомафия, незаконный оборот оружия, проституция, рэкет, нелегальная миграция, финансово-банковские преступления приобретают общерегиональный характер.

В перспективе их влияние в регионе, вероятнее всего, будет расширяться. Таким образом, в ближайшие годы будет наблюдаться смещение вектора деятельности государств Центральной Азии в области обеспечения национальной

безопасности с рисков, исходящих от присутствия и влияния внешних держав, на непосредственные угрозы, которые будут нарастать со стороны транснациональных криминальных субъектов.

* * *

С учетом сказанного важнейшей задачей для Казахстана является ранжирование угроз, вызовов и рисков в Центральной Азии в рамках единой иерархической системы. При этом на первый план должны выйти критически важные факторы, которые представляют реальную угрозу стратегическим интересам Казахстана, имеют глубокий и долгосрочный негативный эффект. Именно на их разрешении и пресечении должны быть сконцентрированы основной потенциал и приоритетные усилия Казахстана.

В то же время при долгосрочном планировании необходимо учитывать скрытые, законсервированные вызовы и потенциальные риски, которые при определенном стечении внутренних факторов и международной конъюнктуры могут перерасти из латентного состояния в острую

стадию с непредсказуемыми последствиями для региона.

Литература

1 Центральная Азия сегодня: вызовы и угрозы / под общей редакцией доктора политических наук, профессора К.Л. Сыроежкина: Монография. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 456 с. (С. 13).

2 Лаумулин М.Т. Геополитика XXI века в Центральной Азии. – Алматы: КИСИ, 2007. – 281 с. (на англ.яз.).

3 М. Абишева. Проблема терроризма и религиозного экстремизма в Казахстане: мониторинг СМИ в июне-августе 2011 г. // Вестник КазНУ. Серия философия. Культурология. Политология. – 2011. – № 2(37). – С. 181.

4 <http://www.un.org/ru/>

5 <http://www.zakon.kz/kazakhstan/4497847-chislo-narkomanov-za-3-goda-v.html>

6 Abisheva M. Kazakhstan and Central Asia: Problems of Cooperation // Central Asia's Affairs. – 2009. – № 4. – С. 17-19.

С.Ж. Досанова

Орталық Азия аймағындағы қауіп-қатердің алдын алу стратегиясы

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының Орталық Азиядағы саясатына талдау жасай отырып, оны жүзеге асыру үдерістерінің жоғарғы динамикасы мен ішкі және сыртқы факторлардың тізбегімен сипатталатын күрделі стратегиялық ортада жүргізілетінін атап өтеді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Орталық Азия аймағындағы ұлттық мүдделерін объективті тұрғыда бағалап және сәйкесінше ой елегінен өткізу қажет. Осыған орай, Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздіктің қайтадан пайда болған және потенциалды тәуекелдері мен қатерлерін сыни көзбен саралауға қажеттілік туып отыр.

Түйін сөздер: стратегия, қауіпсіздік, Ауған факторы, Орталық Азия.

S.Zh. Dossanova

Strategic Security challenges in the Central Asia Region

According to forecasts, the countries of Central Asia in the coming years will enter a critically difficult phase of economic and political development.

Due to the expansion of military activity in Afghanistan and the international coalition forces squeezing illegal armed groups from Afghanistan, the countries of the region need to strengthen border security in combating cross-border threats.

Known unresolved regional problems (drug trafficking, illegal migration, the use of water and energy resources) still remain their actuality.

The Author reviews strategic challenges to security in the Central Asian Region.

Keywords: strategy, security, Afghanistan factor, Central Asia.

УДК 325.1(430)

А.Т. Мухитденова, Л.М. Ким*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: klm008@kaznu.kz

Некоторые аспекты миграционной политики Германии

Аннотация. Современная миграционная политика Германии требует серьезного и тщательного изучения в контексте демографической ситуации в стране, особый интерес вызывают теоретико-прикладные аспекты становления и развития миграционной системы в Германии с учетом национальной и международной практики в сфере регулирования мобильности населения. В Германии существование и деятельность этнических диаспор воспринимается как формирование своего рода анклавных образований и препятствие успешности интеграции переселенцев в принимающий социум.

В миграционной политике Германии произошел качественный переход от программы работы с иммигрантами к государственной интеграционной политике, охватившей все стороны жизни страны. Современные мигранты обычно прибывают с целью поиска политического убежища и воссоединения семей, важно раскрыть ведущие проблемы и политико-правовые механизмы интеграции мигрантов, а также перспективы развития государственной интеграционной политики Германии.

Ключевые слова: миграция, миграционная политика, мигрант, политический статус мигранта.

С превращением Европы в один из самых значимых переселенческих регионов в мире, миграция и интеграция стали важнейшими темами научных исследований и разработок в Германии. Постепенно мнение о том, что миграция, переселение и интеграция стали структурными элементами современного общества, привело к институционализации миграционных и интеграционных исследований в различных дисциплинах.

Сложная демографическая ситуация в стране требует особого аналитического подхода, который свидетельствует о том, что к 2050 г. население в стране будет примерно от 69 млн. до 74 млн. человек, что ниже уровня 1963 г. (75 млн. жителей). По прогнозам число 60-летних и старше удвоится и приравняется к численности новорожденных, а тех, кому за 80 лет станет почти в 3 раза больше, т.е. составит около 10 млн. человек.

Населения в возрасте от 20 до 64 насчитывается около 50 млн. человек, в зависимости от роста численности мигрантов, ожидается, что количество данной возрастной категории к 2050 снизится от 22 до 29%. 50% нынешнего работоспособного населения Германии составляют те, кому сейчас от 30 до 49, 30% – в возрасте от 50 до 64 лет, 20% – от 20 до 29 лет. К 2020 г. средняя возрастная группа составит 42%, а старшая

– 40%, для рынка труда подобные показатели не являются оптимистичными [1].

В современной Германии существуют две категории населения: немцы и иностранцы (включая лиц без гражданства и лиц с невыясненным гражданством), которые составляют, соответственно, 92% и 8%. В иммиграционном законодательстве и статистике Германии выделяется одиннадцать категорий иммигрантов. Федеральная статистическая служба выработала 11 вариантов прогнозов демографического развития страны. Они отличаются между собой лишь в оценке численности мигрантов [2].

Исходя из правового статуса, иммигрантов можно подразделить на четыре группы:

1. Граждане страны, имеющие равные с коренными жителями права и обязанности.
2. Иностранцы, имеющие постоянный вид на жительство и наделенные гражданскими правами, но ограниченные в политических.
3. Временные иммигранты, имеющие визу, разрешение на работу на определенный срок и ограниченный доступ к социальной защите.
4. Нелегальные мигранты, не обладающие никакими правами, в любой момент могут быть высланы из страны [3].

Основным способом интеграции в немецкое

государство являются работа и блага, получаемые на основании постоянного проживания, а не гражданства. В 1993 г. внесенные изменения в законодательство существенно сократили дотационную помощь пособий, предусматривались и «натуральные» выплаты, социальная помощь предусматривалась также лицам, подавшим прошение о предоставлении политического убежища.

«Первая волна» во времена послевоенной миграции принесла большую пользу стране, большая часть мигрантов состояла в основном из мужчин с невысокой квалификацией из Южной Европы, с тех пор заметно изменился характер и состав иммиграции. Первые мигранты стабильно имели работу и вносили свой вклад в поддержание системы социального обеспечения, а выплаты для них были минимальными, к концу 1980-х гг. картина изменилась. Современные мигранты обычно прибывают с целью поиска политического убежища и воссоединения семей. Значительный и быстрый рост числа получателей социальных пособий среди иностранцев с 1980-х гг. является не только выражением экономических трудностей, но и отражением двух опасных тенденций.

Прежде всего, многим новым иммигрантам не удается интегрироваться в рынок труда, вследствие чего растет зависимость от социальной помощи. При отсутствии трудового стажа мигрантов не позволяет рассчитывать на значительные и достаточные суммы пособия по безработице. Скорее всего подобная ситуация складывается среди мигрантов, прибывающих по гуманитарным причинам (необходимость воссоединения семей, предоставление политического убежища). На протяжении 1980-х гг. заметен быстрый рост числа заявок на предоставление политического убежища. Однако статистика не проводит разграничения между различными категориями получателей социальных пособий среди иностранцев.

Второе и третье поколение мигрантов обычно имели неполное среднее образование, что существенно осложняло процесс получения работы. Маршалл приводит правительственные данные, согласно которым 20% иностранных учащихся в 1994 г. бросили учебу в школе, 44% получили аттестат о неполном среднем образовании и только 9,5% имеет полное среднее образование. Учитывая нехватку рабочих мест для неквалифицированной рабочей силы и происходящий

структурный сдвиг в сторону актуализации образовательного ценза, растет риск того, что потомки второго и третьего поколения мигрантов останутся без работы и что вновь прибывающие с низкой квалификацией также столкнутся со сложностями при интеграции на рынке труда.

Еще плачевнее выглядит удел женщин-мигранток, т.к. они сталкиваются с низким уровнем участия женщин на рынке труда в Германии. Так, хотя разница в участии на рынке рабочей силы для немецких (78,9%) и иностранных (77,6%) мужчин невелика, у женщин имеет место значительный разрыв (64,7 / 50,7%). Среди безработных число иностранцев Германии также несколько выше. Франция также имеет аналогичные проблемы. Безработица среди иностранцев, не имеющих гражданство в странах ЕС, во Франции составила 32,6% в 1994 г. – более чем вдвое выше средних национальных показателей (12%) и с тех пор это соотношение не слишком изменилось [4].

Закон об иммигрантах полностью вступил в силу 1 января 2005 г. Вместо «Закона об иностранцах» от 9 июля 1990 г. был принят «Закон о проживании», в котором подробно оговаривались правила въезда и выезда иностранцев, не являющихся гражданами стран-членов ЕС. Впервые в законе рассматривались положения о праве на отпуск, и создавалась правовая основа для интеграционных мероприятий.

В целом, Германией были сделаны два значительных законодательных изменения в силу существования потенциальной угрозы со стороны лиц, ищущих убежище. Первое изменение продиктовано идеей политики сдерживания, тогда как второе в большей степени нацелено на адаптационные процессы. Проведенная реформа 1993 г. о предоставлении пособий лицам, ищущим убежище, определяла целью замену предыдущей системы социальной поддержки лиц, ищущих убежище. Суммы субсидий заметно снизились, особенно в тех случаях, когда они предоставлялись в натуральном выражении или талонах. Правительство воспользовалось в 1987 г. временным запретом предоставления работ для лиц, ищущих убежище, но в 1991 г. пришло к выводу, что это стало еще большим бременем для социальной системы. По данным Федеральной статистической службы, приведенным в 2004 г., общие расходы на лиц, ищущих убежище, сократились с 2,8 миллиардов евро до 1,5 миллионов в период с 1994 по 2002 гг. Это сокращение

уровня выплат на 46% сопровождалось сокращением количества получателей на 37,6% [4, с. 130].

Переход к активным интеграционным мерам произошел с принятием в 2005 г. «Закона об иммиграции». Общество осознало политическую значимость владения государственным языком, что было тотчас запланировано создание 4 579 классов по обучению немецкому языку за 17,5 млн. евро, выделено 31,5 млн. евро на проекты общей интеграции на местном уровне. Но, учитывая, что 45% всех участников в 2003 г. были турками, 73% женщинами, из них 45,6% назвались домохозяйками, наибольшую пользу от этих курсов, по-видимому, получают иностранцы, долгое время проживающие на территории Германии, а не недавние мигранты. В конечном итоге в среде турецких мигрантов углубляется социальная дифференциация. Все возрастающая часть работоспособного населения, особенно с 1990-х гг., остается не задействована рынком труда. Анализируя данные IAB (Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung), можно акцентировать внимание на том, что пик роста безработицы в Германии до нынешнего глобального экономического кризиса приходился на 1997 и 2005 гг. Показатели по росту численности безработных переселенцев на порядок выше числа безработных среди граждан Германии [5]. Примечательной особенностью государственного регулирования перемещений в ФРГ становится характерная формула – «дистанцированная политика и политизированная администрация» [6].

На протяжении XX в. в немецкой научной мысли сменили друг друга три основные концепции интеграции иностранцев:

- концепция ассимиляции;
- концепция ротации гастарбайтеров;
- модель этнического или культурного многообразия мультикультурализм [7].

Первая концепция подразумевала полную ассимиляцию мигрантов в принимающее общество, если иностранец хочет обрести успех в стране-реципиенте, т.к. он должен полностью подстроиться под жизненные стандарты большинства граждан. Изначальная этническая общность оказывала существенное влияние на адаптационные процессы первого поколения переселенцев, осуществляя коммуникативные и регулятивные функции. Следующие поколения находят социум, который соответствует социальным запросам, чем этническому происхождению.

Вторая концепция, связанная с ротацией гастарбайтеров, появилась в 1960-70-е гг. Ее основу составило предположение, что подавляющая часть иностранцев, приглашенная на работу в Германию, в будущем покинет страну, а на ее место придут другие гастарбайтеры. При учете краткосрочности пребывания большинства иностранцев в стране исчезает необходимость в заботе об инкорпорации мигрантов в принимающее общество.

На современном этапе концептуальная модель по учету этнического или культурного многообразия предполагает интеграцию иностранцев в жизнь принимающего общества, подразумевая равные права переселенцев с местным населением на рынке труда и жилья. Соблюдение подобного принципа в политической и социальной сфере считается сложной задачей, т.к. традиции и правила страны-реципиента часто имеют мало схожего с культурой изначальной этнической общности иммигрантов.

В Германии существование и деятельность этнических диаспор воспринимается как формирование своего рода анклавных образований и препятствие успешности интеграции переселенцев в принимающий социум.

Вместе с тем, имеет право на существование концепция о полноценности интеграции в новую социальную структуру через внутреннюю инкорпорацию в форме землячеств, культурных центров, различных этнических обществ и т.д., которые выполняют адаптационную функцию в процессе понимания и правильной интерпретации норм, принятых в стране-реципиенте.

В Германии существует множество государственных и негосударственных предложений и программ, призванных способствовать интеграции 15 млн. иммигрантов в немецкое общество. Целью Федеральной интеграционной программы является координация и оптимизация этих предложений. Интеграционная программа не является завершенным одиночным проектом, а представляет собой длительный процесс, постоянно реагирующий на изменения в вопросе актуальности проблем интеграции. В центре внимания, при этом, находятся такие вопросы, как изучение языка, профессиональная интеграция, образование, социальная интеграция.

В первую очередь Интеграционная программа собирает данные обо всех существующих в Германии интеграционных предложениях и об их организаторах и определяет, кто и что должен

сделать для улучшения и дальнейшего развития отдельных проектов.

Можно выделить три взаимосвязанные характеристики внутренних структур, которые облегчают интеграцию мигрантов в новую среду:

- сохранение идентичности мигрантов;
- передача знаний о повседневных навыках и умениях, необходимых в новом сообществе;
- возможность создания объединений по интересам.

На символическом уровне Германия отказывается признать наличие легитимных миграций на свою территорию, т.к. в ней отсутствует политический статус мигранта, а на инструментальном уровне она регулирует миграционные потоки. Сотрудничество всех государственных структур в диалоге с общественными организациями и отдельными персонами шаг за шагом должно содействовать интеграции в рамках национальной программы [8].

В целом, миграционной политике Германии произошел качественный переход от программы работы с иммигрантами к государственной интеграционной политике, охватившей все стороны жизни страны. Символическое значение интеграции в новом контексте охватывает не только социально структурированные ресурсы, но и новые формы консолидации общества. Пока нельзя говорить о том, что на сегодняшний день уже создан эффективно работающий план выхода из кризисной ситуации, однако, систематизация имеющихся эмпирических данных, обсуждение научно-теоретических концепций и проектов, способствуют практическому воплощению реальной программы действий.

Литература

- 1 Im Jahr 2050 doppelt so viele 60-Jährige wie Neugeborene // <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/>
- 2 Карачурина Л.Б. Иммиграционная политика Германии: успешный и неуспешный опыт // МЭиМО. – 2008. – № 7. – С. 51.
- 3 Цапенко И.П. Развитые страны: интеграционная политика в отношении иммигрантов // МЭиМО. – 2008. – № 7. – С. 59–69.
- 4 Менц Г. «Полезные» гастарбайтеры, обременительные беженцы и вторая волна сокращения социальных расходов: связь между миграцией и государством всеобщего благосостояния // Прогнозис. – 2007. – № 1. – С. 129.
- 5 Luft S. Staat und Migration. Anmerkungen zur Steuerungskrise // Sozialwissenschaftliches Journal. – 2007. – Nr. 5. – Jg. II, H. 3. – S. 9–24.
- 6 Бараулина Т. Государственное конструирование реальности: социальные последствия миграционной политики // Рубеж: Альманах социальных исследований. – 2003. – № 18. – С. 65–110.
- 7 Fassmann H. Ausländer in der Stadt. Demographische Befunde, gesellschaftliche Problembereiche und politische Strategien // Berichte zur deutschen Landeskunde. Die Zukunft der Stadt / Visionen der Stadtentwicklung. – 2010. – Band 75. Heft 2–3. – S. 130.
- 8 Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen. – Baden-Baden: Koelblin-Fortuna-Druck, 2007. – 202 s.

Ә.Т. Мұхитденова, Л.М. Ким

Германия мемлекетінің миграция саясатының кейбір аспектілері

Мақалада Германия елінің заманауи көші-қон саясатына саясаттанулық талдау жүргізілген, сонымен қатар Германияның көші-қон жүйесінің теориялық-қолданбалы аспектілерінің құрылуы мен дамуын зерттей отырып, тұрғылықты халықтың белсенділігін реттеу саласында ұлттық және халықаралық тәжірибесі ескерілген. Мигранттардың интеграция мәселелеріне ерекше назар аударылған.

Түйін сөздер: миграция, миграция саясаты, мигрант, мигранттың саяси статусы.

A.S. Muhitdinova, L.M. Kim

Some aspects of migration policy in Germany

This article contains political analysis of German modern migration policy, analyzes theoretical and application aspects of development of the German migration system based on national and international practice in the sphere of regulation of population mobility. Special attention is given to problems of integration of migrants.

Keywords: migration, migration policy, migrant, political status of migrant.

УДК 329.78(574)

М.А. Мекебаева, А.А. Кенесов*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: ashat.kenesov@kaznu.kz

Проблемы выбора стратегических приоритетов государственной молодежной политики РК

Аннотация. Что ожидает нашу молодежь в будущем? Как реализуется государственная молодежная политика в Казахстане? Этот вопрос сегодня не может не волновать. Ответить на вопрос, каково положение казахстанской молодежи на современном этапе, непросто. Успешное реформирование государства возможно только при активном участии молодежи. Это требует новых подходов к разработке и осуществлению молодежной политики. В связи с этим возникает необходимость периодического исследования молодежи, сбора достоверной информации. Только на основе объективных данных о положении молодежи может быть осуществлена молодежная политика.

Ключевые слова: молодежь, политика, социальный рост, политическая социализация, государственная молодежная политика.

Сегодня положение казахстанской молодежи можно охарактеризовать следующим образом:

во-первых, на сегодняшний день в стране молодежь из разных социальных слоев находится в неспоставимых стартовых условиях – экономические, социальные, имущественные, политические интересы разных групп молодежи зачастую противоречат друг другу;

во-вторых, процесс урбанизации, порожденный социально-экономическим кризисом, а также деградацией села, привел к миграции сельской молодежи в город. Сельская молодежь, менее всех адаптированная к рыночным отношениям, урбанизированной среде, обладая низким уровнем образования и квалификации, объективно не может составить конкуренцию городским сверстникам, что неминуемо создает точки напряжения.

Реализация Государственной молодежной политики в Казахстане, по ряду причин – как объективных, так и субъективных, – не дала ожидаемых результатов (не смогла решить ряд заявленных проблем молодежи). С другой стороны, кризис уже «проедает» те сектора экономики, в которых наиболее задействована молодежь Казахстана. В этих условиях у пассивной молодежи лишь усиливается недоверие к государству и государственным институтам. Активная часть молодежи начинает вовлекаться в общественно-

политические движения и организации, и здесь не исключено вовлечение молодежи в асоциальные и деструктивно-радикальные движения, религиозно-экстремистские течения, увеличение миграционных процессов.

Реализация программы Государственной молодежной политики, принятой 7 июля 2004 года, имела серьезные недостатки, порожденные несоответствием между заявленной целью¹ и реально достигнутыми на данный момент результатами. К недостаткам можно отнести:

- отсутствие идеологической основы, которая смогла бы стать подлинно национальной и привлечь к себе всю казахстанскую молодежь;
- ограничение данного закона областью формальной работы с молодежью;
- разобщенность и отсутствие единых подходов, не скоординированность деятельности структур по работе с молодежью;
- не учтенные особенности регионов в решении проблем молодежи;
- недостаточность или полное отсутствие материально-технической базы органов по делам молодежи.

¹ «...создания социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества»

Как писал К. Манхейм, с социальным самочувствием молодежи, ее осознанием своей роли в обществе связываются перспективы социального развития.

Основными законодательными и концептуальными документами молодежной политики в Казахстане являются Закон РК «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан»; Концепции государственной молодежной политики (1999) и (2004); Программа молодежной политики на 2005-2007 гг.; Концепция поддержки и развития конкурентоспособности молодежи на 2008-2015 гг.; Программа «Молодежь Казахстана» и пр. [1].

Также существует ряд программных документов межведомственного характера как государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006 – 2008 гг.; программа «Жасыл ел» на 2008-2010 гг.; государственная программа патриотического воспитания граждан РК, программа «Здоровый образ жизни» на 2008-2016 гг.; государственная программа развития физической культуры и спорта в РК на 2007-2011 гг. и пр.

В целом, принято более 20 документов различного характера.

Результатом реализации этих программ явилась значительная активизация молодежного движения в Казахстане. Наблюдаемая в последние десятилетия тенденция демонстрирует, что молодые люди охотно принимают новые формы участия в социально-экономической и общественной жизни, как государственные, так и неформальные объединения и группы, реализующие отдельные проекты или программы.

Реализация Закона «О государственной молодежной политике» способствует созданию социально-экономических, правовых, организационных условий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи. Однако констатировать, что она охватила все структурные уровни молодежи Казахстана еще рано.

Несовершенство законодательной и нормативно-правовой базы молодежной политики заключается в следующем.

Первое. В законодательной и нормативно-правовой базе молодежной политики нет нацеленности на решение конкретных четко сформулированных проблем молодежи. Их также нет и в межведомственных документах. Поэтому направления работы с молодежью, закрепленные в

Законе о молодежной политике:

- не находят реального отражения в процессе реализации этой политики;
- отсутствуют:
 - четкие и объективные критерии оценки проведенной работы²;
 - четкое указание на ответственность конкретных должностных лиц за ход реализации конкретных мер молодежной политики.

Второе. Вносимые в действующие законодательные акты изменения существенного влияния на суть документов не имеет. Так, например, в июле 2007 г. были введенные изменения и дополнения к действующему закону о молодежи как:

- дополнительные льготы в виде транспортных расходов, возможности получения образовательного гранта, психологической помощи и др.;
- на получение образовательного гранта для оплаты профессионального образования и на частичное покрытие расходов на питание, проживание;
- предоставление помощи бизнес-молодежи в организации предпринимательской деятельности со стороны акиматов;
- квоты для сельской молодежи при поступлении на учебу и только на специальности, определяющие социально-экономическое развитие села.

Как правило, поправки односторонние, ориентированные на определенную категорию и часть молодежи, в основном касаются сферы социального обеспечения обучающейся молодежи, никак не совершенствовали ход и характер его реализации. *Концептуальное отношение к молодежи и молодежной политике не меняется.*

Третье. Межведомственные документы, такие, как Концепция поддержки и развития конкурентоспособности молодежи на 2008-2015 гг., Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006 – 2008 гг.; региональные программы молодежной политики; программа «Жасыл ел» на 2008-

² Например, основным критерием определения уровня патриотизма молодежи является количественный показатель. Т.е. рассматривая число проведенных республиканских патриотических мероприятий, общий объем материалов СМИ, посвященных молодежи, и число участников различных акций, делается вывод об уровне патриотизма, что не отражает реального состояния дел.

2010 гг. и т.д. имеют косвенное отношение к молодежной политике. Например, в Государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010-2014 гг. проблемы молодежи рассматриваются только в контексте обеспечения квалифицированными кадровыми ресурсами и т.д. [2].

Четвертое. В Программе молодежной политики на 2005 – 2007 гг. ожидаемые результаты не соответствует поставленной цели в Программе³.

Несмотря на активные действия, предпринимаемые государством по решению проблем молодежи, формирования условий для развития и реализации потенциала молодежи в интересах страны продолжает оставаться *проблемной*.

Что касается молодежного движения, то его нормативно-правовую базу можно характеризовать как слабую, так как права МОО в основном прописаны в документах общего характера:

- Закон РК от 1996 г. «Об общественных объединениях». Закон регулирует общественные отношения, возникающие в связи с реализацией гражданами РК права на свободу объединений, а также созданием, деятельностью, реорганизацией и ликвидацией общественных объединений, членами МОО при политических партиях могут быть граждане, достигшие 16-летнего возраста. В других положениях закона для МОО особые условия не установлены;

- в 2001 г. был принят Закон «О некоммерческих организациях», существенно расширивший число организаций некоммерческого сектора. Но в Законе также особый статус МОО был не предусмотрен;

- в 2002 г. постановлением Правительства РК принимается «Концепция государственной поддержки неправительственных организаций». В Концепции детские и молодежные организации были обозначены как приоритетные направления Программы государственной поддержки неправительственных организаций;

- в 2003 г. на основе указанной Концепции правительством была принята Программа госу-

дарственной поддержки неправительственных организаций на 2003-2005 гг. Наиболее важным направлением данной программы является разработка проекта закона «О государственном социальном заказе», который направлен на обеспечение правовой основы для широкого участия НПО в решении социально значимых проектов за счет средств государственного бюджета;

- в 5 статье Закона «О Государственной молодежной политике» молодежные НКО были обозначены как основное направление молодежной политики РК;

- отдельные положения о деятельности МОО содержатся в Программах молодежной политики. Например, в Программе молодежной политики на 2005-2007 гг., когда заявленные в ней задачи, такие, как увеличение доли гражданского участия молодежных НКО в принятии решений на государственном уровне по реализации молодежной политики достигается путем проведение Конгресса молодежи Казахстана и слетов дворовых клубов. Создание необходимых условий для социализации молодежи и функционирования молодежных организаций РК не предусматриваются.

В вышеперечисленных документах отсутствуют максимально возможная детализация нормотворчества, которая исключала бы любую двусмысленность при применении и реализации законов.

Существенное изменение внесло в развитие молодежных организаций были внесенные *изменения и дополнения* в действующие законодательные нормативы МКИОС РК. Так, в 2001 г. в целях создания условий для деятельности детских и молодежных организаций Правительство РК издало постановление «Об утверждении Положения о порядке уплаты сбора за государственную регистрацию юридических лиц», куда были внесены следующие дополнения: за государственную регистрацию детских и молодежных организаций, их филиалов и представительств, взимается в размере двукратного расчетного показателя, действующего на день уплаты сбора. Данная мера значительно упростила регистрацию МОО и способствовала увеличению количества организаций.

Можно сделать следующие выводы.

Первое. В Законе «Государственная молодежная политика РК» нет четкого стратегического приоритета в решении молодежных проблем. Следовательно, на данный момент необходимо

³ Цель – проведение социально ориентированной молодежной политики, разработка и принятие комплекса мер, направленных на обеспечение социально-экономических правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытие ее творческого потенциала в интересах всего общества, создание необходимых условий для социализации молодежи и функционирования молодежных организаций Республики.

приложение максимума усилий для решения проблем социального роста молодежи, в первую очередь, на решение социально-экономических проблем молодого поколения, активного вовлечения в сферу малого и среднего бизнеса (должны быть собственниками).

Второе. Необходимо пересмотреть сам принцип реализации молодежной политики, молодежь должна быть не объектом деятельности, она сама должна активно участвовать в реализации Закона – быть субъектом. На сегодняшний день все имеющиеся институты и структуры являются контрольно-надзорными органами. Целесообразно, когда лидеры молодежных организаций и объединений непосредственно сами представляют и лоббируют свои интересы в органах государственной власти, особенно на уровне региональных и местных органов. Только тогда они будут заинтересованы в результатах своей деятельности, активно планировать и реализовывать программы. Тогда можно судить об эффективности молодежной политики. Контроль осуществляется только на центральном уровне и финансовыми структурами.

Третье. В работе государственных структур отсутствует комплексный подход, не учитывающий региональной, этнической, половозрастной, цивилизационной специфики различных слоев и групп молодежи, которые сами определены лишь контурно. В частности, все они несут отпечаток узкого подхода к пониманию проблем молодежи.

Четвертое. Слабо отражены институциональное и организационное обеспечение региональных и местных исполнительных органов, молодежи, молодежных общественных объединений по реализации молодежной политики.

Пятое. Создание социально-экономических условий и гарантий в Казахстане в ближайшей перспективе увязывается лишь с обеспечением:

- в сфере социальных прав молодежи – бесплатное медицинское обслуживание и среднее/начальное профессиональное образование, льготный проезд, консультаций и т.д.,
- в сфере труда и занятости – содействие в трудоустройстве, развитие общественных работ для молодежи и т.д.,
- поддержка предпринимательской деятельности – содействия центральных и местных исполнительных органов РК в организации предпринимательской деятельности молодежи и т.д.

В вышеуказанных документах отсутствуют адекватные механизмы включения самой молодежи в решение социальных проблем, в сфере труда и занятости и т.д.

Между тем эффективное социально-экономическое развитие казахстанской молодежи возможно только в условиях оживления производства и расширения источников самообеспечения: труда и предпринимательства.

Шестое. Принятые документы, направленные на создание социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий молодежи, не рассматривают категории молодежи, остро нуждающиеся в той или иной поддержке со стороны государства.

Седьмое. В документах не рассматривается проблема возраста в молодежной политике. Государственная молодежная политика выделилась в специальную сферу деятельности и получила должное нормативно-правовое регулирование с принятием в 2004 году Закона РК. Молодежь, на которую была направлена данная политика, сформировалась в сложные годы построения независимого государства (т.е. конец 1980-х и 1990-е гг.), когда традиционные институты социализации были разрушены, а новые не созданы. Следует помнить, что формирование молодого человека зависит от системы ценностей, привитых в детском возрасте. Значительная часть фундаментальных проблем, которые обнаруживают себя в зрелом возрасте, закладываются именно в детстве. Поэтому Закон о молодежной политике должен охватывать не только молодежный возраст (от 14 до 29 лет), но и детский, в их единстве. Между тем различные страны используют очень разные концепции. Например, в Великобритании и Нидерландах молодежь не выделяется в особую группу, а объединяется вместе с детьми в возрастных рамках 0-25 лет. Такой подход обеспечивает тесное взаимодействие детской и молодежной политики, а самой молодежной политике придает дальновидный, превентивный характер.

Восьмое. Данные документы не содержат определения критериев бедности, по которым и на основе которых следует выстраивать дальнейшие стратегии. Между тем, от необходимости обновления и дополнения критериев и подходов к пониманию бедности, от точного определения самого понятия – «бедность», и, как следствие, от выявления социально-уязвимых слоев населения во многом зависит эффективность предпринимаемых государством мер.

Итак, успешная реализация молодежной политики в Казахстане единой во многом зависит (наряду с успешным решением основных социально-экономических проблем) от успешного решения проблемы *социального роста молодежи* – иначе говоря, преодоления существующей на данный момент социально-экономической разделенности молодежи. Последнее возможно только путем успешного решения качества образования и трудовой занятости молодежи, которые будут способствовать развитию ее потенциала.

Основной причиной, *препятствующей социальному росту*, является

- сложившаяся специфичная социальная стратификация, когда переход из одного слоя в другой проблематичен. Причем, восходящее движение (карьерный рост, профессиональное совершенствование, личностное саморазвитие) возможно лишь для молодых из обеспеченных семей, тогда как у бедных шансы для социальной мобильности резко снижены. Для того чтобы вырваться в пространство социальной мобильности, у низкодоходной части населения не хватает материальных возможностей, что усиливает в молодежной среде малообеспеченных склонность к крайним формам протеста – в виде делинквентного поведения.

Основные причины описанной выше блокировки отсутствие социальных лифтов:

- дороговизна и, одновременно, низкое качество образования,
- коррупция.

Сегодня основная масса молодежи предпочитает государственную службу и сферу бизнеса, но,

- мотивом поступления молодежи на государственную службу является возможность получать нетрудовые доходы. Надо отметить, что проблема «стеклянного потолка» приводит к определенному разочарованию молодежи. На сегодняшний день система взращивания кадров пока только есть в программе «Болашак», которая теперь охватывает не только учебу, но и трудоустройство в государственных структурах одаренной молодежи;

- в связи с экономическим кризисом доступ молодежи в малый и средний бизнес, на крупные предприятия, в национальные компании осложнен.

Молодежь можно разделить на следующие группы риска, которые по степени возникновения конфликтной ситуации могут представлять

определенную угрозу:

- молодежь из семей среднего достатка, имеет возможность выбора учебы (вуз) или работы в основном внутри страны, активно участвуя во всех общественно-политических мероприятиях, представляет латентную угрозу. Необходимо направить их творческий потенциал в конструктивное русло, что ослабит негативное настроение молодежи и повысит ее самозанятость;

- молодежь из малообеспеченных семей имеет ограниченный выбор, и, как правило, представляет потенциально конфликтный контингент.

Аналогичные проблемы не раз, и притом весьма успешно, решались в различных государствах в течение XX столетия. В Казахстане корнем проблемы является коррумпированность основных звеньев государственных структур, именно она порождает инертность населения по отношению к молодежной политике, что в итоге приводит к малой результативности принимаемых мер. Таким образом, принимаемые меры по решению молодежной проблемы в Казахстане могут быть успешными лишь при условии решения социально-экономических, образовательных, культурных и языковых проблем молодежи.

Итак, в *краткосрочной и среднесрочной перспективе* необходимо целенаправленное и конкретное решение социально-экономических проблем молодежи и возможность социального роста, которые являются основными рычагами преодоления сложившихся тревожных явлений в молодежной среде; именно это будет способствовать преодолению потенциально латентных угроз, сложившиеся в молодых людей после обретения Казахстаном своей Независимости.

При недостаточной развитости институтов гражданского общества, на сегодняшний в Казахстане социальный рост, решение многих социально-экономических и других проблем молодежи возможны с помощью НДП «Нур Отан» или ее молодежного крыла «Жас Отан».

МК «Жас Отан» как один из активных молодежных организаций реально консолидирующий молодежь Казахстана объективно играет роль одного из основных «социальных лифтов» и способствует преодолению, в т.ч., проблемы неравномерной представленности молодежи в пластах социальной структуры общества. В то же время, благодаря статусу молодежного крыла правящей партии, «Жас Отан» в качестве социального лифта гарантирует одновременно

протекание указанного процесса в принципиально конструктивном русле, не представляющем угрозы для целостности общества и государственности как таковой. Помимо этого, «Жас Отан» объективно играет важную роль в направлении социально-политического развития молодежи также в конструктивном направлении, препятствуя попыткам деструктивных сил вовлечь молодежь в антиобщественную и антигосударственную деятельность.

Для создания адекватной структуры и механизма деятельности, которые позволили бы ему проводить полноценную государственную молодежную политику в Казахстане НДП «Нур Отан»/МК «Жас Отан» располагает:

- мощнейшим административным ресурсом (еще более усилившимся в последнее время в связи с поправками в Основной Закон, разрешающими совмещать государственные и партийные должности);

- серьезной финансовой подпиткой (как за счет членских взносов, пожертвований ФПГ, так и за счет разрешенного по новым конституционным изменениям финансирования со стороны государства);

- значительными медийными средствами (за счет контролируемых государством и аффилированными частными компаниями СМИ, вошедшими в состав нового партийно-государственного медиа-холдинга «Нур-медиа»);

- наиболее разветвленной организационной структурой.

В ближайшем будущем формирование казахстанской идеологии достаточной силы, чтобы реально консолидировать казахстанскую молодежь – по сути своей идеалистична и нереализуема.

Успешная реализация молодежной политики в Казахстане единой во многом зависит (наряду с успешным решением основных социально-экономических проблем) от успешного решения проблемы *социального роста молодежи* – иначе говоря, преодоления существующей на данный момент социально-экономической разделенности молодежи. Последнее возможно только путем успешного решения качества образования и трудовой занятости молодежи, которые будут способствовать развитию ее потенциала.

Основной причиной, препятствующей социальному росту, является сложившаяся специфичная социальная стратификация, когда переход из одного слоя в другой проблематичен. Причем, восходящее движение (карьерный рост, про-

фессиональное совершенствование, личностное саморазвитие) возможно лишь для молодых из обеспеченных семей, тогда как у бедных шансы для социальной мобильности резко снижены. Для того чтобы вырваться в пространство социальной мобильности, у низкодоходной части населения не хватает материальных возможностей, что усиливает в молодежной среде малообеспеченных склонность к крайним формам протеста в виде делинквентного поведения.

Основные причины описанной выше блокировки отсутствие социальных лифтов – дороговизна и, одновременно, низкое качество образования, коррупция, клановость и семейственность, приводящая к непроницаемости социальной перегородки.

На фоне проблемы выбора ценностного фундамента гражданской идентичности в Казахстане представляется целесообразным разработать концепцию «казахстанской мечты», общей для молодых представителей всех этнических групп, которая ассоциировалась бы с успехом, реализацией личного потенциала и т.д. Молодежь должна знать о своих возможностях, причем о гарантиях того, что успех зависит от нее.

Необходимо усиление внимания к казахской молодежи – как к его социально-экономическим проблемам (в первую очередь это – проблемы аула и социализации внутренних мигрантов в городах), так и в смысле определенного усиления государственной поддержки традиционных ценностей казахского этноса, ввиду высокой значимости последних для значительной части казахского населения.

Целесообразно также обратить особое внимание на казахские молодежные организации, и регулировать их деятельность не административными методами, а путем переключения их внимания на социальные проекты, поиск решения социальных проблем молодежи.

Необходима институционализация теории молодежи как самостоятельной отрасли науки в плоскости гуманитарно-естественного знания (с внесением ее в соответствующий классификатор, созданием специализированных советов и т.д.); ее материализации в институтах среднего специального и высшего образования, готовящих кадры для работы с детьми и молодежью, а также систематической подготовкой и переподготовкой кадров.

Научно-исследовательские центры должны создаваться и в регионах, имеющих не разрыв-

ную научную связь между различными регионами страны.

Литература

- 1 <http://www.zhastar.kz>
- 2 <http://zhastar.com>

М.А. Мекебаева, А.А. Кеңесов

ҚР мемлекеттік жастар саясатының стратегиялық басымдылығын тандаудағы мәселелері

Мақалада қазіргі кездегі қазақстандық жастардың жағдайлары, мемлекеттік жастар саясаты қалыптасуының мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар оларды шешудің әртүрлі жолдары талданған. Жастар саясатын жүргізудегі қоғамдық институттардың, соның ішінде саяси партиялардың алатын орындары нақты анықталған. Авторлар еліміздегі жастар саясатының жүру барысын сараптаған. Жастардың қоғам үшін қауіпті топтардың бірі екендігі анықталған.

Түйін сөздер: жастар, саясат, әлеуметтік өсу, саяси әлеуметтену, мемлекеттік жастар саясаты.

M.A. Mekebayeva, A.A. Kenesov

The problems of searching strategic priorities of State youth policy in the Republic of Kazakhstan

In the article current state of Kazakhstan youth and the some issues of youth policy are considered. Also, different approaches of solving mentioned issues are studied. The places and roles of Public institutions, among which political parties in realizing of youth policy are defined. Authors analyze the main tendencies of youth policy in the country. It was revealed that there are some youth groups threatening the society.

Keywords: youth, politics, social growth, political socialization, state youth policy.

УДК 325.111(574)

А.С. Жусупова, А.А. Кенесов*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: ashhat.kenesov@kaznu.kz

Внутренние мигранты и современный Казахстан

Аннотация. Миграция как процесс, в масштабах нашего государства, является проблемой развивающихся стран. И это влияет на развитие главных городов Казахстана. Внутренняя миграция в нашей стране особо не отличается от других развивающихся стран. Большинство процессов миграции сходны с другими государствами. Что можно ожидать от миграции? Как контролировать внутреннюю и внешнюю миграцию государства через государственные органы. В связи с этим возникает необходимость исследование проблем миграции.

Ключевые слова: миграция, внутренняя миграция, урбанизация, внешняя миграция.

Внутренняя миграция в тех масштабах, которые мы фиксируем в Казахстане, превращается в массовое явление, которое существенным образом может повлиять на развитие регионов и крупных городов, особенно Алматы и Астаны. Формула внутренней миграции в Казахстане не отличается особым своеобразием и характерна для многих стран. Миграционные процессы на постсоветском пространстве, особенно в Центральной Азии, очень похожи и укладываются в главный тренд – урбанизация создает центры притяжения, село как социально-экономическое звено системы деградирует – люди в поисках работы и лучшей жизни «бегут» в города. При этом города сами создают определенный вакуум занятости, который, будучи не структурированным, привлекает стихийные массы мигрантов из сельской местности. Опыт показывает, что внутреннюю миграцию можно регулировать, и те страны, которые создали механизмы по социализации внутренних мигрантов в городах, получили дополнительный фактор развития. Те же страны, которые запустили решение проблем, связанных с внутренними мигрантами, получили противоречивую и дестабилизирующую развитие маргинальную среду вокруг региональных полюсов роста.

Не секрет, что одной из самых важных проблем развития в соседнем Китае является проблема внутренней миграции. Крупные города, разрастаясь, создают серьезные вызовы и угрозы сохранению стабильности и развитию. При этом

в Китае, как в бывшем СССР, существует сдерживающий механизм прописки, который уже мало справляется с ситуацией, стимулирует коррупционный механизм для легализации внутренних мигрантов в городах. Если для России актуальна проблема внешней трудовой миграции, которая восполняет дефицит трудовых ресурсов, то для Казахстана более важной является внутренняя миграция, которая, нарастая как снежный ком, практически не регулируется.

Стихийный процесс самоопределения мигрантов в экономических нишах привел к распределению сфер занятости. Например, внешние мигранты из Киргизии «оккупировали» базары и рынки вокруг Алматы. Весьма проблематично предположить, что внутренние мигранты из казахстанской глубинки так просто уступили им эту сферу занятости. Не все, но большинство сельских мигрантов, приехавших в большие города, мотивированы гораздо более престижными целями. Они ощущают себя и по праву полноценными гражданами Республики Казахстан и стремятся к лучшей жизни, образцы которой они наблюдают в крупных городах. Тем более, что многие из них имеют образование, достаточное, чтобы конструировать для себя более успешную перспективу.

По данным официальной статистики, удельный вес городского населения РК – 57%, сельского – 43%. В ближайшие десятилетия доля городского населения в Казахстане будет возрастать за счет внутренней миграции из села в

город. Учитывая доминирующий в городах тип урбанизированного воспроизводства населения (1-2 ребенка в семье), не позволяющий обеспечивать не только рост, но и демографическую стабильность, внутренняя миграция «село-город» станет ведущим фактором развития столицы РК г. Астаны и крупнейшего мегаполиса страны г. Алматы.

Необходим переход от понимания миграции как процесса территориальных перемещений между различными населенными пунктами к анализу миграции как социального явления определяющего изменение социальной структуры и статусных характеристик разных слоев и групп населения региона, государства.

В настоящее время учет внутренних мигрантов опирается на данные по регистрации, проводимой органами МВД РК. Однако, как показал опрос мигрантов, практически половина живет без регистрации, что свидетельствует об искаженности существующих официальных статистических данных.

Существующие государственные программы в основном делают акцент на внешнюю миграцию, оставляя, таким образом, проблему внутренней миграции фактически не регулируемой.

Вместе с тем, значительные масштабные, нерегулируемые миграционные потоки «село-город», «депрессивный регион – благополучный регион», сопровождаемые образованием в пригородах крупных городов «кварталов бедноты» и маргинализацией населения, могут влиять на рост конфликтного потенциала.

Согласно переписи населения, проведенной в 2009 году 2 381 233 человек или 14,9% всего населения страны составляли внутренние мигранты, или казахстанцы, сменившие место жительства в пределах страны в межпереписной период.

В пределах Казахстана место жительства меняли в первую очередь казахи (78,4%), русские (14,1%), украинцы (1,4%), уйгуры (1,1%), татары (0,9%), немцы (0,9%), а также представители других национальностей (3,2%).

Интенсивность внутренней миграции не снижается, по данным приведенным на круглом столе, посвященном миграционным процессам в Казахстане в Астане в 2010 году, остается высоким отток населения из отдельных областей – Ак-

молинской, Актобинской, Южно-Казахстанская, Жамбылской, Восточно-Казахстанской области.

С другой стороны сформировались регионы, принимающие население в результате межобластной миграции. В первую очередь это города Алматы и Астана, а также Алматинская, Атырауская, Мангистауская области.

Во внутриреспубликанской миграции наиболее интенсивный обмен происходит между соседними экономическими районами и областями. Так в Западном Казахстане почти 60% внутренней миграции приходится на области, входящие в этот район, 30% - на Южный Казахстан и только 10% на Северный и Центральный, практически не отмечены внутренние миграционные потоки с Восточным Казахстаном.

Такая ситуация сложилась в результате оттока населения из сельской местности в городские поселения. Продолжается процесс урбанизации, но преимущественно из-за сохраняющейся неблагоприятной ситуации в аграрном секторе, недостаточного социально-экономического развития села. Внутреннее перемещение населения в большой мере приобретает стихийный характер и нуждается в государственном регулировании.

Основной причиной внутреннего перемещения населения остается неблагоприятная социально-экономическая ситуация в местах прежнего проживания – отсутствие работы, отдаленность от городов, отсутствие соответствующей инфраструктуры населенного пункта и др.

За последние годы обозначились существенные проблемы стихийных поселений, так называемый «самострой» внутренних мигрантов вокруг больших городов, например, «Шанрак», «Бакай» в Алматы, «Ондирис» в Астане и другие, в которых предстоит работа по решению социальных, экономических проблем.

Показательно, что за межпереписной период в списке домохозяйств, в которых проживает городское население, появились дачные домики, в которых проживает 1,1% всего городского населения Казахстана или 30 800 домохозяйств (Жилищные характеристики населения в Республике Казахстан, Итоги национальной переписи населения 2009 года в Республике Казахстан, Статистический сборник / под ред. А.Смаилова. – Астана, 2010. – 361 с.

Внутриреспубликанская миграция населения за 1999-2009 гг. [3, с. 16]

		из них прибыли из регионов Казахстана															
		Акмол.	Актюб.	Алмат-ая	Атыр.	ЗКО	Жамб.	Караг.	Кост.	Кызыл.	Манг.	ЮКО	Пав.	СКО	ВКО	Аст.	Алматы
Казахстан	100	7,6	5,7	12,0	1,9	4,6	6,2	7,5	7,8	4,1	1,7	12,4	4,4	4,6	9,9	1,8	7,8
Акм.	100	48,4	0,5	1,0	0,2	0,3	1,2	5,0	7,4	1,0	0,1	1,8	1,5	18,0	1,5	10,7	1,5
Актюб	100	0,3	82,0	0,6	3,3	3,1	0,5	0,5	0,5	5,0	1,4	1,1	0,2	0,1	0,3	0,2	0,8
Алмат	100	1,8	0,5	58,4	0,3	0,5	4,2	1,1	0,6	2,5	0,2	4,2	0,4	0,3	6,9	0,4	17,6
Атыр	100	0,7	7,9	1,2	62,7	6,6	1,9	1,0	0,5	2,1	4,8	3,8	0,4	0,2	1,4	0,7	4,2
ЗКО	100	0,2	2,3	0,4	2,2	89,6	0,4	0,4	0,2	0,8	0,7	0,9	0,2	0,1	0,3	0,3	1,0
Жамб	100	0,5	0,5	2,9	0,3	0,3	72,8	1,4	0,5	4,4	0,3	10,4	0,3	0,3	1,2	0,6	3,4
Караг	100	3,2	0,4	1,7	0,2	0,4	3,2	72,3	2,2	1,6	0,1	4,5	2,2	1,6	2,7	1,8	1,9
Кост	100	2,8	0,6	0,4	0,1	0,2	0,4	1,1	88,8	0,4	0,2	0,9	0,5	1,2	0,5	1,2	0,9
Кызыл	100	0,2	1,5	0,5	0,4	0,3	1,5	0,7	0,3	83,3	0,2	7,5	0,2	0,1	0,4	0,5	2,5
Мангис	100	0,7	4,6	2,6	9,6	2,4	3,1	1,2	0,6	2,3	56,2	11,4	0,2	0,3	1,1	0,5	3,3
ЮКО	100	0,3	0,4	0,9	0,2	0,2	3,3	0,7	0,2	5,0	0,2	85,8	0,2	0,2	0,5	0,4	1,6
Павл	100	2,9	0,2	1,1	0,1	0,2	0,7	3,0	1,1	0,4	0,1	1,2	79,2	0,8	6,2	1,4	1,4
СКО	100	11,9	0,2	0,7	0,1	0,2	0,4	2,1	2,2	0,2	0,1	1,4	0,9	76,6	0,6	1,3	1,1
ВКО	100	0,4	0,2	2,1	0,1	0,1	0,6	1,1	0,3	0,3	0,1	0,9	1,6	0,2	88,8	0,4	2,7
Астана.	100	24,8	1,9	2,4	0,9	1,5	6,6	8,9	9,5	4,1	0,7	12,3	3,4	4,5	5,9	3,1	9,5
Алматы	100	2,1	1,5	27,5	1,5	1,4	9,8	2,5	1,1	4,1	0,9	11,8	1,0	0,8	7,9	2,2	23,8

3. Миграция населения Итоги национальной переписи населения 2009 года в Республике Казахстан: статистический сборник / под ред. А.А. Смаилова. – Астана, 2010 – 192 с.

На наш взгляд, одним и наиболее важным из индикаторов процесса социализации мигрантов в городах является их успешность в профессиональной сфере. То есть определяющее значение в процессе адаптации сельских мигрантов в городах имеет адаптация мигрантов на рынке труда, то есть занятие ими адекватных их способностям и возможностям трудовых ниш.

Правительству в данном контексте следует поощрять развитие системы подготовки кадров по необходимым для городского хозяйства специальностям, влияя тем самым на структуру трудового сектора и направляя его деятельность в интересах всего населения. Подобная политика будет способствовать адаптации внутренних мигрантов в городах, препятствуя их отходу в неформальный сектор.

Что касается проблемы социокультурной, психологической адаптации внутренних мигрантов в крупных городах, то данный процесс является двусторонним, и значение тут имеет и восприятие их местным населением. Согласно

социологическим исследованиям, большая часть городских жителей Казахстана связывают нерегулируемую внутреннюю миграцию и криминал воедино. Данный факт является весьма показательным в отношении взаимодействия местного сообщества и внутренних мигрантов.

Решить проблему эффективной социокультурной адаптации мигрантов в крупных городах на наш взгляд могут культурные и образовательные ресурсы, основы которых должны быть сконструированы специалистами в области психологии, педагогики. Тогда как формировать толерантное отношение местного сообщества к внутренним мигрантам необходимо посредством средств массовой информации.

К дополнительным мерам, которые могли бы способствовать адаптации внутренних мигрантов на новых местах проживания, на наш взгляд, являются:

- введение упрощенного порядка регистрации по месту жительства;
- разработка программ повышения каче-

ства среднего и средне специального образования в сельских районах и областях Казахстана;

- корректировка законодательства о порядке найма на работу при изменении местожительства с целью исключения любых форм дискриминации со стороны работодателя;

- отчасти проблему неуправляемой внутренней миграции может решить предоставление каждому гражданину РК в безвозмездное пользование 10 соток земли под индивидуальное жилищное строительство;

- развитие пригородных зон городов Алматы и Астана;

- представляется необходимым создание отдельной структуры по вопросам миграции и развития территорий, учитывая тот факт, что процессы урбанизации в Казахстане будут нарастать, и, соответственно, должны будут разрабатываться конкретные меры и механизмы для улучшения существующей ситуации.

А.С. Жусупова, А.А. Кенесов
Ішкі көші-қон және қазіргі Қазақстан

Мақалада Қазақстан Республикасындағы көші-қон мәселелері қарастырылған. Еліміздегі көші-қон мәселелері анықталып олардың шешу жолдары талқыланып ұсынылған. Сонымен қатар облыс аралық көші-қон заңдылықтары мен ерекшеліктері анықталған. Мақалада авторлар, көшушілердің жағдайларын жеңілдету үшін бірнеше шараларды көрсеткен. Қазақстан Республикасындағы ішкі және сыртқы көші-қонның себептері мен жүру барысы сарапталған. Азаматтардың ауылдан қалаға көшу мәселелерін талқылаған.

Түйін сөздер: миграция, ішкі миграция, урбанизация, сыртқы миграция.

A.S. Zhusupova, A.A. Kenesov
Internal migration and current Kazakhstan

In given article the issues of migration are considered and the approaches to solve these issues have been offered. Also, regularities and features of internal migration are defined. Authors recommend the approaches to facilitate the conditions of migrators. The reasons and main tendencies of internal and external migration of Republic of Kazakhstan are analyzed. The issues of migration from countries to the cities are analyzed.

Keywords: migration, internal migration, urbanization, international migration.

УДК 32(5-15)+(16-17)-055.2

Е.В. Кудрявцева*, А.В. Степанов

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*E-mail: yelena.kudryavtseva@unwomen.org

Гендерная политика в странах Ближнего Востока и Северной Африки после событий «арабской весны»

Аннотация. Серия социальных волнений в 2011 г. на Ближнем Востоке и в Северной Африке значительно повлияла на гендерную политику, в большинстве стран выявив при этом негативные тенденции и перспективы. Глобальный отчет о разрыве между мужчинами и женщинами по экономическим показателям, издаваемый в рамках Всемирного экономического форума, свидетельствует о значительном спаде качества политического и экономического участия женщин в последние два года.

Для изучения этой проблемы был проведен сравнительный анализ по имеющимся статистическим данным и результатам социологических опросов, обобщен материал зарубежных изданий. По результатам исследования предпринята попытка выделить эффективные направления, необходимые для поступательной гендерной политики, упрочения положения женщин и повышения их политического участия в условиях текущих реформ и изменений.

Ключевые слова: государственная политика, гендерные отношения, политика, демократизация, дискриминация женщин, права женщин, политическое участие женщин, глобализация, «арабская весна».

В Декларации Тысячелетия Организации Объединенных Наций (2000 г.), которую одобрило большинство стран мира, задачи в сфере гендерной политики определены в качестве основных целей развития человечества в третьем тысячелетии. В условиях глобализации, актуально исследование международного опыта государственной политики в сфере обеспечения гендерного равенства, а также сравнительно-политологического анализа этой стратегически важной сферы социальной жизни, особенно в условия пост-конфликтных ситуаций и демократических преобразований.

В настоящее время во всем мире исторически сложившееся доминирование мужчин над женщинами меняется. В промышленно развитых и социально ориентированных странах женщины практически достигли равенства с мужчинами в вопросах своих прав и возможностей. В странах Ближнего Востока и Северной Африки обстановка более сложная и непредсказуемая – много проблем и происходит существенная трансформация.

«Арабская весна» в целом имела два сценария переходного периода: переход от недемократического режима к демократическому (например, в Тунисе или Египте), и переход от

внутреннего конфликта к миру (например, в Ливии). В обоих случаях первостепенное значение имеет построение устойчивого мира и установление верховенства закона и демократии. Эти переходы также требуют осмысления социально-политической трансформации общества и его потенциала и приводят к изменению гендерных отношений.

Серия социальных волнений в 2011 г. на Ближнем Востоке и в Северной Африке значительно повлияла на гендерную политику: в большинстве стран выявив негативные тенденции и перспективы.

В «арабской весне» весьма активно участвовали женщины, боровшиеся не только за права независимости и демократизации своих стран, но и за собственные права. В одной из своих статей в газете «Guardian» группа журналистов указывала на тот факт, что «женщины внесли определенный вклад в результаты «арабской весны», но остается неизвестным принесет ли «арабская весна» какие-либо выгоды для женщин» [1]. На наш взгляд, это утверждение очень точно характеризует положение женщин в регионе и то, как текущая ситуация скажется на расширении социальных, экономических, и, что более важно, политических прав женщин. Все мировое

сообщество интересуется вопрос – принесут ли реформы и курс на демократизацию в этих странах какие-либо позитивные сдвиги в отношении соблюдения прав человека?

Весь 2011 год мир внимательно следил за ходом событий, а также и за тем, какую роль сыграли женщины и смогли ли они реально добиться улучшения своего положения. Мнения разделились: одни считают, что женщины смогли выиграть, избавившись, как и все население, от гнета укоренившихся диктатур. И это на данный момент является определяющим фактором. Для них появился луч надежды на лучшее будущее для себя и своих детей. Но сторонников данного мнения – единицы.

Другие с сожалением констатируют факт использования потенциала женщин в процессе свержения власти правящих диктаторов, и, далее полностью разочаровываются, констатируя полное отсутствие женщин на уровне принятия решений в пост-конфликтный период. Они не надеются на положительные перспективы для улучшения прав и положения женщин в этих странах. И то, что происходит сейчас в странах Ближнего Востока и Северной Африки в целом подтверждает эту точку зрения.

Женщины были активными участницами демонстраций и протестов в Тунисе, Египте, Йемене, Ливии, Бахрейне и других странах. Во время волнений не было гендерного разделения среди демонстрантов – ни на Тахрирской площади Каира, ни на улицах Туниса и Триполи: мужчины и женщины стояли плечом к плечу, вместе противостояли и защищали друг друга от правительственных силовых структур и были объединены единой целью свержения текущих режимов и острой необходимостью реформирования. Но, согласно «The Economist», как только эта цель была достигнута – прежнее разделение между мужчинами и женщинами вновь возникло. Женщин не допустили к власти и принятию решений в тех процессах реформ, которых они добивались [2].

Журнал «Al Hasnaa» провел социологический опрос среди случайно выбранных 567 респондентов. 22 процента опрошенных указали на то, что женщины региона сыграли решающую роль в цепи арабских революций, а 42 процента – считают, что эта роль была не такой значительной. Что касается будущего и роли женщин после «арабской весны» по сравнению с ситуацией

до революций, с учетом вероятности перехода власти к религиозным группам, около половины респондентов (48 процентов) отметили, что положение женщин значительно ухудшится, при этом 97 процентов опрошенных положительно рассматривает необходимость реализации поступательной гендерной политики в этих странах [3].

Глобальный отчет о разрыве между мужчинами и женщинами по экономическим показателям, издаваемый в рамках Всемирного экономического форума, свидетельствует о значительном спаде качества политического и экономического участия женщин в последние два года [4]. В своем докладе о развитии человека за 2010 г. «Реальное богатство народов: пути к развитию человека» Программа Развития ООН также подтверждает что, исключение женщин из общественно-политической жизни привело к общему экономическому спаду в регионе [5].

Журнал The Economist приводит следующие данные о состоянии положения женщин в регионе Ближнего Востока и Северной Африки (см. таблицу 1).

Межпарламентский союз, международная организация, объединяющая парламенты мира, в своих ежегодных обзорах о политическом участии женщин, указывает, что в арабских странах женщины в среднем составляют только 11,3 процента из числа имеющих отношение к законодательству, по сравнению с 22,6 процента данного показателя в Европе и 18,3 процента в Азии. Кроме того, по всему арабскому региону в 2011 году женщины занимают только 10,7 процентов мест в национальных парламентах, и эта цифра осталась неизменной с 2010 г. [6].

Например, только девять женщин стали членами парламента в Египте, и ни одной не оказалось в Парламенте Кувейта. Более того, количество женщин в парламенте Египта даже уменьшилось с 12 до 2 процентов. Новый избирательный кодекс Ливии не содержит механизмов квотирования для представительства женщин в выборных органах власти. Законодательство Марокко предусматривает квоту на уровне только 15 процентов. А в Тунисе среди 41 члена правительства лишь три поста занимают женщины.

В то время как выборы в Тунисе, Марокко и Египте закончились победой происламистских партий, в странах наблюдается тенденция возвращения к консервативным и традиционным

Таблица 1 – Гендерное неравенство в регионе Ближнего Востока и Северной Африки (данные 2009–2011 гг.)

	Право на развод	Права женщин на наследование	Уровень грамотности среди молодежи (15-24 лет)		Уровень грамотности среди взрослого населения (старше 15 лет)	
			женщины	мужчины	женщины	мужчины
Египет	Законодательство отдает предпочтение правам мужчин	50% доли брата	82,0	88,0	57,8	74,6
Ирак	Законодательство отдает предпочтение правам мужчин	50% доли брата	80,4	84,8	69,9	86,3
Ливан	Законодательство отдает предпочтение правам мужчин	Мусульмане наследуют 50% доли брата; не мусульмане – равные права	99,1	98,4	86,0	89,6
Ливия	Равные права	50% доли брата	99,8	99,9	82,0	95,2
Саудовская Аравия	Жены не могут инициировать развод	50% доли брата	96,5	98,6	81,1	90,1
Сирия	Законодательство отдает предпочтение правам мужчин	50% доли брата	93,0	95,8	78,0	90,4
Тунис	Равные права	50% доли брата	95,8	98,1	71,0	86,4
Йемен	Законодательство отдает предпочтение правам мужчин	50% или менее от доли брата	72,2	95,6	44,7	79,9

Источник: The Economist. – 15 October 2011.

устоям, что угрожает правам и свободам женщин, в силу того, что религиозные группы приравнивают прогрессивную гендерную политику к программам свергнутых прозападными и коррумпированных политиков. Во время избирательных кампаний, религиозные партии постоянно подчеркивали свою политическую нейтральность, и основывали свою предвыборную повестку на острой необходимости борьбы с коррупцией, таким образом, отодвигая на второй план права человека и вопросы гендерного равенства в государственной политике.

Изабель Коулмэн в своей статье в журнале «Foreign Policy» [7] указывает на негативные тенденции, например, в Тунисе и в Египте, в отношении ассоциативного ряда – вопросы гендерного равенства во времена прежних режимов были тесно связаны с политикой первых леди этих стран и в данный момент неприемлемы. В Египте есть сторонники мнения о том, что в действующие сейчас законы, регулирующие вопросы брака, развода, опеки и другие важные

для повседневной жизни вопросы, необходимо внести соответствующие поправки для ограничения женских прав, так как это так называемые «нелегитимные законы Сюзанны Мубарак». Так, было направлено большое количество петиций с требованием упразднить Национальный совет по делам женщин в Египте, единственный институциональный орган в стране, ответственный за исполнение гендерной политики, в связи с тем, что он курировался г-жой Мубарак во времена прежнего режима.

В Марокко, где в 2004 г. были приняты соответствующие меры по ограничению полигамии и обеспечению экономической безопасности женщин в случае развода, новое правительство имеет в составе 30 министров мужчин и только 1 женщину.

В Египте в рабочей группе по пересмотру конституции страны, основополагающего государственного документа, не было ни одной женщины. Так же не было назначено ни одной женщины на пост губернатора. Военные при-

няли решение об отмене 64-х процентной квоты в парламенте страны, которая была принята во времена правления Х. Мубарака. Партия салафитов выпустила акт о запрете ношения обуви на высоком каблуке в общественных местах. Другой лидер салафитов отказался от выступления на телевидении, так как телеведущая отказалась одеть платок и т.п.

Изабель Коулмэн в своей статье в журнале «Foreign Policy» ставит под сомнение возможность улучшения положения женщин и поднимает вопрос о том, не жилось ли женщинам лучше до свержения некоторых из ближневосточных диктаторов. Она считает, что в случае с «арабской весной» существует ряд дополнительных факторов, которые ни в коем случае нельзя списывать со счетов. К примеру, тот факт, что в этой части мира демократия выводит на передний план исламские партии, для большинства из которых характерны весьма консервативная идеология о месте и роли женщины в обществе, может еще больше усугубить ситуацию с гендерной политикой, положением женщин и даже лишить их некоторых прав, которыми они сейчас пользуются [7].

В меньшей степени негативные тенденции по реализации гендерной политики наблюдаются в Тунисе, где еще со времен независимости с 1956 г. были отменены полигамия, законодательно закреплены равные права женщин в браке, при разводе и опеке над несовершеннолетними. Несмотря на тот факт, что по требованию одной из исламистских партий были установлены отдельные места для голосования для женщин, женщины смогли добиться победы на выборах, и заняли 23 процента мест в парламенте. Но большая их часть является членами исламистской партии и, скорее всего, будет активно продвигать идеологическую политику своей партии о традиционной роли женщины в обществе.

Во многих странах женщины стали жертвами психологического и физического насилия и давления и были вытеснены из всех общественных сфер жизни общества. Случай с египтянкой, которую военная полиция раздела и избил на площади Тахрир в начале этого года и другие подобные случаи, ярко свидетельствуют, что падение прежних режимов несет женщинам и ухудшение положения (правда при прежних режимах подобное могло не доходить до общественности).

И все же, множество гендерных активистов

и правозащитников по всему миру считают, что перемены, коснувшиеся стран Ближнего Востока и Северной Африки, должны принести положительные изменения в жизни и статусе женщин этого региона. К примеру, Таваккул Карман, лауреат нобелевской премии мира, выразила уверенность в том, что пристальное ежедневное внимание мирового сообщества к реформам «арабской весны» приведет к определенным положительным сдвигам в улучшении положения женщин [8]. Карман внимательно следит за осуществлением прав женщин в регионе и сама активно участвует в разработке Конституции у себя на родине в Йемене.

Несмотря на существующую разницу во взглядах на происходящее, политологи во всем мире в большинстве своем сходятся во мнении о необходимости разработки и реализации поступательной гендерной политики в странах Ближнего Востока и Северной Африки для упрочения положения женщин и повышения их политического участия в условиях текущих реформ и изменений.

В целом, по нашему мнению, которое базируется на обобщении рекомендаций ведущих социологов и политиков необходимо осуществление следующих мер:

1. Обязательное участие на уровне принятия решений: продвижение женщин на все уровни принятия решений является основополагающим фактором. Нужды и интересы женщин должны подниматься в первую очередь самими женщинами – женщины должны иметь равное право голоса в процессах разработки и принятия конституций и основополагающей законодательной базы по вопросам, затрагивающим все сферы социальной, общественной и политической жизни общества. Страны должны принять законы и другие нормативно-правовые акты, закрепляющие право женщин на равных с мужчинами условиях голосовать на всех выборах и публичных референдумах и избираться во все публично избираемые органы, участвовать в формулировании и осуществлении политики правительства и занимать государственные посты, а также осуществлять все государственные функции на всех уровнях государственного управления, принимать участие в деятельности неправительственных организаций и ассоциаций, занимающихся проблемами общественной и политической жизни страны.

2. Квотирование: необходимо введение норм позитивной дискриминации (так называемых «временных мер») и системы квот на всех уровнях органов власти. Данная мера предусмотрена Конвенцией ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, ратифицированной многими странами региона и позволяет увеличить представительство женщин на всех уровнях органов власти. Данный механизм также должен предполагать наличие институциональных реформ в области профессиональной подготовки и переподготовки и школ лидерства для женщин-кандидатов и женщин-руководителей.

3. Искоренение всех форм насилия, угроз и давления в отношении женщин: необходимы законодательные рамки, регулирующие вопросы искоренения всех форм насилия в отношении женщин, а также проведение масштабных информационных кампаний по данному вопросу.

4. Необходимость учета различий между нуждами и интересами женщин в разных странах и регионах: в разных странах Ближнего Востока и Северной Африки женщины обладали разными правами и свободами и до и после «арабской весны». Необходимо учитывать контекст и различия, как между странами, так и внутри страны, для разработки более действенной государственной политики по гендерному равенству.

5. Обеспечение доступа к правосудию: все нарушения прав человека и прав женщин, в частности, должны рассматриваться в судебных органах в соответствии с нормами международного права, не оставляя безнаказанными преступления и правонарушения в отношении женщин.

6. Развитие и укрепление женского движения и женских НПО: для увеличения представительства женщин на уровне принятия решений.

7. Развитие информационного поля: необходимы полномасштабные информационные кампании, поддержка средств массовой информации по вопросам политического участия женщин и реализации государственной гендерной политики и формированию позитивного образа женщин

в политике.

8. Проведение исследований и совершенствование статистических данных по вопросам гендерного равенства и прав женщин для формирования более целенаправленной гендерной политики государств.

Литература

1 X.Rice, K.Marsh, T.Finn, H.Sherwood, A.Chrisafis, R.Booth. Women have emerged as key players in the Arab spring // Guardian (electronic version). – 22 April 2011.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/apr/22/women-arab-spring> (22 сентября 2012 г.)

2 The Economist. Now is the time: In Egypt and Tunisia women are both hopeful and fearful about what the Arab revolutions might mean for them // The Economist (electronic version). – 15 October 2011. <http://www.economist.com/node/21532256> (10 сентября 2012 г.)

3 Al Hasnaa Magazine. The Arab Women & The Arab Spring. Study. Al Hasnaa Magazine. – 2 March 2012.

4 R.Hausmann, L.D.Tyson, S.Zahidi. The Global Gender Gap Report 2011. – Geneva: World Economic Forum, 2011. – p.366.

5 ПРООН. Доклад о развитии человека. Реальное богатство народов: пути к развитию человека: пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2010. – 244 с.

6 Официальный сайт Межпарламентского Союза <http://www.ipu.org> (25 сентября 2012 г.)

7 Coleman I. Is the Arab Spring Bad for Women? // Foreign Policy (electronic version) – 20 December 2011. http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/12/20/arab_spring_women (3 сентября 2012 г.)

8 Heideman K., Youseff M. Reflections on Women in the Arab Spring. Women's Voices from Around the World. – Washington DC: Middle East Programme of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2012 – P. 22.

Е.В. Кудрявцева, А.В. Степанов
**«Араб көктемі» феномені контекстіндегі Таяу Шығыс және
Солтүстік Африка елдеріндегі гендерлік саясат**

Мақалада «араб көктемі» феномені контекстіндегі Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдеріндегі гендерлік саясат талданған.

Әлеуметтік сауалнама нәтижелері мен статистикалық мәліметтерге салыстырмалы талдау жасалынған. Аймақтағы кейбір мемлекеттердегі әйелдердің ағымдағы жағдайы айқындалған. Мемлекет тарапынан арнайы шаралар қабылдауды қажет ететін негізгі проблемалар мен салалар анықталған.

Гендерлік саясатты дамытудың, әйелдердің қоғамдағы жағдайын нығайту және олардың қазіргі реформалар мен өзгерістерге саяси қатысуын арттырудың тиімді бағыттарын анықтауға әрекет жасалынған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік саясат, гендер қатынастары, саясат, демократтандыру, әйелдерді кемсіту, әйел құқықтары, әйелдердің саяси қатысуы, ғаламдану, «араб көктемі».

Y.V. Kudryavceva, A.V. Stepanov
Gender policy in Middle East and North Africa in the aftermath of Arab Spring

In this article the authors made an attempt to analyze gender policy in Middle East and North Africa in the immediate aftermath of the Arab spring.

Comparative analysis is conducted based on existing statistical data and sociological polls. Key tendencies of the current situation of women are identified, as well as public policy is defined for several countries of the region. Key areas of concerns and gaps, requiring urgent state attention, are described.

The authors also made an attempt to streamline effective directions of work for consistent implementation of the gender policy, advancing women's human rights and increasing their political participation in the context of current reforms and transformations.

Keywords: Public policy, gender relationships, policy, democratization, discrimination of women, women's human rights, women's political participation, globalization, Arab spring.

ӨОЖ 37.017.4

М.Ө. Насимов^{2*}, Б.М. Шаймерденова¹¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.²«Болашақ» университеті, Қазақстан, Қызылорда қ.

*E-mail: nasimov_m@mail.ru

Патриотизм қазіргі қоғамдағы ұлттық сана мен бірліктің іргесі ретінде

Аңдатпа. Қоғамның барлық салаларының дамуы, саяси-экономикалық үрдістердің сәтті жүзеге асуына, жүргізіліп жатқан реформалармен қатар, ұлттық сана мен патриоттық сезімнің қалыптасуына байланысты болып келеді. Нарықтық қатынастар заманы болғанмен, әлемнің барлық елдерінде патриотизмді қалыптастыру мәселесіне басым назар аударылады. Осыған байланысты бүгінгі күні әрбір мемлекеттің алдында негізгі міндет патриотизмді қалыптастыру белгілерін және жолдарын анықтау болып табылады. Ал патриотизмді ұлттық сана мен бірліктің іргесі ретінде қарастыру, мемлекеттік саясаттың барлық салаларына қатысты бағыттталып, жүзеге асуы қажет.

Түйін сөздер: патриотизм, ұлттық сана, саясат, қоғам, саяси тұрақтылық, саяси идеология.

Бүгінгі таңда патриотизмді қалыптастыру мәселесін зерттеу, қазіргі қоғамның дамуы үшін, теориялық және тәжірибелік маңызды екеніне күмән жоқ. Өйткені ол қоғамның бүгінгісі мен келешегін анықтайтын қозғаушы және біріктіруші факторлар қатарына жатады. Патриотизм мәселесімен терең тамырлас, құрамдас болып, байланысты дамитын ұғымдар Отан, ана тіл, жер, ұлттық мәдениет, ұлттық идея, ар-намыс, ұлттық мүдделер және т.б. жатады. Қазіргі таңдағы қоғамдық, саяси-экономикалық ахуалдың адам факторынан, рухани дамуымыздың маңыздылыққа ие болып отырған өзекті мәселелердің бірі – қоғамда патриотизмді қалыптастыру болып табылады. Азаматтарды отансүйгіштік, патриоттық рухта тәрбиелеу, қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде кең көлемде дамуына, ана тілімізді арындай сақтауға, ел бірлігін нығайтуға атсалысу негізгі мәселелердің қатарына жатады. Елдің рухын көтеру, ұлттық мақтаныш сезімін оята білу, отансүйгіштік, ұлтжандылық, елжандылық сынды қасиет қалыптастыру – тәуелсіз мемлекетіміздің дамуы үшін айрықша маңызды мәселе болып отыр.

Патриотизм – (гректің *patrie* – Отан) қоғамдық және адамгершілік принципі [1]. Ресейлік ғалым В.В. Макаров: «Патриотизм кез келген саяси, әлеуметтік, этникалық топтық ғасырлар бойына тұтастығын қамтитын құбылыс», – деп көрсеткен болатын.

Патриотизм – азаматқа мінездеме беретін негізгі қасиеттерінің бірі болып табылады. Бұл әлеуметтік күрделі құбылыс тек қоғамдық сананың шегін ғана көрсетіп қана қоймай, қоғамның өмір сүруінің және дамуының негізгі қайнар көзі болып табылады. Патриотизм азаматтардың ұлттық сана сезімінің жалпы және ажырамас бөлігі болып, қоғамның рухани құндылықтарының қалыптасуына негіз болады.

Патриотизм – көпқырлы күрделі түсінік. Ата-бабалардан қалған мәдени-тарихи құндылықтарды сақтап, мемлекет азаматтарының заманға сай болып жатқан өзгерістерге бейім болып, өзінің туған елі, Отанның гүлденуіне бар күшін салып, ұлтының, халықтың тілін, мемлекеттік төл нышандарын, ділін құрметтеп, қастерлеу.

Жалпы алғанда патриотизм бұл Отанына, туған жеріне деген асқақтаған, шынайы сүйіспеншілігі. Патриотизм көптеген ұлы жеңістердің және жетістіктердің себепшісі болған. Патриотизмді адам құндылықтарының ең жоғары сатысына қоятыны кездейсоқ емес.

Патриоттық идеялар бұқара халықтың сана-сына ықпал жасаған кезде көптеген ұлы және прогрессивті дамудың жетекші себебі ретінде болған. Патриотизм мемлекетті қиын және ыдыраудан көптеген халықтарды сақтаған болатын. Қазіргі әлемдегі жаһандану процесін еске алатын болсақ, патриотизм мәні бүкіл әлемде артуда.

Қазіргі Ресейдегі патриоттар оны еңбек негізінде дамытуға тырысады. Сондықтан патриотизм және социализмнің бір-бірімен қалай үйлесетіні туралы сұрақтар туындайды. Қоғамдық-саяси бағытталу ретінде патриотизм социализм сияқты прогрессивті бағыт болып табылады. Бірақ патриотизм социализмге қарағанда ертерек тарих сахнасында пайда болды. Ол Қытайда, Египетте, Вавилонда, Грецияда, Римде бірінші көне өркениеттердің пайда болу уақытымен бірге өз бастауын алады. В.И. Ленин патриотизмнің тудырушы себептерге тек мемлекет және оның шекараларын ғана айтпай, отандағы «мәңгілік» («тіл», «территория») туралы айтқан болатын [2]. Ол мәңгілікті тырнақшаға алғаны, Отан – тарихи категория болып саналатынына байланысты.

И.А. Ильинмен қатар патриотизм зерттеудегі негіздерін С.В. Слукиннің [3] еңбектері негізінде қарастыруға болады. Ол патриотизмді күрделі әлемдік көзқарас жүйесі ретінде анықтайды. Адамды оған тиесілі рухани және материалды-заттық мұра ретінде ұлттық, жақын құндылықтарды қорғауға, сақтауға бағыттайды. Осыдан көретініміз, патриотизм тұлғаның мақсаттылы әлеуметтік әрекеті болып табылады. Осы әрекет негізінде адам өзін толыққанды тұлға ретінде көрсете алады. Патриотизм – мәдениеттің әмбебаптылық максимумдары негізінде, феноменологиялық құндылықтар тәртібі негізінде қалыптасқан ұғым. Патриотизмнің мәнін, түсінігін әр этнос және мемлекет өзінің құпия шарттары, ережелері, әлеуметтік әрекеттері негізінде ашып, түсіндіреді. Осыдан анықтайтынымыз ол әр этноста патриотизмді түсінуде өзінің шартты белгілері бар. Келесі сөздер бұған айқын дәлел ретінде болады: «Әрбір өркениеттің өзінің сақталған шартты белгісі болады – бұл оның барлық салаларында әрекет етудің ережелерін және принциптерін нақты, ортақ жоспар негізінде көрсететін жүйесі болып табылады» [4]. Өзінің этносқа қатысты ұлттық, отандық тәжірибенің бұзуы, этностың өркениеттік шартты белгісін (нақты айтқанда рухани, мәдени белгілерін) жоғалтуымен тең болып келеді. Ильиннің патриотизмге қатысты осындай тұжырымдамасы халықтың рухани деңгейін көтеруге және «халық рухы» деген түсініктің қолданылуын қамтамасыз етеді.

Басқаша айтсақ, ұлттық тұрмыс рухани табиғаттың мәні болып келеді, барлық халықтардың рухани біртұтастығын анықтайды.

Ал «рухани табиғат» халықтың өмірін мәнге толтырып, қоғамды біріктіреді және құқықтық, мемлекеттік формаларда азаматтардың патриоттық біртұтастығына негіз болады.

И.А. Ильин отанды табу жолында адамның жолында екі мәселені көреді. Біріншіден, патриотизм түсінігінің рухани мәнін нақты түсінбеу, екіншіден, патриотизм сезіміне өте қатты берілу.

И.А. Ильиннің тұжырымдамасы бойынша патриотизм басқа халықтың қазынасы, рухани толғаныстары мен қуанышы, басқа халықтың рухани тәжірибесінің өнімі бола алмайды. Тек қана индивидуалды бағытталған рухани және пәндік тәжірибе бола алады.

И.А. Ильин «ұлттық мінездің руханилығы» және «Рухтың ұлттық мінезі» деген түсініктерді бөліп қарастырады [5]. Біріншісі жаһандық деңгейде ұлттық қоғамның өзін-өзі сақтау мәніне негізделген. Ұлттық мәдениетінің маңызын ерекше айтып, әртүрлі ұлттық мәдениеттердің рухани арақатынасын білдіреді.

Патриотизм феномені көпдеңгейлі және көпәспектiлi ерекшелiктерге толы ұғым болып келеді. Ол үш негізі идентификация түрлерінің негізінде көрініс табады. Бұлардың қатарына мемлекеттік, ұлттық және жеке түрлері жатады. Отанға деген махаббатын тек рухани ғана құндылық ретінде санамай, оны мемлекеттік саяси кейпінде де сүю сезімін қалыптастырады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының жаңа жалпыұлттық мүдделерін табу мақсаты алға қойылған, олардың бірі болып жалпықазақстандық патриотизм болып табылады.

Жалпықазақстандық патриотизм – ол тек қазақтардың ғана өз отанына сүйіспеншілігі емес, онда мекендеген бүкіл ұлт пен ұлыстардың бәріне қатысты құбылыс. Дегенмен ешкімді елін, Отанын зорлап, күштеп немесе алдап-арбап шын сүйгізу мүмкін емес. Елін сүю – әрбір адамның рухани қасиетінің ішкі көрінісі мен мазмұны.

Жалпы адамның даму процесі отансүйгіштік қасиетін туғаннан бастап бойына сіңіреді. Отбасындағы тәрбие, оқу мен еңбек ұжымы, өмірдің өнегелік тәрбиесі, партиялық және түрлі қоғамдық ұйымдар, діни орталықтар отан сүйгіштік сезімге ықпал етеді. Биологиялық емес, бірте-бірте сіңісетін қасиет, рухани-психологиялық және саяси-әлеуметтік құбылыс саналады.

Жалпыұлттық патриотизм – бұл өзін республика халқының органикалық бөлігі деп

қабылдау, халықтың және елдің мүддесін әскери қорғанысқа дейін қорғайтын Қазақстанға тұтас Отанға деген сезіммен қарау, азамат ретінде борыштық намысын қалыптастыру. Ал, жалпықазақстандық патриотизм болса, басқа халықтардың құрмет сезіміне, адамзаттың адамгершілігіне қарсы емес. Толық патриотизм бірінші кезекте мемлекеттің негізі болатын консолидация, ұлттың бірігуі болған жағдайда ғана мүмкін. Еліміздің егемендігі мен тәуелсіздігі Қазақстанда тұратын халықтардың өзінің мәдениетімен және тілінен басқа өз Отанына деген махаббат қалыптасады, жалпықазақстандық ұлттық мақтаныш орын алады [6].

Қазіргі демократиялық реформалар жағдайында жаңа идеялар мен құндылықтарды қалыптастырудың қажетті шарттарының бірі – саяси тұрақтылық. Ел басшысы Н.Ә. Назарбаевтың бүкіл күш-жігері елде саяси тұрақтылықтың пен ұлтаралық татулықты сақтай отырып, әлеуметтік-саяси мәселелерді байыппен шешуге бағытталған. Мұның көптеген нәтижелерін көріп те отырмыз. Елімізде жаңа тұрпатты мемлекеттік басқару жүйесі, әлеуметтік құрылымдар қалыптасуда. Олардың бәрінің қызметі жаңа қоғамдық сананы, жаңа ұлттық идеяны қалыптастыруға бағытталып отыр.

Саяси идеология белгілі бір топтың, этностардың қоғамдағы әлеуметтік орнына, мүдделеріне қатысты болып келеді. Бірақ осындай жағдайда «идея» ұғымы идеологиядан ауқымды. Қоғам өмірінің ағымында идея жалпы ұлттық мүддені білдіргендіктен, белгілі бір топтың этностың ғана пайдасына бағытталмайды.

Ұлттық идеяның қозғаушы күші жастар екендігін мойындай келе, бүгінгі қазақ жастарының көпшілігі ана тілін толыққанды меңгермегендігін, бір бөлігі мүлдем білмейтінін ескеретін болсақ, онда біздің тіліміз бен мәдениетіміздің бүгіннен ертеңі қиын жағдайда қалуы әбден мүмкін. Біздің ұлттық рухымыздың потенциалды қарсыласы мен жауы өз ішімізде екендігін мойындауымыз керек. Сондықтан, біздің ең кезек күттірмейтін мәселелеріміздің бірі – ол қазақ жастары арасында кең көлемде ана тілін арындай қастерлеу, ар-намысын ояту аясында тәрбиелік іс-шараларын қолға алу. Ұлттық идея аясында, өзімізді-өзіміз тәрбиелеп алмай, басқа ұлт өкілдеріне ауқымды, кең көлемде қуаттаушы идеологиялық күш бере алмайтынмыз бүгінгі өмір заңдылығы. Тоталитарлық режимнің заңдары немесе күштеп идеология

қалыптастыру бүгінгі демократиялық қоғамның принциптеріне қайшы екендігін түсінетін болсақ, онда қазақ жастарының тәрбиесіне айрықша және жедел түрде көңіл бөлуіміз керек. Ана сүтімен келген тілін қастерлемейтін қазақ жастары болашақта ұлтымыздың қандай жанашыры болмақ? Сондықтан тілді үйренуге қажеттілікті туғызу керек.

Жастарды отансүйгіштік, патриоттық рухта тәрбиелеу, қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде кең көлемде дамуына, ана тілімізді арындай сақтауға, ел бірлігін нығайтуға атсалысу қажет.

Сондықтан қазіргі жаһандану уақытында ұлт болып жоғалып кетпеу үшін, мемлекеттік тілді қастерлеу әр саналы, дамыған азаматының басты ісіне айналады. Мемлекеттік тіл – бұл Отан бастау алатын ту, елтаңба, Гимн секілді нышан. Ол елдің барша азаматтарын біріктіруі тиіс.

Ол кез келген мемлекеттің ұлт саясатының өзегі болып табылатыны жақсы мәлім. Әлемде көп ұлтты елдер аз емес. АҚШ-ты, Ұлыбританияны, Францияны, Германияны, Ресейді алып қарайық. Олар көпұлтты және бұл елдерге көптеген эмигранттар келіп жатады. Бұл мемлекеттерде мемлекеттік тілді білмей өмір сүруге және жұмыс істеуге бола ма? Әрине, жоқ.

Біз бұл мәселеде қажетсіз саясаттандырушылыққа ұрынбадық, тіл мәселесін ел халқының тілдік сұраныстарын ескере отырып, өркениетті әдістермен шешуге ұмтылып келеміз.

Қазақстанда қазақ рухы өмірдің барлық ашық және жасырын қалтарыстарынан сезініп тұруы қажет. Ұлттық құндылықтарды көрнекі насихаттау, баспасөзде қазақ тілін бірінші кезекте шығару, әкімшілік қызметі, қаржы жұмысы және шаруашылықта қазақ тілінде жүргізу арқылы «қазақ ұлтының» жаңа, екінші тынысын ашуға болады. Ұлт саясатының елдегі әлеуметтік, этникалық және қоғамдық келісімді, өзара татулықты нығайту мақсаттары құптарлық. Осындай әлеуметтік этникалық тыныштықты қазақ ұлтының тілдік, мәдени, рухани және шаруашылық өркендеуіне пайдалану арқылы қазақ ұлтының сақталуын қамтамасыз етуге болады.

Қазақстан патриоты, ең алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясын, мемлекеттік рәміздерін, төлқұжатын, теңгесін, мемлекеттік тілін ерекше құрметтеп, басқа да мемлекеттік нышандарды шын ниетімен қадірлеп, өзгелерден де осыны талап етуі керек. Жалпы мемлекеттік рәміздер мен заңға құрмет көрсету бүгінгі

өркениетті қоғамның өмір салтына айналған дәстүр.

Себебі, өз тілін, ділін, халқын қастерлеп, құрметтейтін тұлғалар азаматтық қоғамның толыққанды мүшесі болады. Азаматтық қоғамға қатысы жоқ, бірақ басқа жағынан алғанда өз тілін, халқын сүйетін азаматтар патриот деп аталады. Ал еліміздің осындай азаматтары саяси-экономикалық және әлеуметтік үрдістерге қатысып, өз мүмкіндіктерін шектемей, азаматтық қоғам институттарының дамуына үлес қосады.

Әдебиеттер

1 Ергали И.Е. *Философия как духовная деятельность* / под. ред. А.С. Серикбаева. – Астана:

Академия гос. Службы при Президентет РК, 2003. – 283 с.

2 Тоффлер Э. *Третья волна*. – М.: АСТ, 1999. – С. 92.

3 Слукин С.В. *Патриотизм в социокультурном развитии личности: дис. канд. филос. наук* – Екатеринбург, 2005. – 194 с.

4 Хмелевский В.А. *К вопросу о происхождении и развитии советского патриотизма*. – М., 1948.

5 Ильин И.А. *Путь духовного обновления* // *Путь к очевидности: Соч.* – М.: Эксмо-Пресс, 1998. – 912 с.

6 Елубай С. *Біткен іс бір тоғыз, бітпегені – тоқсан тоғыз* // *Ана тілі*. – 2007. – 2 қаңтар.

М.О. Насимов, Б.М. Шаймерденова

Патриотизм как основа единства и национального сознания в современном обществе

В статье рассмотрены основные аспекты формирования патриотизма в современном казахстанском обществе. Особенность этой статьи заключается в том, что именно сегодня для политической науки очень важно детально рассмотреть сущность понятия «патриотизма». Авторы статьи определяют особенности формирования патриотизма не только у молодого поколения, но и общества в целом. Также, приводится авторская трактовка патриотизма в современном обществе.

Ключевые слова: патриотизм, национальное сознание, политика, общество, политическая стабильность, политическая идеология.

M.O. Nasimov, B.M. Shaimerdenova

Patriotism as the basis of unity and national identity in modern society

The article reflects main aspects of patriotism development in modern society of Kazakhstan. Significance of the article is that it is very urgent for today's Political Science to learn in detail definitions of "patriotism". Authors of the article determine peculiarities of developing of patriotism not only of young generation but also of society as a whole. The authors give the definition of patriotism in modern society.

Keywords: patriotism, national identity, politics, society, political stability, political ideology.

УДК 351(574)

Ш.Б. Халикова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

E-mail: shahnaz.khalikova@mail.ru

Повышение эффективности государственного управления Республики Казахстан

Аннотация. Вопросы повышения эффективности и результативности государственного управления в современных условиях приобретают особую значимость. Одной из стратегических задач правительства является поэтапное внедрение различных методов повышения результативности деятельности органов управления. А именно, разработка нормативных документов и внедрение системы оценки эффективности деятельности госорганов. Мировой опыт свидетельствует о том, что правительства стремятся повысить эффективность государственного управления путем внедрения системы оценки эффективности деятельности госорганов. Особую актуальность внедрение оценок эффективности работы приобретает в контексте приоритетов реализуемой политики децентрализации, в рамках которой большое значение придается повышению качества принимаемых решений в сфере государственного регулирования, внедрению элементов результативной модели управления и программно-целевого бюджетирования. Большое влияние на повышение эффективности работы органов исполнительной власти и на совершенствование их отношений с гражданами оказывает развитие информационных технологий. Таким образом, необходимо отметить, что в Казахстане полным ходом идет реформа органов власти с целью построения эффективной системы государственного управления.

Ключевые слова: эффективность государственного управления, административная реформа, стратегические цели, система оценки эффективности деятельности госорганов.

Одной из стратегических задач нашего Правительства является создание реально работающей системы государственного управления по принципам результативности, прозрачности и подотчетности обществу. Задача по созданию такой системы управления была поставлена главой государства еще в 2006 году, когда были определены необходимые параметры административной реформы.

Именно реформы по оптимизации системы государственного управления первых лет независимости способствовали тому, что Казахстан смог заявить о себе всему миру. А казахстанская модель экономического развития стала предметом особого внимания и изучения. Реформы и развитие стали главными идеями нашего общественного единения во имя создания нового Казахстана. Новые экономические и общественные отношения требуют и нового качества государственного управления. Нашему государству необходимо обеспечить это качество и достаточные условия для дальнейшей экономической и политической модернизации, для еще более активной интеграции Казахстана в мировое сообщество.

С точки зрения критериев эффективности

государственного управления процессы, происходящие в государствах постсоветского пространства, противоречивы и неоднозначны. Формы и методы их проведения в большинстве случаев таковы, что негативные, разрушительные моменты длятся слишком долго. Следует отметить, что в Казахстане по направлениям и тенденциям, по идее, замыслу, реформы являются положительными, обоснованными и призванными оправдать возлагаемые на них надежды.

Критерии эффективности государственного управления должны применяться не только к будущему, которое никому не ведомо, и не только к прошлому, которое легко критиковать, осуждать и пр., но нельзя никак переделать, но, прежде всего к настоящему, когда еще есть шанс своевременно обнаруживать ошибки, заблуждения, обман и что-то изменять к лучшему. В частности, речь идет и о том, чтобы выбрать такой способ проведения реформ, при котором создание нового качества не приводило бы к потере и снижению уже достигнутого уровня жизни людей. В этом коренное отличие реформ от революций и войн, несущих с собой несчастья и бедствия. Повседневное соотнесение получаемых резуль-

татов государственного управления с критериями его эффективности позволяет видеть смысл и значение управленческих усилий, социальную ценность, актуальность и действенность самого управления [1, с.87].

Стратегическим документом, определившим четкие направления реформирования системы государственной власти, стала Стратегия долгосрочного развития Казахстана до 2030 года «Казахстан-2030». Этой программой была предусмотрена широкомасштабная реформа, имеющая своей целью дальнейшую демократизацию и построение эффективного государства в Казахстане. При этом акцент был сделан на создание «профессионального государства», подразумевающего эффективный и современный корпус государственных служащих, преданных делу и способных выступать представителями народа в достижении приоритетных целей страны. Всего было определено семь основных принципов создания эффективной системы государственной власти.

Правительства, добившиеся успеха, – компактны и сконцентрированы на нескольких главных функциях, которые в состоянии выполнять только государство. Более того, эффективные правительства фокусируются на ограниченном числе приоритетов и на реализации стратегий по достижению этих целей. Эффективность Правительства базируется на трех взаимозависимых факторах: его структурной организации, стратегической координации, уровне подготовки кадров. Нашей задачей на ближайшее будущее станет создание небольшого и гибкого аппарата, состоящего из способных и преданных кадров, владеющего методами стратегического планирования.

При оценке результативности государственного управления возникают специфические трудности. Эффективность деятельности органов управления – понятие сложное, оно охватывает множество различных аспектов. Ее в той или иной стране невозможно верно оценить при помощи только одного показателя. Поэтому нужно использовать как можно больше разнообразных источников информации по вопросам государственного управления, имеющихся в настоящее время.

Рассмотрим принципы работы по повышению результативности госаппарата:

- первым принципом была обозначена необходимость создания компактного и профессио-

нального Правительства, сконцентрированного на выполнении лишь нескольких наиболее важных функций;

- вторым принципом стала необходимость работы органов власти по программам действий на основе стратегий;

- третий принцип – необходимость создания четко налаженной системы межведомственной координации;

- четвертый принцип – повышение полномочий и ответственности министров, их подотчетность и стратегический контроль за их деятельностью;

- пятый принцип – децентрализация внутри министерств, от центра к регионам и от государства в частный сектор;

- шестой принцип – создание эффективной системы противодействия коррупции;

- седьмой принцип – улучшение системы найма, подготовки и продвижения кадров [2].

Таким образом, была поставлена стратегическая задача создать для Казахстана эффективную государственную службу и структуру управления.

Мировой опыт свидетельствует о том, что любое правительство в любой системе стремится повысить эффективность государственного управления. Именно эффективная государственная власть способна повысить уровень и качество жизни населения, а также решить социально-экономические проблемы. В 70-80-х годах прошлого столетия первыми провели административной реформы такие государства, как США, Великобритания, Новая Зеландия, Австралия, Канада. Затем их примеру последовали Южная Корея, Сингапур, Малайзия, Таиланд, позже Бразилия и Китай. Осуществив системные административные реформы, эти страны продемонстрировали быстрый и устойчивый рост.

В мировой практике за последние два десятилетия произошел фундаментальный сдвиг от традиционного государственного управления к новому государственному менеджменту, что подразумевает изменение существующих методов и подходов к управлению. Акцент сделан на качестве государственных услуг. Усиливается ответственность и подотчетность государственных органов. Тем самым, органы исполнительной власти более сориентированы на потребителя, они более прозрачны и оперативнее реагируют на нужды граждан. Цель этих преобразований – сделать государство социально более сплочен-

ным и сильным, приблизить его к гражданину и обеспечить конкурентоспособность страны [3].

Нашему государству для максимально возможного развития его конкурентоспособности в мировой экономике, а также с целью создания условий для качественно более высокого уровня жизни казахстанцев, также необходимо внедрение новых подходов управления.

На современном этапе идет работа по созданию оптимальной, на наш взгляд, системы государственного управления, способствующей повышению эффективности работы государственного аппарата. Правительство Республики Казахстан определило пять приоритетов дальнейшего реформирования:

1. Повышение качества оказания государственных услуг.
2. Внедрение системы государственного планирования и бюджетирования, ориентированной на результаты.
3. Сокращение административного давления на предпринимательские структуры и наведение порядка в сферах, где присутствует избыточное государственное вмешательство.
4. Развитие «электронного правительства», прежде всего обеспечение широкого предоставления общественных услуг в электронной форме.
5. Реформа государственной службы.

Сейчас идет процесс упрощения и улучшения процедур оказания государственных услуг, разрабатываются их стандарты и регламенты. Смысл этой работы:

- во-первых, в существенном повышении качества предоставляемых государственных услуг;
- во-вторых, необходимо навести порядок во взаимодействиях служащих госорганов, физических лиц и субъектов предпринимательской деятельности.

Когда имеется четко сформулированный стандарт оказания услуги, тогда становятся понятными обязательства государственных органов и, соответственно, права физических и юридических лиц на получение государственных услуг установленного количества и качества. А регламентом оказания услуги определяется порядок действий не только государственного органа, но и должностных лиц. В 2007 году Правительством утверждены типовые стандарты и регламенты оказания государственных услуг, а также реестр государственных услуг, оказываемых фи-

зическим и юридическим лицам. И таких услуг уже насчитывается 132 вида. В дальнейшем предстоит продолжить разработку нормативных и целевых показателей доступности и качества государственных услуг. Необходимы регулярные социологические опросы населения для оценки качества и доступности государственных услуг [4].

В январе 2007 года состоялось заседание Межведомственной комиссии по проведению административной реформы под председательством премьер-министра Республики Казахстан К. Масимова. Одним из основных вопросов в ходе работы комиссии было обсуждение перспектив создания Центра по изучению актуальных вопросов государственного управления. Такой Центр необходим для осуществления непрерывной работы по совершенствованию системы государственного управления на основе проводимых исследований и независимой оценки работы государственных органов. К. Масимов одобрил идею создания подобного института. При этом он особо подчеркнул, что «все меры, принимаемые Правительством по проведению административной реформы, направлены на повышение эффективности деятельности государственных органов и качества оказываемых населению государственных услуг» [5].

Кроме того, в целях повышения эффективности работы исполнительной ветви власти, было принято решение о разработке ежегодной системы оценки эффективности и качества деятельности государственных органов, утвержденная указом Главы государства в марте 2010 года.

Следует рассмотреть пять критериев, лежащих в основе оценки:

- во-первых, правильность выбора стратегических целей и задач, целевых индикаторов и показателей результатов, ясность и четкость их изложения;
- во-вторых, степень достижения результатов с выявлением того, насколько скоординирована деятельность между госорганами;
- в-третьих, сравниваются фактически полученные результаты с теми, которые были запланированы в стратегическом плане госоргана;
- в-четвертых, информационная обеспеченность, т.е. проводится оценка таких показателей, как полнота и качество размещаемой информации, а также частота и своевременность обновления информации о реализации стратегического плана;

– в-пятых, сопоставляются цели и задачи стратегического плана с функциями госоргана, регламентированными Положением о госоргане и другими нормативными правовыми актами. Для проведения этой оценки используются отчеты госорганов о проведенной работе за отчетный период, статистические данные, результаты проверок, заключения независимых экспертов, информация неправительственных организаций и общественных объединений, позволяющие расширить горизонты объективной оценки [6].

В основе оценки регулирующего воздействия лежит набор критериев целесообразности, адекватности, осуществимости и эффективности государственного регулирования в рамках заявленных допустимых целей регулирующего воздействия, а также критериев результативности и эффективности.

Особую актуальность внедрение оценок эффективности работы приобретает в контексте приоритетов реализуемой политики децентрализации, в рамках которой большое значение придается повышению качества принимаемых решений в сфере государственного регулирования, внедрению элементов результативной модели управления и программно-целевого бюджетирования.

Предварительный анализ позволяет говорить, что в Казахстане проводились специальные исследования, посвященные оценке эффективности деятельности органов власти.

При поддержке ПРООН в октябре прошлого года была организована поездка сотрудников Администрации Президента в Канаду, чей опыт подтвердил, что внедрение системы оценки является своевременной мерой на данном этапе развития страны. Оценка в Канаде проводится уже более 30 лет, благодаря которой была значительно повышена эффективность деятельности госорганов. Как результат, во многом благодаря эффективной системе госуправления Канада находится в первой десятке всех мировых рейтингов.

В Казахстане в 2011 году успешно завершилась пилотная оценка 40 госорганов (24 центральных и 16 местных исполнительных органов), выявлены слабые стороны их деятельности и даны соответствующие поручения. В настоящее время госорганами начаты мероприятия по повышению показателей эффективности. Кроме

того, с учетом пилотной оценки Администрацией Президента совместно с госорганами осуществляется работа по доработке методологий.

Следует отметить, что большое влияние на повышение эффективности работы органов исполнительной власти и на совершенствование их отношений с гражданами оказывает развитие информационных технологий.

В этом направлении продолжается работа по формированию электронного правительства, прежде всего в части обеспечения широкого предоставления общественных услуг в электронной форме. Это позволит облегчить и ускорить связь между гражданами и органами исполнительной власти; ликвидировать ограничения, налагаемые, например, графиком работы или географической удаленностью органов исполнительной власти; обеспечить доступность информации, ее подлинность, конфиденциальность.

Широкое распространение электронных услуг способствует минимизации прямых контактов населения и чиновников, ведет к снижению коррупции, упрощению административных процедур и экономии времени. На современном этапе идет переосмысление парадигмы государственного управления, что вызвано глобальными социальными реформами, осуществляемыми в разных странах. Процессы трансформации привели к переходу цивилизации на постиндустриальные рельсы. Общество становится все более информационно открытым, при этом происходит принципиальное обновление понимания роли государственного управления, его социальной обусловленности, масштабности и эффективности.

Следует отметить, что реформы, проводимые в области государственного управления, имеют под собой хорошую почву. Результаты последних лет показывают, что предпринимаемые страной усилия не напрасны. Но Казахстану необходимо демонстрировать более успешные показатели по сравнению с другими странами.

Таким образом, можно констатировать, что на сегодня в результате проведенных реформ в Казахстане созданы предпосылки для создания эффективной системы государственного управления. В настоящее время в рамках реализации Стратегической программы «Казахстан-2030» в Республике Казахстан осуществляется очередная этап широкомасштабных системных реформ, имеющих своей целью в числе прочего

совершенствование государственного управления страны.

Литература

- 1 Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. – М.: Юридическая литература, 1997. – 245 с.
- 2 Назарбаев Н.А. Казахстан-2030: Прогноз развития, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев / Н.А. Назарбаев // Послание народу Казахстана. – Октябрь 1997 года.
- 3 Абулкасова А.С. Реформа системы политико-административного управления в Республике Казахстан // Евразия. – 2008. – №1. – С.18-24.
- 4 Правительство Республики Казахстан. Об утверждении реестра государственных услуг, оказываемых физическим и юридическим лицам: постановление от 30.06.2007 № 561 // <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=03all>.
- 5 При Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан создается Центр по изучению актуальных вопросов госуправления // <http://zakon.kz/our/news/news.asp?id=30085537>.
- 6 Система ежегодной оценки эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, города республиканского значения, столицы / Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года // <http://adilet.minjust.kz/rus/docs/U100000954>.

Ш.Б. Халикова

Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқаруының тиімділігін жоғарылату

Мақала Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқаруының тиімділігін жоғарылатуына арналған. Қазіргі заманда мемлекеттік басқарудың тиімділігін жоғарылату және нәтижелігін көтеру сұрақтары ерекше маңыздылыққа ие. Мақалада басқару органдары қызметінің нәтижелігін жоғарылатудың әртүрлі әдістерінің кезеңді енгізу қажеттілігіне саяси сараптама берілген. Атап айтқанда, нормативтік құжаттарды өңдеу және мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау жүйесін енгізу.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару тиімділігі, әкімшілік реформа, стратегиялық мақсаттар, мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау жүйесі.

Khalikova Shakhnaz

Improving the effectiveness of public administration of the Republic of Kazakhstan

The article dedicated to the activities of the state to improve the effectiveness of public administration of the Republic of Kazakhstan. Improving the efficiency and effectiveness of public administration in the present conditions are of particular importance. It provides a political analysis of the need to phased implementation of various methods of increasing the effectiveness of the controls. Specifically, elaborating the normative documents and implementation of the system performance evaluation of state bodies.

Keywords: efficiency of public administration, administrative reform, strategic objectives, performance evaluation system of state authorities.

ӘОЖ 323 (574)

А.А.Камалдинова^{1*}, Ф.С.Мұсатаева²¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*E-mail: kamaldinova.aikerim@mail.ru

Қазақстанның әлеуметтік дамуындағы тіл саясатының маңызы

Аңдатпа. Мақалада авторлар Қазақстандағы тіл саясатының маңызын, әлеуметтік дамудағы орны мен рөлін жан-жақты қарастыруға тырысады. Жалпы алғанда, мемлекет ауқымындағы, әлеумет ішіндегі тілге қатысты мәселелерді шешу мақсатында белгіленген шаралар мен идеологиялық принциптер жиынтығы тіл саясатын құрайды. Дүниежүзіндегі әр елдің тіл саясаты өзінің ұстанған идеялық бағыт-бағдарына орай түрлі сипатта болып келеді. Демократиялық қоғам құруға талпынып жатқан егеменді Қазақстан үшін ұлт саясатындағы аса бір нәзік мәселе – тіл саясатының дұрыс жүргізілуі рухани жаңғыруға игі ықпал етері сөзсіз. Бұл тұрғыда республикадағы тіл саясаты демократиялы-прагматикалық мәнде өрбіп келеді. Міне, осындай өзекті мәселелер мақаладағы ғылыми зерттеуге негіз болған.

Түйін сөздер: әлеуметтік даму, тіл саясаты, Қазақстан, жолдау.

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың биылғы ел халқына Жолдауында көтерілген әлеуметтік жаңғырту процесі тіл саясатымен тығыз байланысты. Өйткені әрбір жеке ұлттық идеяның басты ерекшелігін көрсететін деңгей – тіл болып табылады. Сондықтан да, тілді саясаттың құралына емес, адамдардың қарым-қатынас құралына айналуынан ғана тіл саясатының дұрыс бағытта екендігін байқауымызға болады. Кез келген тілдің дамуына немесе жойылуына тіл саясатының тигізетін ықпалы өте күшті. Тіл саясатына саяси ғылымда түрліше анықтама беріледі: яғни, ол дегеніміз – «мемлекеттің, таптың немесе партияның саналы түрде тілдің атқарушылық қызметін реттеп, оның құрылымына ықпал ету шаралары» – деп те, немесе: «тіл саясаты – мемлекеттің басқарушы табы қойған жалпы саяси мақсаттардың, нақтылай айтсақ, оның ұлттық саясатының ажырамас бөлігі» – деп те топшыланады [1].

Тілдердің тағдыры бүгінде бүкіл әлемді алаңдатып отыр. Кейбір деректерде соңғы 50 жылда 400-ге жуық тілдің жоғалып кеткендігі айтылады. Тіл мамандарының пайымдауынша, бүгінде әлемдегі 6809 тілдің 90 пайызын қолданатындар саны 100 мың адаммен шектелген. Ғалымдар алдағы 100 жылда бүгінгі қолданыстағы тілдердің жартысына жуығы жоғалып кетеді деген қауіп айтады. Өйткені

2000 жылы 10 тіл жойылса, соңғы 30 жылда 200 тіл жоғалған, ал 372 тілдің тағдыры бүгінде қыл үстінде [2].

Қазақстан халқын біріктіретін рухани күш мемлекеттік тіл – қазақ тілі болуы сөзсіз. Тоталитарлық дәуірде кенжелеп қалған қазақтың ана тілі Елбасының тікелей тапсырмасымен жедел дамып, өркендеуі үшін арнайы комитет құрылды, бүкіл облыстарда әкімдікке бағынатын тек қана мемлекеттік тілмен шұғылданатын басқармалар өмірге келді. Оның бер жағында тәуелсіздік бастауында-ақ құрылған «Қазақ тілі» қоғамдары тағы бар. Қаншама зиялыларымыз халықпен жүздескенде, баспасөз беттерінде ұлттық тілдің қасиетін де, қасіретін де күнде айтып, баспасөз беттерінде талдап жазып жатыр. Мемлекет жыл сайын мемлекеттік тіл үшін миллиондап қаржы да бөлуде. Алайда атқарылған едәуір жұмыстарға қарамастан, қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қолдану мәселесі өткір күйінде қалып отыр. Жалпы, Қазақстанда тілге байланысты үш рет заң қабылданды. Әр онжылдыққа арналған мемлекеттік тілді дамыту бағдарламалары және бар. Соңғы Конституциялық Заңға сәйкес, тілдің қолданылу аясын кеңейту, оның ресми құжаттарды жүргізуге жедел түрде енгізілуін қадағалауға байланысты бірқатар қаулы-қарарлар қабылданып жатқанымен, солардың іске асып жатқаны шамалы.

Осы жерде ащы болса да мынадай шындықты қынжыла мойындаған жөн: Қазақстаннан өзге ешбір ұлттық мемлекетте мемлекеттік тілді дамыту қиын проблема болып саналмайды. Мемлекеттік тілді меңгеруге байланысты қазақстандық қоғам бүгінде түрліше жікке бөлініп отыр. Еліміздегі үш қазақстандықтың екеуі өмір сүріп жатқан мемлекетінің тілін терең меңгермеген. Қазақ этносы, сонымен қатар қазақстандық қоғам бүгінгі күні тілдік қағидат бойынша негізінен қазақ тілді және орыс тілді болып екіге бөлінуде.

Мемлекеттік тілдің өз деңгейінде болмауының бір көрінісі – қазақ халқы саны жағынан тұрғындардың 60 пайызынан астамын құраса да, қазақ тілінде ана тілі ретінде сөйлейтін қазақтардың санының төмен болып қала беруінде. Сонымен қатар, Қазақстан бүгінгі күні тек екі ғана емес, үш тілдің: қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің өзара әрекеттестік алаңына айналғанын атап өту қажет. Іс жүзінде қазақ тілі екі әлемдік тілмен бәсекелестік бәйгесіне түсті. Осыған байланысты біздің елде, дүние жүзінің көптеген басқа да елдеріндегідей, тілдің қорғаныс тетіктерін енгізу керек. Егер қазақтарға қызмет көрсететін үкімет органдары және басқа да мекемелер мен ұйымдар оларға ана тілінде қызмет жасамаса, кейбір көріністері байқала бастаған күрделі мәселелердің ушығуы мүмкін.

Тәуелсіздіктің алғашқы лебі сезіле бастаған 1991 жылдың 6 желтоқсанында Қазақ ССР-і Жоғарғы Кеңесінің шешімімен Қазақ ССР-індегі қазақ тілі мен басқа да ұлттық тілдерді дамытудың 2000-шы жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында Республикалық үйлестіру комитеті туралы ереже бекітілді. Республикадағы қазақ және басқа ұлттық тілдерді дамытудың мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру үшін Үйлестіру комитеті мемлекеттік және басқа тілдерді қолданудың конституциялық нормалары мен принциптерінің сақталуына, «Қазақ ССР-індегі Тілдер туралы» Заң талаптарының орындалуына, негізгі және басқа этностардың тілдерінің республикада қолданылу аясын кеңейтуге қажет шаралар жасау мен қалыптастыру; осы бағыттағы жергілікті басқару органдарының, министрліктер мен ведомстволардың жұмыстарын үйлестіруде, ұлттық-мәдени орталықтар мен республикалық «Қазақ тілі» қоғамымен біріге отырып, бақылау жасауға тиіс болды. Өйткені, Қазақстанда іс жүзінде тілдердің сан алуандығы орын алып

отыр: республикада жүзден аса тілдер қолданылуда. Мұндай жағдайда бұл тілдердің әрқайсысын дамытуды айтпағанда, сақтап қалудың өзі қиын мәселе.

Этникалық қатынастарды реттеудегі келесі бір маңызды қадам 1992 жылдың 1 қарашасында сол кездегі Еңбек министрлігі жанынан құрылған Көші-қон жөніндегі департаменті тарапынан болды. Бұл орган Қазақстан Республикасының «Көшіп келу туралы» Заңын негізге ала отырып, негізгі қызметі республика территориясында байырғы этнос өкілдерінің ерікті көшіп-қонуы мәселелерімен айналысты. Және де бұл органның басты ерекшелігі – тарихи отанына оралушы қазақ оралмандарды орналастыру және бір мезгілде басқа мемлекеттердің үкімет ұйымдарымен республикаға қазақтардың өз еркімен оралуы хақында келіссөздер жасады.

«Қазақ ССР-індегі Тілдер туралы» Заңды жүзеге асыруға байланысты Елбасы 1993 жылдың 5 сәуірінде республиканың Министрлер кабинеті жанынан Тілдер жөніндегі комитет құру туралы шешім қабылдады. Жаңа ведомствоның міндетіне аталған заңды жүзеге асыру шаралары, осы бағыттағы басқа ұйымдар мен министрліктердің қызметтерін үйлестіру, мемлекеттік тіл саясатын жасау, ономастикалық және терминологиялық жұмыстарды үйлестіру кірді. Өз қызметін толыққанды жүргізу мақсатында бұл комитетке үкімет құрамындағы жеке министрлік мәртебесі беріліп, «Ана тілі» баспасын бүкіл материалдық-техникалық базасымен өз қарамағына алды. Комитет өз қызметі барысында қазақ тілімен қатар басқа тілдердің де дамуы жолында елеулі істер атқара алды.

Біріңғай ұлт саясатын жүргізу және республикада қолданылып жүрген барлық тілдерге деген құқықтық кепілдік пен құрметтілікті қамтамасыз ету мақсатында 1995 жылғы 1 сәуірде Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен Тіл жөніндегі Комитет таратылып, оның базасында Министрлер Кабинеті жанынан Қазақстан Республикасының ұлт саясаты жөніндегі Мемлекеттік Комитеті құрылды (Мемұлтком).

1995 жылғы 19 қазандағы «Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрылымы туралы» Президент Жарлығымен бұл Комитет республика Үкіметінің құрамына кіріп, ұлт саясатының негізгі бағыттарын бейнелейтін, оның құқықтық, ұйымдастыру жұмыстарын қамтамасыз етіп, бақылайтын, еліміздегі қолданылатын барлық тілдерге құрметпен қарауды және республикада

ұлтаралық қарым-қатынастың тұрақты болуын қамтамасыз ететін, әлемдік қоғамдастыққа сенімді түрде ену жолдарын айқындайтын мемлекеттік басқару органы болып белгіленді.

Ұлт саясатын басқарудың мемлекеттік органы ретінде бұл жаңа құрылым бұрыннан келе жатқан, осы бағыттағы маңызды қызмет атқарушы құрылымдарды шоғырландырды. 1995 жылғы 14 қыркүйектегі Ұлт саясаты жөніндегі Комитет туралы Ережеге сай, бұл орган этникааралық және тіл саясатының тұжырымдамаларын жасаумен қатар, осы бағыттағы заңдарды жетілдіруге, мемлекеттік тілдің қолданылу ауқымын кеңейтуге жағдайлар жасап, оны қайта түлету мен мемлекеттегі мәртебесін көтеру, республикадағы этностардың мәдениеті мен дәстүрлерін дамыту мен оған жағдай жасау, миграциялық ахуалдарды реттеу, республикадағы шет тілдерді үйрену мен қолдану аясын кеңейту сияқты қызметтер атқарды.

1995 жылғы 30 тамызда Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының қабылдануы республикадағы этникааралық қатынастың дамуындағы жаңа кезеңге айналып отыр. Сондай-ақ 1997 жылғы 11 шілдеде Қазақстан Республикасының Тіл туралы Заңы жарияланып, тіл саясатында жаңа демократиялық серпіліс жүзеге асты. Алайда онда мемлекеттік тілдің – қазақ тілінің орнығуы заңдастырылғанымен, оның іс жүзіндегі дамуы көңіл көншітпейді. Аталған Заңның 5-ші бабындағы «...мемлекеттік ұйымдар мен жергілікті басқару органдарында орыс тілін ресми түрде қазақ тілімен тең дәрежеде қолдануға болады» – деген тұжырымымен қаруланған қарапайым халық пен лауазымды қызмет иелері екі түрлі тілде сөйлесуде [3].

Қазақстанда халықтың басым көпшілігі ағылшын, француз, неміс, қытай, араб, испан т.б. тілдерді жетік білмеуі салдарынан әлемдік әдебиет пен ақпараттық кеңістікке орыс тілі арқылы ғана қамтылуға мәжбүр. Және де, республикадағы басқа да ұлт өкілдерінің қазақшасы мардымсыз екендігін ескерсек, олармен амалсыздан орысша тіл табысуымызға тура келеді. Осындай жағдайлардың әсерінен Қазақстан Республикасының Тіл туралы Заңында жоғарыда көрсетілген 5-ші бабы туындап отыр. Сондықтан да көш жүре түзеледі деп үміттенгенімізбен, қазақ тіліне әлі де болса, біраз уақытқа дейін орыс тілі серіктесетін түрі бар. Ал бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасының

Тіл туралы Заңы демократиялы-прагматикалық сипатта екендігін көрсетеді.

1997-2000 жылдары 1997 жылғы «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Қазақстан Республикасы Заңының қабылдануына және Тілдерді қолдану мен дамытудың 1998-2000 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының бекітілуіне орай қоғам өмірінің негізгі салаларында тіл құрылысының құқықтық негізі қалыптасты. Бұл кезде заңдық тетіктерді жетілдіруге, нормативтік құжаттарды реттеуге баса көңіл бөлінді.

Әр бағдарламаның белгілі бір кезеңге арналған көздеген мақсаттары мен алға қойылған міндеттері болады. Осы тұрғыдан алғанда келесі кезекті 2001-2010 жылдары Тілдерді қолдану мен дамытудың он жылға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аясында тіл құрылысы стратегиясының мынадай үш бағыты айқындалды: мемлекеттік тілдің әлеуметтік-коммуникативтік қызметін кеңейту және нығайту, орыс тілінің жалпы мәдени қызметін сақтау, Қазақстан халқының басқа да тілдерін дамыту. Сондай-ақ осы кезеңде Мемлекет басшысының бастамасы бойынша «Тілдің үш тұғырлылығы» ұлттық мәдени жобасын іске асыру жұмысы басталды. Бағдарламаны іске асыру қорытындылары Қазақстан Республикасындағы тіл құрылысының келешекпен сабақтас негізін қалады. Осы жағынан алған кезде аталған бағдарлама өз мақсаттары мен міндеттерін орындады.

Қоғамдық құрылымның сипатына қарай тіл саясатын демократиялық және антидемократиялық, орталықтандырылған және орталықтандырылмаған деп бөлінеді. Демократиялық бағыттағы саясат ұстанған ел әр этностың ана тілін дамытуына қолайлы жағдай туғызады. Ал кертартпа саясатқа бой алдырған елде айналдырған бір-екі тілдің ғана дамуына мүмкіншілік жасалып, қалғандары іс жүзінде шектеліп, шағын этностардың ана тілінің жойылуына әкеліп соғады. Рухани жаңғыруға нұқсан келтіретін ұлтаралық кикілжіңдердің туындауына әсерін тигізетін басты факторлардың бірі де сол.

Кезінде посттоталитарлы қоғамдарда ұлттық сана-сезімнің оянып өсуіне байланысты ұлттық тілдер мен орыс тілінің әр егеменді республикадағы орны жайлы өзекті мәселе де туындады. Осыдан он жыл бұрын

жүргізілген әлеуметтік зерттеулерден мынадай көрсеткіштерді байқаймыз:

- қазақ тілінде сөйлейтін қазақтар – 86,3 %;
- қазақша оқып, жаза алатын қазақтар – 89,1 %;
- қазақ тілін білетін басқа ұлт өкілдерінің үлес салмағы тіпті аз, ал керісінше, орыс тілінде сөйлейтін халықтың үлес салмағы – 96,2 % [4].

Бұл зерттеулерден Қазақстандағы екі үлкен ұлт – орыстар мен қазақтар үшін тілі мен мәдениетін, ұлттық ерекшелігін жоғалту қаупі жоқ екенін көргенімізбен, еліміздегі шағын этностардың бұл тұрғыдағы жай күйін бағдарлай алмаймыз. Мұндай мәселенің жай-күйін зерттеуші Б. Хасанұлы республикадағы этнос тілдерін сөйлеушісінің саны мен атқарып келе жатқан қоғамдық қызметінің көлеміне қарай шартты түрде үш топқа бөлді:

- а) қоғамдық қызметінің ауқымы кең тілдер;
- ә) қоғамдық қызметінің ауқымы тар тілдер;
- б) қоғамдық қызметі нашар дамыған тілдер [5].

Алғашқы топқа: қазақ, орыс тілдері; ортаңғы топқа: ұйғыр, дүнген, корей, өзбек, тәжік, украин т.б. тілдер; соңғы топқа: сөйлеушісі саусақпен санарлық, жанұя көлемінде қолданылатын рутул, цахур, долган, манси, эвен, караим, удин сияқты тілдер жатады.

Тілдерді дамыту – дүниежүзілік гуманитарлы мәселелердің де бел ортасындағы жалпыадамзаттық міндет. 1948 жылдың 10-шы желтоқсанында БҰҰ қабылдаған жалпыға бірдей адам құқығы Декларациясының 1-ші бабы, 3-ші тармағы бойынша мемлекеттер адам құқығы мен олардың негізгі бостандығын нәсіл, жыныс, тіл және дін өзгешеліктеріне қарамастан құрметтеуге, дамыту мен қолдауға міндетті. Мұндай қағида Ата Заңымыздан да көрініс тапқан. Ал Тіл туралы Заңға сәйкес азаматтарға мемлекет тарапынан өз ана тілін немесе басқа тілдерді таңдауына ерік берілген.

Сондай-ақ, Қазақстандағы халықтардың өз тілдерін зерттеуге және дамытуға ықпал жасалып отыр. Республикамыз көпұлтты мемлекет екенін ескерсек, әр тіл өзінің сөйлеушісіне қымбат және әр тілдің әлеуметтік-коммуникативтік жүйеде алатын орны да ерекше. Бірақ көпұлтты қоғамда қатынас ретінде олар тең құқықты бола алмайды, және тілдердің қоғамдық қызметін теңестірудің, теңестіремін деп арамтер болудың қисынсыз екенін де ұмытпағанымыз жөн. Оның есесіне

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік және барлық басқа тілдер мемлекеттің қорғауында.

Жалпы, Қазақстанның Тіл туралы Заңын тіл саясатын демократияландырудағы жасалған басты қадам деп айтуымызға болады. Оның тек саны көп немесе жергілікті ұлт үшін ғана емес, республикамызды мекендейтін барлық этникалық топтар мен ұлыстардың өмірінде саяси-экономикалық, мәдени және әлеуметтік мәні жоғары. Мұның маңыздылығы, ең алдымен, тіл мәселесінің демократия тұрғысынан шешіліп, тіл құқығын қалыптастыру болса, екіншіден, көпұлтты қоғамдағы әрбір ұлттың және олардың мәдениетінің сақталып, өркендеуіне, сондай-ақ ұлт тілдерінің белсенділігін арттырып, қолданыс табуында.

Бұл тұрғыда аталған заң барлық тілдердің бірдей дамып, қызмет етіп, қолданыс табуын жүктейді: «Осы Заң Қазақстан Республикасында тілдердің қолданылуының құқықтық негізін, мемлекетті оларды оқып-үйрену мен дамыту үшін жағдай жасау жөніндегі міндеттерін белгілейді, Қазақстан Республикасында қолданылатын барлық тілге бірдей құрметпен қарауды қамтамасыз етеді», – делінген алғы сөзде [3].

Елбасы биылғы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты жаңа Жолдауында: «Қазақ тілі, біздің мемлекеттік тіліміз өсіп-өркендеп келеді. 2020 жылға қарай мемлекеттік тілді меңгергендердің қатары 95 процентке дейін жететін болады. Еліміздегі барлық мектептер мен оқу орындарында қазақ тілінде оқыту үрдісі жүріп жатыр. Осының бәріне депутаттар мен мемлекеттік қызметтегілер өз үлестерін қосулары керек. Мәселені осылай шешу қажет» деп көрсетті [6].

Осыған орай Қазақстанда Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Бағдарламаның жобасы қоғамдық талқылаудан қызу өтті. Жалпы, жаңа мемлекеттік бағдарламаның басты мақсаты мемлекеттік тілді барлығына бірдей батыл қолданысқа енгізу. Осынау стратегиялық мақсатты жүзеге асыру негізгі төрт міндеттен тұрады. Біріншісі – мемлекеттік тіл ұлт бірлігінің басты факторы екендігін нығайту, екіншісі – мемлекеттік тілді кеңінен қолдауды көпшілікке тарату, үшіншісі – дамыған тіл мәдениеті зиялы ұлттың басты күшқуаты екенін көрсету, сондай-ақ соңғы мақсат

– Қазақстан халқының лингвистикалық капиталын дамыту.

Түйіндеп айтар болсақ, қазіргі жағдайдағы мәселе Қазақстан Республикасының мүдделерін тек бір ғана қазақ ұлтының мүддесімен ғана ортақтастыруға болмайтындығында болып отыр. Республиканың көпұлтты құрамы мен ұлттық-мәдени ошақтарының көптүрлілігі қоғамдық келісімге қол жеткізуді, ұлттық азшылықтардың тең құқықтылығын қамтамасыз етуді, билікке теңдей қатысуға мүмкіндік туғызуды талап етіп отыр. Ұлттың даналығы да, саясаттың икемділігі мен халықтың күштілігі де сонда, өз бауырлары тұрмақ, басқалардың өзін жақындатып, мемлекеттің тайқазанында балқытып, ешкімді бөтенсітпей, сіңіріп алуында.

Бұл тұрғыда республика халқының басым бөлігін құраушы қазақ этносы қазақы мәдениет пен рухани құндылықтар жүйесі әзірге елді жалпылама қамтушы әрі абсолютті келісімпаздық сипатта бола алмайтындығын сезініп, мойындайды. Қазақ этносы – елдің саяси тұтастығы мен бірлігінің өзегі, алайда тұтастық пен бірлік мүдделер мен пікірлердің анағұрлым кең ортақтағы арқылы ғана баянды болмақ. Адамзат дамуының тарихи тәжірибесінде сан мәрте дәлелденгендей, адам мен адамды, халық пен халықты, мемлекет пен мемлекетті жақындастырушы күш – мақсат пен мүдденің ортақтығы, бірлігі.

Сол сияқты Қазақстан үшін де дамудың күшті қозғаушы күші әрбір басқан қадамды салмақтап, байсалдылықпен бағамдайтын жалпыхалықтық мақсат, жалпыұлттық мүдде болып табылады. Бұл бүгінгі Қазақстан үшін өзекті стратегиялық міндеттердің бірі және басқадай баламасы жоқ өткір қажеттілік екені айдан анық. Ол өз кезегінде елдің ынтымағының артып, күш-қуатының шарықтауына, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани, демократиялық дамуына қатысты жүргізетін саясатының тиімділігіне, саясат субъектілері болып табылатын, қоғамның түрлі қабаттары мен топтары арасында әлеуметтік серіктестік орнауына қажетті алғышарт болып табылады. Біз бұл тұрғыда Қазақстан өзінің қоғамдық-саяси тұрақтылығы мен келешекке деген нық сенімі арнасында мұндай рухани жаңғыруды жүзеге асыра алады және де соның нәтижесінде өркениетті мемлекет ретінде өз дамуының шарықтау шегіне көтеріледі деген сенімдеміз.

Сонымен, әлеуметтік жаңғыру жағдайында тіл саясаты маңыздылығын жоғалтпайды дей келе, төмендегідей қорытындылар жасауымызға болады.

Біріншіден, жаһанданудың қанат жаюы барысында Қазақстан Республикасының азаматтары мәдени және ұлттық бірегейлігін жоғалтып алмауы қажет. Ол халықтың рухани құндылықтарды бойына сіңірген нақты дүниелеріне қолы жеткенде, жинақталған мәдени тәжірибені белсенді түрде пайдалана алған кезінде толыққанды бола алады.

Екіншіден, қазақ ұлты мемлекет құрушы ұлт ретінде өз мемлекетіміздің басты субъектісі болғандықтан, әрбір адамның ішкі дамуына қамқор болуымыз керек. Сонымен бірге дәл осы мәдени мұраны сақтау елімізде тұратын барлық этностардың өзіндік санасын бекітудің маңызды элементі болып табылады, олардың этносаралық, мәдениетаралық және дінаралық толық өзара әрекетінің негізі болып табылады. Ал бұл, өз кезегінде, Қазақстандағы ішкі тұрақтылық пен қауіпсіздіктің аманаты болып саналады.

Қазақстанның рухани жаңғыруы демократиялық, еркін, тәуелсіз қоғамда өмір сүре отырып, ұлттық мәдени дәстүрлер арқылы әлемдік мәдени құндылықтарға жалғастыруды көздейді. Нақты іс-шараларды жүзеге асыруға бағытталған рухани жаңғыру сонымен бірге қоғамның тұрақтылығын қамтамасыз етуді басты назарда ұстауы тиіс. Сол арқылы дәстүрлі ұлттық мәдени құндылықтарға сүйене отырып, үйлесімді дамуға қол жеткізе аламыз және мәдениетаралық үнқатысуға, өзін танытып, өзгелерді тануға мүмкіндік аламыз.

Әдебиеттер

- 1 Никольский Л.Б. Язык в политике и идеологии стран Зарубежного Востока. – М., 1986. – С. 17; Гак В.Г. Межязыковые отношения и языковая политика. – Киев, 1988. – С. 26; Хасанұлы Б. Ана тілі. – Алматы: Атамұра, 1989. – 47-51 бб.; Пашина Э. Языковая политика: гибкость, сбалансированность, постепенность // Казахстанская правда. – 2 ноября 1999 г. – С. 3. және т.б.
- 2 Шабаев Ю.П., Садохин А.П. Этнополитология. – М., 2005. – 319 с.
- 3 Закон Республики Казахстан О языках в Республике Казахстан // Казахстанская правда. – 1997 г. 15 июля. – С. 2.

4 Аренов М.М., Калмыков С. Языковая ситуация в Республике Казахстан // Саясат. – 2001. – № 1. – С. 22-29.

5 Хасанұлы Б. Ана тілі. – Алматы: Ата мұра, 1989. – 17 б.

6 Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2012 ж. 28 қаңтар. – 1-2 б.

А.А. Камалдинова, Ф.С. Мусатаева

Роль языковой политики в социальном развитии Казахстана

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы языковой политики в Казахстане и роль языковых отношений в социальном развитии общества. Концептуальное сближение вопросов языковой политики и социального развития предполагает стратегический взгляд на роль и значение языковой политики в процессах развития того или иного национального сообщества. Влияние языковой политики на социальное развитие определяется тем, в какой мере она способствует снижению или повышению уровня интеллектуального и волевого потенциала населения в сравнении с другими странами; в какой мере она разрушает или укрепляет культурный иммунитет граждан, делая их восприимчивыми или невосприимчивыми к информационно-психологическому воздействию и т.д.

Ключевые слова: социальное развитие, языковая политика, Казахстан, послание.

A.A. Kamaldinova, F.S. Musatayeva

The role of language policy in social developing of Kazakhstan

This article discusses some of the problems of language policy in Kazakhstan and the role of language relations in social development. Conceptual convergence of language policy and social development requires a strategic view of the role and importance of language policy in development of a national community. Impact of language policy on social development is determined by the extent to which it contributes to lower or raise the level of intellectual and volitional capacity of the population in comparison with other countries, the extent to which it destroys the immune system and enhances cultural citizens, making them susceptible or immune to the information-psychological effects, etc.

Keywords: social developing, language policy, Kazakhstan, message.

ӘОЖ 327.37(574)

Ж.А. Басығариева*, Е.Ө. Садибеков

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*E-mail: bassygarieva@mail.ru

Ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Қазақстанның рөлі

Аңдатпа. «Ядролық дәуір» – үрей мен қауіп-қатерге толы, қиратушы күшті білдіретін түсінік. Бұл – адамзат тарихында 1945 жылдың тамыз айынан, Хиросима және Нагасакидан бастау алған кезең.

Ядролық қаруды құру және қолданудың жартығасырлық тарихы бүкіл жер шарындағы барлық тіршілік иелеріне өлім әкелетіндігін көрсетіп, ядролық соғыстан аман қалудың мүмкін еместігін дәлелдеді. Қырғи-қабақ соғыстың аяқталғанына қарамастан ядролық қауіп төмендер емес. Ядролық қарудың көбеюі оны қолдануға немесе әскери-саяси есептердің күшіне немесе техникалық «олқылықтардың» нәтижесіне айналу қаупін күшейтеді.

Қарулану жарысы ғаламдық қауіпсіздікке төнер қауіпті одан бетер ұлғайта түседі, себебі бұл басқа мемлекеттер тарапынан бақылауға алына алмайтын қарулар түрін жасауға әкеледі. Яғни бұл проблема халықа алық келісімдер негізінде тыйым салуға немесе шектеуге де қиыншылық тудыруы мүмкін. Осыны түсіне отырып қарулану жарысын болдырмауға барлық мемлекет, тіпті бүкіл адамзат ұмтылуы керек.

Қазіргі жағдайдағы ядролық қарусыздану және таратпау мәселелерінің өзектілігі адамзаттың тұрақты дамуына төнетін қауіп-қатермен байланысты. ХХІ ғасырдағы оқиғалар ағыны қауіпсіздік, соның ішінде ядролық қауіпсіздік механизмдеріне жаңаша тұстан қарауды қажет етеді.

Осы кезекте ядролық қаруды таратпау шараларына белсенді атсалысып, ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Қазақстан Республикасының елеулі үлесі әлемдік қауымдастыққа үлгі. Өйткені Қазақстан Республикасы бейбіт болашақ пен халықаралық қауіпсіздік жолына шынайы қадамдар жасап, ядролық қарусыз әлемді құру жолын таңдады.

Түйін сөздер: ядролық қару, қауіп-қатер, атом энергиясы, қауіпсіздік, саммит.

ХХ ғасырды әлемдік саясат пен экономикадағы орасан зор ұлы өзгерістер дәуірі деп әділетті түрде атайды, шынында бір жағынан – екі дүниежүзілік соғыс пен ғаламдық жойқын төңкерістер, екінші жағынан – материалдық прогресс, өркениеттің мәдениет пен өнердегі, ғылым мен техникадағы көрнекті жетістіктер осы ғасырдың еншісінде. Сондықтан да өткен дәуірдің бағасы бір мәнді емес, қарама-қайшылыққа толы көпқырлы сипатқа толы.

Осындай қарама-қайшылықтың жарқын көрінісі – екі жүйенің, капиталистік және социалистік жүйелердің жарты ғасырға жуық уақытқа созылған текетіресі болды, осы уақытта екі ірі державаның – АҚШ пен Кеңестер Одағы арасындағы «қырғи-қабақ соғыс» өрістей түсті. Бір мезгілде ғаламдық ядролық кезең Жер шары халқын бірнеше мәрте жойып жіберуге қабілетті, өлім себетін қарудың қисапсыз көп көлемде жинақталуына әкелді.

КСРО-ның ыдырауымен ядролық текетірес

келмеске кетті. Алайда жерде жасырын ядролық бағдарламаларды жүзеге асыруды қосқанда дәстүрлі тарату тәуекелдерімен бірге, бірқатар жаңа қауіптер мен қатерлердің бой көрсеткендігі, олардың арасында аса алаңдатарлықтары ядролық қару мен оны жеткізу құралдарына қатысты материалдардың, технологиялар мен жабдықтардың заңсыз айналымға түсуі, сондай-ақ осы қаруды қолданып лаңкестік актілер жасау мүмкіндігі, сонымен қатар ядролық апаттарды ескеретін болсақ, ядролық қауіптің төмендемегенін байқауға болады.

Ірі ядролық держава КСРО-ның орнында жаппай қырып-жою қарулары бар төрт дербес мемлекет – Ресей, Қазақстан, Украина және Беларусь пайда болды. Қазақстан әлеуеті жөнінде әлемдегі төртінші ядролық арсеналдың иесі болып қалды, ал ел аумағында уранды өндіру, өңдеу және түрлі ядролық қондырғылар үшін отын дайындау кәсіпорындары, эксперименттік және өндірістік ядролық реакторлар, биологиялық қаруды өндіру

мен сынақтан өткізудің инфрақұрылымдық нысандары және химиялық кешеннің бұрынғы әскери кәсіпорындары сақталған еді. Мұндай жағдай ел басшылығынан қысқа мерзімде ядролық саладағы мемлекеттік саясатты талдап жасауды талап етті. Бұл мәселенің өткірлігі адамзаттың тұрақты дамуына төнетін қауіп-қатермен байланысты.

Сол тарихи сәтте Ұлт Көшбасшысы ядролық қаруы бар мемлекеттің күмәнді мәртебесіне қарамай, кенестік ядролық әлеует пен жаппай қырып-жою қаруының инфрақұрылымынан бас тарту жөнінде стратегиялық таңдауын жасады. «Ядролық клубқа» мүше болудан қағидатты түрде және үзілді-кесілді бас тартып, Қазақстанның ядролық қаруды таратпау туралы ұстанымын ашық түрде жария етті.

Ядролық қарудан бас тарту туралы шешімді қабылдаған сәттен бастап Қазақстан халықаралық қауіпсіздікті нығайту жөніндегі әлемдік қоғамдастықтың күш-жігеріне белсенді түрде қосылды, яғни халықаралық ядролық қаруды таратпау режиміне атсалысты. Ядролық қаруды таратпау режимі – мақсаты ядролық қаруы жоқ мемлекеттердің ядролық мәртебені иеленулеріне жол бермеу болып табылатын, ядролық қаруы бар мемлекеттер де, ядролық қаруы жоқ мемлекеттер де қатысатын халықаралық келісімдер мен ұйымдардың, сонымен қатар қатысушы мемлекеттердің ішкі заңнамаларының жиынтығы [1].

Қазақстан Республикасының ядролық қаруды таратпау туралы болашақтағы саясатының негізі болған бірінші қадамы Президент Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен 1991 жылы 29 тамызда Семей ядролық полигонының жабылуы болды. Бұл қадам бүкіл адамзат үшін айрықша маңызды болды. Бүгінгі күні, арада уақыт өте келе, дәл осы күн Қазақстанның бастамасымен Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «Ядролық сынақтарға қарсы іс-қимылдың халықаралық күні» болып жарияланды [2]. Осы жылы ядролық қауіпсіздік саласындағы «Қауіпті біріге қысқарту» бағдарламасына қосыла отырып, таратпау режимінің маңызды шараларын жүзеге асыра бастады.

1992 жылдың мамырында Қазақстан Таратпау туралы келісімге ядролық қаруы жоқ ел ретінде қосылу жөнінде міндеттеме алды, ал 1993 жылдың желтоқсанында Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі ол келісімді

ратификациялады. АҚШ-пен келісім аясында Қазақстанда ядролық, биологиялық және химиялық қарудың инфрақұрылымдары мен нысандарын жою, сондай-ақ бұрынғы әскери өндірістерді азаматтық мақсаттарға конверсиялау жөніндегі жобалар жүзеге асырылды.

1993 жылы 13 желтоқсанда Қазақстан Үкіметі мен Атом қуаты жөніндегі Халықаралық агенттік (МАГАТЭ) арасында кепілдіктер туралы келісімге қол қойылды. Келісім Президент Жарлығымен бекітілгеннен кейін 1995 жылы күшіне енді. Сол жылы 30 мамырда ядролық қарудың орын ауыстыруына қатысты ережені іске асыра отырып, Семей полигонының жер астында жатқан сынақ мақсатындағы соңғы ядролық заряд жойылды. 1996 жылдың 21 сәуірінде Қазақстан Республикасының аумағынан 1216 ядролық қару бірлігін алып кетуге қатысты жылдан астам уақытқа созылған процесс аяқталды. Қазақстан жері өлім себетін ядролық мұрадан мәңгілікке құтылды [3].

Тәжірибе көрсетіп отырғандай әскери әлеуетті еселеу қазір мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етпейді, керісінше тұрақсыздық факторы болады.

Ядролық таратпау режимін оның тиімділігін сақтау үшін уақыт талабына сәйкес бейімдеу қажеттігін мойындай отыра, Қазақстан Республикасы қарусыздану мен қару-жараққа бақылау қоюдың жаһандық үдерісінің сенімді жақтаушысы және белсенді қатысушысы болып келеді. Ядролық қарусыздану бастамасын нығайтуда Қазақстан Ядролық жеткізушілер тобымен, Краков бастамашылығымен, Цангер комитетімен, Ядролық лаңкестікпен күрес жөніндегі Жаһандық бастамамен және т.б. табысты ынтымақтастық жасайды.

Ядролық қарусыз болашақ үшін жасалған стратегиялық таңдау қауіпсіздік саясатының Қазақстан үшін басымдығын көрсетеді. Оның негізінде халықаралық қауіпсіздікті бекіте түсу, мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты дамыту, жаһандық проблемалар мен шиеленістерді реттеуде халықаралық ұйымдардың рөлін арттыру, тұрақты дамудың принциптері мен бастамаларын жүзеге асыру деген берік ұстанымдарды ерекше атап өтуге болады.

Ядролық қаруды таратпау саласындағы жаһандық процестерге Қазақстанның қатысуы ұлттық заңнаманы жетілдіруден де өзінің көрінісін тапты. Бұған мысал 1996 жылы «Экспорттық

бақылау туралы» Заңның қабылдануы. Осы актіні халықаралық сарапшылар жаппай қырып-жою қаруын таратуды болдырмау жөніндегі ортақ күш-жігерге Қазақстанның қосқан елеулі үлесі ретінде жоғары бағалады. 2000 жылы экспорттық бақылауға жататын өнімдердің бақылауға алынатын тізімі және 1996 жылғы «Экспорттық бақылау туралы» Заңға қосымша бекітілді. Бұл жағдай жаппай қырып-жоятын қаруды таратпау саласында қазіргі бар және болашақта болатын жаһандық ауқымдағы құжаттарды тиімді орындау режимін одан әрі нығайту үшін айрықша маңызды болып табылады.

Соңғы жылдары әлемдік әрекеттестік саласы кеңейе түсті, оның ішінде халықаралық қауіпсіздіктің әскери емес немесе азаматтық саласы, экономикалық, энергетикалық, экологиялық, мәдени, тіпті гендерлік қауіпсіздік мәселелері де қарастырылады. Алайда әскери-саяси қауіпсіздік саласындағы оқиғалар қоғам мен БАҚ назарында аса орын алып тұр, себебі бұл адамдардың өмірі мен өлімі, территориялық тұтастық, мемлекеттің тәуелсіздігі мәселесімен тікелей байланысты.

Бүгінгі таңдағы бүкіләлемдік қарусыздану үдерісінде орын алып отырған тоқырауды есепке ала келе, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев бірқатар қағидатты жаңа бастамалармен шықты. Олар мыналар: Жалпыға ортақ ядросыз әлем декларациясын қабылдау, Ядролық державалардың ядролық қаруды қолдану және қолдану қатерінен бас тарту туралы конвенция, Ядролық қаруды жалпыға ортақ тікелей және көлденең таратпау туралы шартқа қол қою, Қазақстанда МАГАТЭ-нің қолдауымен ядролық отынның халықаралық банкі орналастыру.

2011 жылдың 12-13 қазанында Алматы мен Семейде Семей ядролық полигонының жабылуының 20 жылдығына арналған «Ядролық қарусыз әлем үшін» форумы өткізіліп, нәтижесінде Қазақстанның жаңа ұсынысы халықаралық деңгейде кең қолдау тапты.

Форумда қабылданған ядросыз әлемнің Астана декларациясы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «маңызы жөнінен тарихи шешім қабылдап, Қазақстан Республикасының қуаты жөнінен әлемдегі төртінші ядролық арсеналынан өз еркімен бас тартуы және 20 жыл бұрын әлемдегі аса ірі ядролық сынақ полигондарының бірін жабуы «ядролық

қарусызданудың жаһандық үдерісіне зор үлес болып қосылғанын мойындады».

2012 жылы 27 наурызда Оңтүстік Корея астанасы Сеулде ядролық қауіпсіздік жөніндегі екінші жаһандық саммиті өткізіліп, онда негізінен ядролық қауіпсіздікті нығайту, ядролық терроризм қатеріне қарсы күрес пен ядролық материалдардың заңсыз айналымына қарсы тұру, бейбіт мақсаттағы ядролық энергияны қауіпсіз және сенімді пайдалану бойынша мәселелер белсенді талқыланды. Саммитте Президент Н. Назарбаев «Ядролық энергетика абсолютті кепілденген қауіпсіздік және үш маңызды принцип негізінде дамуы керек» дей отырып, ядролық қауіпсіздік саласында қағидатты жаңа бастамалар ұсынды. Бірінші принцип – әмбебаптылық. Елбасы бұл принцип бойынша бейбіт атом энергетикасы саласында жинақталған халықаралық тәжірибені жалпыландыру қажеттігін атап өте келіп, ядролық қауіпсіздіктің заңды тұрғыдан міндетті стандарттарын қабылдауға шақырды. Екіншісі – ашықтық пен жеделдік. Ұлт Көшбасшысы ядролық нысандардағы кез келген оқыс оқиғалардың салдарын жою барысында ашықтық пен жеделдіктің маңызды рөлін мойындай келіп, төтенше жағдайларға шұғыл қайырылудың нақты тетіктерін жасауды ұсынды. Үшіншісі – теңдік пен сенім. Нұрсұлтан Әбішұлы барлық мемлекеттерге атом энергиясын бейбіт мақсатта пайдалануға тең құқық берілуі қажеттігін тағы да мәлімдеді. Қазақстан уранды байыту бойынша халықаралық орталықтар желісін дамытуды белсенді қолдай отырып, осы ажырағысыз құқықтың жүзеге асырылуына ықпал етуге дайын. Қазақстан ядролық қаруды иеленуден бас тартқан мемлекеттерді ынталандыру ретінде ядролық державаларды БҰҰ бекіткен қауіпсіздік кепілдігін ұсынуға шақырды [4].

Ядролық қарусыз әлем – ол адамзат ұмтылуға тиіс ортақ мақсат. Осы бағыттағы Қазақстанның ерекше қадамы 2012 жылдың 27-29 тамызында Астана қаласында өткен «Ядролық сынақтарға тыйым салудан – ядролық қарусыз әлемге» атты конференция болды. Бұл конференция ядролық қауіпсіздікті нығайту мақсатында әлем мемлекеттерін біріктіріп, ортақ мақсатта қызмет атқаруға шақырған елеулі сәтке айналды. Президент Н.Ә. Назарбаев конференцияны 90 жылдағы ядролық қарудан алғаш рет бас тарту тарихына шолу жасау арқылы ашты. Сөз

ортасында Нұрсұлтан Назарбаев бүгінгі таңдағы көптеген ядролық қаруды таратпау саласындағы бағдарламаларға қарамастан әлемдегі қарусыздану процесінің тоқтамағандығы туралы, сонымен қатар ядролық энергетика саласындағы ұлттық бағдарламалардың дамуына жаһандық бақылау мәселесі шешілмей отырғандығын ескере отырып, проблеманың тереңде жатқандығын айтты. Конференция барысында Президент Әлемнің әрбір тұрғынына қатысы бар бірнеше жаңа жаһандық бастама ұсынды. Солардың бірі – халықаралық «АТОМ» («Abolish Testing. Our Mission») – «Сынақтарды Жою – Біздің Миссиямыз» дегенді білдіреді) жобасы. Жоба шеңберінде жер бетіндегі ядролық қаруға қарсы кез келген адам әлем үкіметтерін ядролық сынақтардан біржола бас тартуға шақырған онлайн-петицияға қол қойып, Ядролық сынақтарға жаппай тыйым салу туралы келісімшарттың тезірек күшіне енуіне қол жеткізе алады. «Мен конференцияға қатысушыларды және барлық ізгі ниетті адамдарды «АТОМ» жобасын қолдауға және ядролық қарусыз әлем құруды біздің ең маңызды мақсатымызға айналдыруға шақырамын», – деді Президент. Сонымен қатар конференция қатысушыларына жаһандық антиядролық парламенттік Ассамблея құруды ұсынды. Бұл тарапта Ассамблея ғаламдағы барлық ұлттар мен барлық адамдардың бірігуі мүмкіндігін тудыра отырып, «Адамзат Жер шарында өмір сүре ме, әлде оны атом соғысы жалыны құша ма деген сұраққа» жауап іздеуі керек [5].

Қазақстан өзінің антиядролық тәжірибесімен ядролық қарусыздану және таратпау мәселелеріндегі ашықтық күшін бүкіл әлемге жариялады.

Осылайша, қорытындылай келе, Президент Н.Ә. Назарбаевтың көрегендігінің арқасында Қазақстан Республикасы ядролық қарудан бас тартып, ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде белсенділік танытқандығы үлкен құндылыққа ие.

«Қауіпті біріге қысқарту» бағдарламасының негізін қалаушылардың бірі Ричард Лугар: «Қазақстанның дана да батыл таңдауы Үндістан, Пәкістан, Солтүстік Корея және Иранда байқалып отырған жағдайлармен қарама-қайшы болып табылады. Сонымен қатар, ядролық қару қауіпін таратпау шараларын іздеу үстінде жүрген халықаралық қауымдастықтарға осы республиканың тәжірибесіне назар аударғандығы жеткілікті», – деді.

Сэм Нанн, «Қауіпті біріге қысқарту»

бағдарламасының екінші өңдеушісі: «Президент Назарбаев – ядролық таратпаудың сөзбен емес, іспен жасайтын нағыз қолдаушысы. Елді ядролық қаруды иеленуден арылтып, Қазақстан басшысы бүкіл дүниежүзіне мемлекетті және оның беделін ядролық қарумен емес, одан бас тарту арқылы көтеруге болатындығын көрсетті», – деді.

Биылғы жылдың 27-29 тамызында Астана қаласында өткен «Ядролық сынақтарға тыйым салудан – ядролық қарусыз әлемге» атты конференцияға қатысқан Ресей Федерациясының Федерация Кеңесі спикері В.Матвиенко: «1991 жылы Семей полигонын жабу туралы шешім Н.Ә.Назарбаевпен қабылданды. Осы конференция шеңберінде бұл тақырып өте өзекті болып келеді. Қазақстан мемлекеттік те, халықаралық та деңгейде қарусыздандырудың концептуалды проблемасын шешуге үлкен үлесін қосты», – деп айрықша атап өтті [6].

Осылайша, барлық дүниежүзілік қауымдастық Қазақстанның ядролық қауіпсіздік саласындағы таратпау режиміне қосқан үлесін мойындады. Ал бұл, өз кезегінде, ядролық қарусыз және қауіпсіз әлем құруды қолдайтын, осы игілікті мақсатқа қол жеткізу үшін нақты іс-әрекет жасап жүрген Қазақстанның беделін бекем ету үстінде.

Ядролық таратпау режимін нығайта отырып, ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекеттегі қолайлы саяси ортаны қалыптастыру үшін аса маңызды екендігін ескере келе, бейбітсүйгіш Қазақстан Республикасының рөлін жоғары деп атауға болады.

Әдебиеттер

1 Современные глобальные проблемы мировой политики / под. ред. М.М. Лебедевой. – М., 2009. – 127 б.

2 Назарбаев Н.Ә. Алып ауқымды әлем және ядролық қауіпсіздік // www.inform.kz/kaz/article/2254366

3 Тоқаев Қ.К. ҚР Дипломатиясы. – Алматы, 2002. – 354 б.

4 Токтарәлі Т. Сеул саммиті // <http://dmk.kz/zhanalyiktar/seul-sammiti.html>

5 Назарбаев Н.А. Безъядерный мир – наша общая цель // Известия. – 30.08.2012. – №162. – С. 3.

6. Матвиенко В. Безъядерный мир – глобальная миссия Казахстана // Казахстанская правда. – 31.08.12. – С. 5.

Ж.А. Басығариева, Е.Ө. Садибеков
Роль Казахстана в обеспечении ядерной безопасности

В данной статье представлены исторические этапы проблемы вооружения в системе международных отношений, выявлена роль Республики Казахстан в урегулировании данной проблемы. Особое внимание уделяется инициативам Президента Н.А. Назарбаева по обеспечению ядерной безопасности в системе международной безопасности.

Ключевые слова: ядерное оружие, опасность, атомная энергия, безопасность, саммит.

Zh.A. Basygarieva, E.O. Sadibekov
The role of Kazakhstan in provide nuclear security

In this article are given historical phases of issues of armament in the system of international relations. The role of Republic of Kazakhstan in settling this problem is given also. Deep attention is given to the initiatives of the President of Republic of Kazakhstan to provide nuclear security in the system of international relations.

Keywords: nuclear weapon, threat, nuclear energy, security, summit.

ӘОЖ 323.1

Мұхтар Сеңгірбай

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: mukhtar.zh@gmail.com

Этностық конфликтілерді реттеу ұғымына негізгі көзқарастар

Аңдатпа. Отандық және шетелдік саяси, әлеуметтік конфликтологияда конфликтіні реттеудің жалпыға ортақ әмбебап әдістемесі жасалмаған. Ғалымдар арасында ұғымдарға, проблеманың тәсілдемесіне, оған қатысты қолданатын әдістерге қатысты ауызбірлік жоқ. Бұл этносаралық конфликтілерді шешудің тиімділігін төмендетеді.

Конфликтіге араласушы тараптардың оны шешуге қатысты ұстанымдары да әркелкі болуы мүмкін. Әр тарап конфликтіні өз тұрғысынан бағалағандықтан, өркениетті диалогтың болмауынан олардың арасындағы түсініспестік арта түседі. Конфликтология ғылымының мақсаты – кикілжіңнің әр кезеңіне, онда қолданылатын әрбір шараға айқын анықтама беріп, тиісті әдістің дер кезінде орындалуына жәрдемдесу.

Сондықтан осы мақалада конфликтіні реттеу барысындағы іс-шаралардың ұғымдарына талдау жасалып, анықтама беріледі. Бұл конфликт теориясымен айналысатын ғалымдардың және практик мамандардың құбылыстың мәнін жете түсініп, тиісті тактикалық және стратегиялық амалдарды қолдануына көмектеседі.

Түйін сөздер: конфликт, этносаралық конфликт, конфликті реттеу, әлемдік қайымдастық.

«Конфликтіні реттеу» ұғымын талдамас бұрын оның мағыналық шегі мен шет тілдердегі баламаларын айқындап алуымыз керек. Қазақ тіліндегі ғылыми терминологияның бір ізге түспеуі кесірінен ұғымдар мен түсініктерге түсіндірме беріп, олардың мағынасын айқындауда түрлі кедергілер туындап жатады.

«Конфликт» сөзін «қақтығыс», «кикілжің» деп аудару арқылы біз оның мағыналық аясын шектеп, ғылыми дәлдіктен алшақ кетіп жатырмыз. Ал конфликтіні ауыздықтауға қатысты саналуан манипуляциялық әрекеттердің ағылшын, орыс тілдерінде ондаған түрлі атаулары бар және олар конфликтінің кезеңдеріне, қолданылатын тәсілдемелер мен әдістерге, қойылған мақсатқа байланысты әркелкі болып келеді. Ескертетін жағдай, бұл ұғымдардың ешқайсысы қатып қалған қағида емес және түрлі әдебиеттерде синоним ретінде пайдаланыла беруі әбден мүмкін. Ағылшын тілінде конфликтіні реттеу және шешудің төңірегіндегі әрекеттерді «regulation» (реттеу, орыс тіліндегі «регулирование» дегенге келеді), «management» (басқару), «resolution» (шешу), «settlement» (реттеу, орыс тіліндегі «урегулирование» дегенге келеді), «termination» (аяқтау), «transformation» (трансформация) деген терминдер қолданылады.

Отандық және шетелдік саяси, әлеуметтік конфликтологияда конфликтіні реттеудің жалпыға ортақ әмбебап әдістемесі жасалмаған. Ғалымдар арасында ұғымдарға, проблеманың тәсілдемесіне, оған қатысты қолданатын әдіс-тәсілдерге қатысты ауызбірлік жоқ. Бұл этносаралық конфликтілерді шешудің тиімділігін төмендетеді.

Жоғарыдағы шаралардың барлығының түпкі мақсаты – тараптардың конфликт тарихын бірлесе сараптау арқылы оның туындау себептерін анықтап, тығырықтан шығудың лайықты, екі жаққа да тиімді жолдарын іздестіріп, оттың тұтануына негіз болған материалдық, процедуралық, психологиялық деңгейдегі жағдаяттар мен себептерді еңсеріп, өзара түсіністікке келуіне жәрдемдесу. Кикілжіңді толық аяқтау дегеніміз – оған түрткі болған себепті сылтаудан ажырату, себеп болған жайтты және оның салдарын түпкілікті жою [1]. Яғни, ең идеалды жағдайда конфликтіні шешу «жеңіс-жеңіс» схемасы негізінде орындалып, тараптардың қажеттіліктері толық қанағаттандырылып, шынайы әріптестік қайта қалпына келуі керек.

Дегенмен, сарапшылар этностық кикілжіңдерді бұлайша толығымен аяқтау ешқашан мүмкін емес дейді. Тек күштеу әдістерін

қолданып, проблеманы толығымен жойып жібергенде ғана конфликт физикалық тұрғыдан тыншуы ықтимал. Ал өркениетті жолмен шешілген кикілжіңдер бәрібір қайта тұтануы мүмкін. Мәселен, С. Волф Эфиопия мен Эритрея арасындағы бітім келісімін алға тартады. Екі жақ бейбіт уағдаластыққа қол жеткізгенімен, бұрынғы жаушылдық пен дүрдараздық сақталып, кейін шекараны демаркациялау кезінде соғыс оты қайта тұтанды [2].

Сондықтан, батыс ғалымдары өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап «конфликтіні басқару» (conflictmanagement), яғни, іс жүзінде конфликтіні манипуляциялау, теориясының негізін қалады. Бұл концепцияны жақтаушылардың айтуынша, кикілжіңнің алдын алу не оны шешуден гөрі басқару әдісі – шынайы өмірге ең жақын әдіс. Себебі, конфликтіні ушықтыру, деэскаляциялау әдістері сияқты оның алдын алу, шешу, аяқтату – осының барлығы жалпы конфликтіні басқарудың құрамдас бөлігі ғана. Мәселен, кейде конфликтіні шешудің орнына оны одан сайын ушықтыру әдісі таңдалуы ғажап емес, бұл араласушы тараптардың мақсат-мүддесіне байланысты болмақ. Бір сөзбен айтқанда, «конфликтіні басқару дегеніміз – конфликтіні қолдау, аяқтату не басқа бір мақсаттарға жету үшін жүзеге асырылатын әрекет» [3].

Яғни реттеу, шешу не аяқтату шараларының барлығы – конфликтіні басқару әрекетінің аясында іске асырылатын, белгілі бір тактикалық мақсатты көздейтін әрекет десек, конфликтіні басқару конфликтіге қатысты іс-қимылдардың, процестер мен амалдардың жиынтық атауы болып шығады. Батыс конфликтология ғылымында «conflict management» термині институтталған ұғым болса, ТМД ғалымдары бұл атауды қолдануға аса құлықты болып отырған жоқ. Оның басты себептерінің бірін Ресей ғалымы Н. Косолапов атап өтті. Оның пікірінше, «конфликтіні басқару» теориясын бұрынғы КСРО аумағында қолдануға келмейді. Себебі оған негізделген конфликтіні манипуляциялау ұғымы өте күшті де ықпалды бір тараптың әлсіз контрагенттерді – конфликтіге қатысушыларды жеке-дара билеп-төстей алуы дегенді білдіреді. Ал, посткеңестік кеңістікте мұндай аса ықпалды да пәрменді саяси күш жоқ, тіпті сондай рөлді атқара алады деген Ресейдің өзі кейде басқа бір күштердің шылауына түсіп қалып жатады [4].

Концептуалдық айырмашылықтары көп

болғанымен, іс жүзінде конфликтінің алдын алу, басқару және реттеу шаралары қатар қолға алынып жатуы мүмкін және алдын алу шарасы бір тараптан қарағанда реттеу әдісіне ұқсаса, бір тараптан басқару әдісіне де жатқызылуы мүмкін [5]. Мәселен, Югославия мемлекеті ыдырап жатқан тұста БҰҰ, оның соңынан НАТО, Македонияға шекараны бақылау миссиясын аттандырды. Бұл миссия бір жағынан бұрынғы одақтық мемлекеттің басқа өңірлерінде жалындап тұрған соғыс өртінің Македонияның ішіне таралып кетпеуін мақсат тұтса, екінші жағынан Македонияның өз ішіндегі этностық дүрдараздықтың кескілескен ұрысқа айналып кетпеуін қадағалады. Яғни, біріншісі – кикілжіңді басқару әдісі болса, екіншісін алдын алу тәсіліне жатқызамыз. Бұл – этностық конфликт табиғатының аса күрделі, кешенді болып келетінінен және оны шешу амалдарын қарастырғанда түрлі факторларды ескере отырып кешенді технологияларды қолдану керектігінен хабар береді.

Конфликтіні реттеу мүмкін болмаған жағдайда оны басқару әдісі қолданылуы мүмкін. Ол кикілжіңді шешпесе де, оны әрі қарай ушықтырмай, бір деңгейде ұстауға, қарулы қақтығыстың салдарын азайтуға бағытталады. Мәселен, 1974 жылы Кипр аралына БҰҰ бітімгершілік миссиясын жіберді. Бұл шағын аралдағы түріктер мен гректер арасындағы қантөгісті тоқтатып, соғысты аяқтауға көмектесті. Дегенмен, конфликтінің түпкі мәселелері шешілмей сол күйінде қалды.

Конфликтіні басқару және реттеу әдістерінің және бір қыры – ол институтталған жұмыс шеңберін қалыптастырып, соның нәтижесінде жанжалдасушы тараптар келіспеушілікті бейбіт жолмен, компромисс арқылы шешудің қару қолданудан тиімді екенін түсінетіндей жағдай жасауды мақсат тұтады. Конфликтіні басқару әдісінің аясында, мәселен, ұрыс аймағында қалған халыққа гуманитарлық көмек жеткізу шарасы да ұйымдастырылады.

«Басқару» ұғымы «конфликт» сөзінің табиғатымен үйлесіп тұр. Конфликтінің қоғамға екі түрлі кереғар ықпалын ескерер болсақ, «басқару» сөзі оның сипаттамасына сай келеді. Себебі, конфликті жасампаздық іс-әрекетке қозғау болумен қатар, екінші жағынан жүйені дезинтеграциялап, қолда бар ресурстарды өзара күрес шараларына шығындауға жол береді. Демек, басқару

арқылы оның екінші жағдайдағы ықпалын мейлінше азайтып, бірінші, жасампаздық қасиетін мүмкіндігінше қоғам игілігіне пайдалануға күш салған жөн.

Конфликтіні реттеу мен шешу ұғымдарының арасында және бір үлкен айырмашылық бар, әрі бұл ағылшын тілі лексикасындағы ерекшелікке байланысты. Реттеу (settlement) дегеніміз – сырттан түсіріліп, ұрысушы тараптар соған амалсыз мойынсұнған шара болса, конфликтіні шешу (resolution) – тараптардың ерікті түрде өзара қол жеткізген келісімі. Әдетте бұл терминдер бір-бірінің орнына қолданыла береді. Олай болмаған күннің өзінде, дәстүрлі бейбіт реттеу шараларын мәжбүрлеу әдісі деп немесе керісінше, дипломатиялық келіссөздерде мәжбүрлеу әдісі мүлде қолданылмайды деп түсінбеу керек. «Медиація, бітімгершілік, төрелік, сот төрелігі, және халықаралық ұйымдардың түрлі процедуралары тараптардың еркін шектеуге жол береді, ал бұл олардың арасындағы келіспеушілікті еңсеруге кедергі келтіреді. Бұл шектеу екі формада жүзеге асады: біріншіден, тараптар үшінші жақтың конфликтіге араласуының құқықтық және саяси заңдылығын мойындауы керек. Екіншіден, төрелік және сот төрелігі шараларын қоспаған басқа барлық жағдайларда үшінші жақтың ұсыныстарын қолдауы қажет. Егер тараптар өз мәселелерін медиатордың араласуынсыз екеуара дипломатиялық келіссөздер арқылы шешуге тырысса, онда олар да өздеріне ыңғайлы шешімге қол жеткізу үшін ықпал ету әдістерін барынша қолданып бағады. Әдетте, үлкен конфликтілердің көпшілігінде үшінші жақтың араласуы және екіжақты дипломатия амалдары қатар жүріп жатады» [6].

М. Эсманнның айтуынша, конфликтіні басқарудағы басты мақсат – «тапшы ресурстар мен мүмкіндіктерді өзара бәсекеге түскен топтар арасында үлестіру» ал онда қолданылатын техника «ашық жаушылық пен соғыстың алдын алу не оны бақылауға жұмылдырады, екінші жағынан кең ауқымды қауымдық ынтымақтың саяси мәнін төмендетуге бағытталады» [7].

Ал, конфликтіні реттеу (conflict regulation) тіркесіне Э. Нордлингер «Жаппай қантөгістің және үкімет тарапынан репрессияның болмауы» деген қарапайым анықтама береді [8].

Американ ғалымы У. Айрес «сәтті шешілген конфликт» ұғымына терең талдау жасаған. Оның айтуынша, конфликтіні шешудің нәтижелілігі

оның қай кезеңде жүзеге асырылғанына байланысты болмақ. Эскалация жағдайындағы конфликт деэскалацияланғанда, келіссөздер барысында екі жаққа да ыңғайлы келісімге қол жеткізілсе, ал конфликтіні реттеу шаралары барысында ұзақ уақыт бейбітшілік орнаса, онда кикілжінді сәтті шешілді деп санауға болады. «Сәтті шешілген конфликтінің» үш ерекшелігі бар: конфликтінің қарқыны бәсеңдеуі керек, тараптар арасында екі жаққа да тиімді коммуникация қалыптасуы қажет әрі өзара уағдаға келуі керек. Осы үш өлшем бойынша нәтижеге қол жетсе, конфликтінің сәтті шешілгені. Ал тек бірекеуі орындалса, онда жартылай сәтті деген сөз. Америка ғалымының айтуынша, 1973 жылы Израиль мен Египет әскери қақтығысты тоқтатуға қол жеткізді, ал қалған екі өлшем бойынша келісім тек арада бірнеше жыл өткен соң ғана мүмкін болды [9].

«Конфликтілерді шешу жөніндегі халықаралық комитет» Пол Штерн мен Дэниел Дракманның редакциялауымен 2000 жылы Вашингтон қаласынан «Қырғи қабақ соғыстан кейінгі кезеңдегі халықаралық конфликтілерді шешу» атты зерттеу еңбегін басып шығарды. Осы кітапта жаңа замандағы халықаралық қатынастардың табиғаты мүлде өзгергені, соған сәйкес кикілжіндерді шешу жолдары да жаңаша болуы тиіс екендігі жан-жақты талданған.

Адамзат қоғамының барлық сатыларында жүріп жатқан бұл трансформация түрлі конфликтілер мен оларды шешуге қатысты мемлекеттердің ұстанымдарына да әсер етпей қойған жоқ. Өзгерістің бір дәлелі – 1990 жылдардан бастап халықаралық соғыс ошақтарының саны азайып, қақтығыстарда қаза болғандар да біртіндеп кеміп келеді. Жаңа демократиялық қоғамдардағы қанды қырғындар жалпы тенденцияға көп әсер ете алмайды әрі ол қақтығыстардың табиғаты да халықаралық саяси мақсаттағы емес, этностық даралыққа қатысты болып келеді. Халықаралық ахуалдың өзгеруіне байланысты жұмыр жердің бетінде ұзақ жылдар бойы жазылмас жара болып келе жатқан кикілжіндер – Таяу Шығыс, Корея түбегі, Кашмир мәселелері жаңаша әдіспен шешіледі деген үміт бар.

Себебі, ғалымдар арасында қазір «халықаралық конфликт» ұғымы өзгерді деген тұжырым бар. Бұрынғы «мемлекеттің өз қарулы күштерін пайдаланып кем дегенде бір елмен

соғысуы» деген ұғым да әлі сақталып тұр, дегенмен қазір мемлекеттер бір-бірімен ашық соғыспаған күннің өзінде кейбір конфликтілер халықаралық бейбітшілікке қатер төндіретін оқиғалар қатарына жатқызылады. Мәселен, егер мемлекет ішіндегі конфликтілерде адамның басты құқықтары, демократиялық басқару әдістері бұзылып жатса, халықаралық деңгейде әлгі елдің үкіметіне қарсы шаралар қолданылады. Кей жағдайларда бұрынғы дәстүрмен күш қолдану не оны қолданамыз деп қорқыту әдісі де пайдаланылады. Кейде мемлекеттердің өз ішіндегі демократиялық жолмен сайланған үкіметтерді тақтан тайдыру әрекетінен басталған қақтығыстар да халықаралық конфликт қатарына жатқызылады. Мәселен, мұндай оқиға Гаити аралында болды.

Дүниежүзілік қауымдастықтағы соңғы өзгерістерді ескере келе Америка ғалымдары «конфликтіні шешу» ұғымына жаңа анықтама береді. Яғни, «конфликтіні шешу дегеніміз – топтар немесе мемлекеттер арасындағы конфликтіден туындайтын зомбылықтың алдын алу не оны бәсеңдету, сондай-ақ оның астарындағы келіспеушіліктерді азайтуға бағытталған әрекеттер. Әлеуметтік топтар арасындағы конфликтіні өміріміздің ажырамас бір бөлігі деп қарастырсақ, оны шешудегі мақсат – конфликтіні айырмашылықтарды бейбіт жағдайда талқылауға мүмкіндік беретіндей өзара келісілген нормалар арнасына салу, дауларды шешу құралы ретінде зомбылықты пайдалануды болдырмау, шектеулі жағдайдағы зомбылық түрлеріне рұқсат беріп, оның нақты ережелерін белгілеу (қылмыстық кодекс шарттарын бұзғаны үшін жазалау сипатында)» [10].

Қорыта келе мынадай тұжырымдарды талқыға саламыз:

Бірінші, конфликтіні шешу термині құбылыстың табиғатына сәйкес келмейді, себебі тереңде жатқан себептері бар этносаралық конфликтілерді өркениетті жолмен түпкілікті шешу мүмкін емес, сондықтан, оны ушықтырмай басқарып отыруға мүмкіндік бар. Ал басқару дегеніміз – кикілжіңді қалаған бағытыңа қарай өзгертуге күш салу. Конфликтіні басқару әрекеті әрдайым оң мақсатты көздеуі міндетті емес. Кейбір күштер конфликтіні өзіне тиімді бағытқа қарай бұру мақсатында басқаруы ықтимал.

Екінші, конфликтіні реттеу және шешу

терминдері синоним ретінде қолданылғанымен, олардың арасында үлкен айырмашылық бар. Конфликтіні реттеу сырттан, басқа тараптардың араласуымен жүзеге асырылса, шешу жанжалдасушы жақтардың өзара келісуі нәтижесінде мүмкін болады.

Үшінші, реттеу, шешу, басқару процестері қатып қалған қағида емес және олар кей кездері бір мезетте қатар жүзеге асып жатады ал кей кездері бір әрекет манипуляцияның бірнеше түрін сипаттауы мүмкін.

Төртінші, халықаралық қатынастарда түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр, бұл өзгеріс конфликт теориясына қатысты қалыптасқан түсініктің өзгеруіне ықпал етуде. Бұл конфликтіні реттеуге қатысты жаңа ұстанымдардың пайда болуына алып келеді.

Әдебиеттер

- 1 Ершов А. Личность и коллектив (межличностные конфликты в коллективе и их разрешение). – Л., 1979. – С. 32.
- 2 Wolff, Stefan, 2006. Ethnic conflict: a global perspective. – New York, NY. Oxford University Press. – P. 147.
- 3 Фельдман Д.М., Политология конфликта. – М., 1998. – С.139.
- 4 Косолапов Н. Конфликты в СНГ: некоторые вопросы методологии исследования // МЭИ-МО. – 1994. – № 8-9. – С. 61.
- 5 Cordell Karl, Wolff Stefan. Ethnic conflict. Causes-Consequences-Responses. – Cambridge: Polity Press, 2009. – P. 80.
- 6 Yalem, Ronald. Controlled Communication and Conflict Resolution. Journal of Peace Research. – Vol. 8. – No 3 /4. – 1971. – P. 264.
- 7 Esman, Milton. The Management of Communal Conflict. Public Policy. – Vol. 21. – 1973. – P. 55.
- 8 Nordlinger, Eric. Conflict Regulation in Divided Societies. Harvard University Center for International Affairs. – Vol. 29. – 1972. – P. 11.
- 9 Ayres, William. Mediating international conflict: Is image change necessary? Journal of Peace Research. – Vol. 34. – No.4. – 1997. – P. 433.
- 10 International Conflict resolution after the cold war. Committee on International Conflict Resolution, ed. Paul Stern, Daniel Druckman, National Research Council, National Academy Press, Washington, D.C. – 2000. – P. 2.

Мухтар Сенгирбай

Основные подходы к понятию урегулирования этнических конфликтов

В статье представлена авторская интерпретация понятия «урегулирование этнических конфликтов» на основе обзора западных теорий. Анализируется его концептуальное отличие от других видов политических конфликтов. Кроме того, автор дает научную оценку последним тенденциям в сфере международных конфликтов, анализирует их влияние на формирование теории урегулирования этнических конфликтов.

Ключевые слова: конфликт, межэтнический конфликт, регулирование конфликта, мировое сообщество.

Mukhtar Sengirbay

Main approaches to the concept of regulating ethnic conflicts

The article provides a new interpretation of the term “regulation of ethnic conflicts” based on the review of the Western theories and analyses its conceptual difference from other activities connected with the manipulation of the ethnic conflicts. Apart from this, the author provides an assessment of the recent trends in the international relations analyzing its impact on the formation of the meaning apparatus.

Keywords: conflict, ethnic conflict, conflict management, the international community.

ӘОЖ

Л.М. Ким, Д.А. Сикымбаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: klm008@mail.ru

Саяси әлеуметтену модельдерінің теориялық негіздемелері

Аңдатпа. Саяси әлеуметтену түсінігінің генезисі мен қалыптасуы саясаттану ғылымында өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Оның бір себебі қазіргі таңда тұлғаның саяси дамуына қоғамдық қажеттілік артып отырса, екінші бір себебі, сол тұлғаның мемлекет пен оның саяси институттарынан алшақтаудың орын алуы. Пәнаралық зерттеулер байланыстарының дамуы негізінде саяси әлеуметтену модельдерінің түрлері мен олардың мәндері жан-жақты ашылып, көрсетілді. Қазіргі таңда қоғамдағы саяси үдерістердің динамикасы мен күрделі сипаттары адамдардың саяси әлеуметтену үдерісін терең зерттеу қажеттілігінен туындады. Осы орайда, авторлар саяси әлеуметтену концепциясының пайда болуын өзге де қоғамдық ғылымдармен тығыз байланыста дамығанын айтып, аталмыш құбылысты қарастыруда және түсінуде пәнаралық зерттеу тәсілдемесінің маңызын көрсетеді. Саяси әлеуметтену концепциялары тұлғаның саяси әлеуметтену үдерістеріндегі негізгі факторлар мен даму заңдылықтарына терең үңілу мен талдау жасауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: саяси әлеуметтену, концепция, модель, институт, үдеріс.

Саяси әлеуметтену үдерісін түсіну қазіргі таңдағы ғаламдық әлемдегі орын алып отырған терең де күрделі өзгерістерге байланысты аса өзекті болып келеді. Бір жағынан тұлғаның саяси дамуына, оның саяси іс-әрекеттерге саналы және белсенді түрде араласуына қоғамдық қажеттілік артып отырса, екінші жағынан мемлекет пен оның институттарынан саяси алшақтау, бөтендену құбылыстары орын алып отыр. Саясатты жеке қарастырудың теориялық зерттеу саласында түрлі концепциялар, модельдер және бағыттар бар. Сондықтан, саяси әлеуметтену моделінің генезисінің мәселесін шешіп алу маңызды.

Саяси әлеуметтену концепциясының пайда болуы психология, социология, мәдениеттану және антропология салаларындағы зерттеу жұмыстарымен тығыз байланысты. «Номопоііісі» түсінігінің қалыптасуын қарастыратын түрлі әдістерді философиялық тұрғыдан ұғыну, тұлғаның саясаттағы әлеуметтену жолдарын түсінуге болады. Бұл жерде, тұлғаның қоғамдағы (әлеуметтену үдерісі) әлеуметтенуін зерттеу мен тұлғаның саясаттағы (саяси әлеуметтену үдерісі) әлеуметтенуін зерттеудегі ұқсастықтарын анықтау және аталмыш аспектілердің өзара байланысы мен түйісу жолдарын табу мыңызды.

XX ғ. ортасында, әлеуметтену мәселесі сая-

си ғылымда маңызды проблемаға айналғанда, психология мен социологияда аталмыш салада бірқатар зерттеу позициялары мен бағыттары қалыптасып, әлеуметтену модельдері анықталып үлгенді. Осы модельдер мен бағыттар саяси ғылымдағы тұлғаның саясаттануға «ену» жөніндегі түсініктердің негізін қалады.

1. Әлеуметтену инкультурация ретінде (Ф.Боас, Б.Малиновский және т.б). бұл жерде тұлғаның мәдениетті игеруі маңызды. Кезкелген адам өзінің өмір сүріп, дамып отырған қоғамдағы мәдениет мұрасын қабылдайды. Олай болса, индивид – «табула раза», өзінің ортасында қалыптасқан нормалар мен ережелерді автоматты түрде қабылдайды. Ағартушылық дәуірінен белгі әлеуметтік орта теориясы тұлғаны мәдениетті пассивті тұтынушы деп қарастырады. Орта тұлғаны қалыптастырады – бұл жалпы мойындалған факт, алайда әрбір адамның жеке ерекшеліктері мен бірегейлігі бар екендігін де естен шығармау керек.

Аталмыш тәсілдеме тұрғысынан саясаттану ғылымында, бірінші кезекте, саяси және насихаттық мақсатта тек халықтардың ұлттық ерекшеліктері қарастырылды.

Ұлттық болмыс орнықты психологиялық қабілеттерде және белгілі бір этникалық топтарда көрінеді. Саяси көзқарастардағы ұлттық

мәдени негіздерінің көрінісі аса маңызды, алайда, саяси әлеуметтенудің күрделі үдерісінің барлық аспектілерін қамтымайды.

Саяси мәдениет концепциясының пайда болуы назарды индивидуалды-психологиялық аспектілерден топтық үдерістерге аударды. Алайда, бұл бағыт жалпы қоғамдық қозғалыстардағы протест субмәдениетін зерттеуге бағытталды.

2. Әлеуметтену тұлғалық бақылаудың дамуы ретінде (З. Фрейд, Г. Лассуэл және т.б.).

Аталмыш концепция психоанализбен байланысты, оған сәйкес, адам–инстинкттер жинағы, бұл тұста бейсаналылық негізгі рөл ойнайды, сондықтан, тұлғаны «қолға үйрету», табиғаттың берген барлық жағымсыз инстинкттердің көрінісін шектеу. Қоғам адамның биологиялық көріністерін басады.

Жалпы, әлеуметтену агенттері тарапынан бақылау қажет болып табылады, алайда ол жеткіліксіз, себебі инстинкттер – индивид іс-әрекетінің соынмен қатар саяси іс-әрекетінің де басты қозғаушы күші болып табылады. Негізінен, келесі сексуалды инстинкт, агрессия инстинкті және бұйыру инстинкті тәрізді басты инстинкттер бөлініп көрсетіледі.

Сәйкесінше, саяси әлеуметтену үдерісі тұлғаның болашақ алдындағы қобалжулылық пен үрейлікті басу үшін саяси жағдайды бақылау ретінде қарастырылады.

3. Әлеуметтену тұлғааралық қатынастар нәтижесі ретінде (Дж. Г. Мид, Ч.Х. Кули).

Аталмыш тәсілдеменің негізі символикалық интеракционизм болып табылады. Қоғамда тұлға мен орта арасында түрлі қарым-қатынастар пайда болады (интеракция) және де солардың нәтижесінде тұлға қалыптасады. Адамдар өздеріне ықпал еткен ынталандыруға емес, олардың мәніне көбірек көңіл бөледі. Адамдардың сезімдерін, қимылдарын, ойларын түсіндіру аса маңызды болып табылады.

Тұлғааралық қатынаста ең бастысы – топтың тұлғаға тигізетін ықпалының нәтижесі. Қоғамдық қатынас, коммуникативті байланыстар индивидтер арасындағы қарым-қатынастардың объективті заңдарының бар екендігін білдіреді, ол қоғамдық рольдердің ерекше жүйесінде көрініс табады. Индивид қоғамдық шынайылықта қалыптасқан нақты ұстанымдарды игеріп, соларға бағыт алады. Мәселен, конформизм, саяси әлеуметтену –индивидтің қоғамдық жүйедегі максималды жайлылыққа ұмтылуы.

4. Әлеуметтену рольдік жаттықтыру үдерісі ретінде (Т. Парсонс, Р. Линтон және т.б.).

Бұл модель құрылымдық функционализмге негізделіп, алдыңғы тәсілдемемен тығыз байланысты. Әлеуметтену индивидтің мінез-құлық алгоритмдері мен үлгілеріне, тәлімнің үлгілерінің ұрпақтан ұрпаққа берілуіне бейімделу ретінде қарастырылады. Тұлға өзінің өсі және даму үдерісі барысында игерген түрлі қоғамдық рөлдер оның мінез-құлқын анықтайды. Бұл жердегі маңызды болып табылатын нәрсе рольдік үйрену – адамның қоғамдық ортаға енуінің маңызды тетігі. Осылайша, басшыны және саяси көшбасшыны қалыптастыру бойынша нұсқаулар жасау мүмкін деп есептелінеді.

5. Әлеуметтену қоғамдық үйрету ретінде (А. Бандура, Б. Скиннер және т.б.).

Бихевиоризм тәсілдемесіне сүйену қоғамды жақсарту мен өзгерту саяси өзгерістер арқылы емес, адамдардың іс-қимылын «модификациялау» арқылы жүзеге асыруға болады деген пікірді туындатады. Қарапайым «ынталандыру – реакция» кестесі өзіндік интерпретацияға ие болады. Әлеуметтену үдерісі (сонымен қатар, саяси) басқаруға және реттуге болатын үдеріске болып табылды. Жан-жақты қарастырылған ынталандыру және жазалау жүйесі алға қоайылған мақсатқа алып келеді. Саяси ғылымда бихевиоризм идеялары біршама күрделене түсті, дегенмен де сол мағынасында қалды: «сәлеуметтік-саяси шарттар – саяси ұстанымдар – саяси әс-әрекеттер».

6. Әлеуметтенудің когнитивті моделі (Ж. Пиаже, А. Маслоу, Дж. Адельсон және т.б.).

Аталмыш модель өзінің алдындағы модельдерге әрқайсысындағы рационалды аспектілерге сүйене отырып, сыни көзқарас білдіреді.

Бұл тәсілдемеге сәйкес әлеуметтенудің бірінші (бала кезінде қалыптасқан ұстанымдар мен құштарлықтар) және екінші (есейген кезде қалыптасқан ұстанымдар мен құштарлықтар) үдерістері болады.

Әлеуметтену үдерісі адамның бүкіл өмірінің бойында жүреді, себебі қоғамдық өмір барысында саяси бағыттары өзгеріп, саяси әлеуметтенудің түрлі агенттерімен байланысқа түседі.

Әлеуметтенудің когнитивті моделі жалпы тек іс-әрекеттің машықтарына тек үйретіп қана қоймай, тұлғаның қажеттіліктерінің негізінде танымдық, эмоционалды және моральдік қабілеттерін де дамытуға бағытталған. Тұлға

сыртқы ортадан келетін ақпаратты қабылдау және игеру қабілеті бар индивид ретінде қарастырылады. Бұл робот – жасаушының емес, Ойланушының ісі. Іс-әрекет әлемнің қалыптасқан суретіне негізделген, қоршаған социомәдени орта туралы білім негізінде қалыптасады.

Бұл жерде тұлғаның қалыптасу барысындағы өзіндік маңыздану мәселесі де қызығушылық тудырады. Бұл жерде маңызды болып тұрған тұлғадағы потенциалды түрде қалыптасқан күштер оның қоғамға араласуына алып келеді. Әрине, саяси институттардың әлеуметтену үдерісі барысындағы маңызын төмендетуге болмайды, алайда тұлғаның ішкі ұмтылыстарын да есепке алмау қауіпті.

Тұлғаның саяси үдерістерге қатысушы ретінде оның әлеуметтену мен қалыптасу механизмдерінің арасында аналогия жүргізе отырып, саяси ғылым саяси әлеуметтену үдерісінің негізгі бағыттары мен тенденцияларын анықтауға ұмтылады.

Саяси әлеуметтену моделі – қазіргі таңда саяси ғылымның негізгі концепцияларының бірі. Аталмыш модельді дұрыс түсіну мен дұрыс бағытта қолдану саяси тәрбиелеуге және тұлғаның қабылдау және протестік сезімдерін тудырмайтын саяси мақсаттарды қабылдауды саяси бақылау құралын енгізуге мүмкіндік береді. Жалпы әдениеттерде тұлғаның саясатқа енуін түсінудің екі тәсілдемесі – институциональды және мінез-құлықтық бар.

Институциональді анализ «бағыну» моделі мен «мүдде» модельдерін қалыптастыруға алып келеді. Бұл жерде саясаттың адамгершілік және құндылықтық аспектілері аса үлкен маңызға ие. Саяси-философиялық тәсілдеме «еркіндік», «теңдік», «әділеттік» және т.б. категорияларға сүйенеді.

«Бағыну» моделі Т. Гоббстің позициясынан басталады, бұл жерде тұлға эгоистік және билікке ұмтылушы ретінде қарастырылады. Тұлғаның билікке бағынуы–аталмыш модельдің негізін қалаушы. «Мүдде» моделінде мүдде іс-әрекеттің психологиялық тетігі ретінде қарастырылады. Ол адамдарды біріктіріп және алшақтандырып, тұлғаның іс-әрекеттің анықтайды. «Игі мүдделердің концепциясы» адамдардың теңсіздігінің және қанаудың негізі ретінде кез-келген ұйымдасқан саяси билікке қарсы шығады. «Бақталастық мүдделер концеп-

циясы» индивидтердің қарым-қатынастарының және бақталастарының салдарын реттеу идеясына негізделген. Екі концепцияда индивид мүдделерінің қоғамға таратылу концепциясы байқалады.

Бағыну концепциясы «технологиялық дегтерминизмде» көрініс табады. Оған сәйкес, қарапайым азамат элитаның біліктілігі мен сауаттылығына байланысты оған бағынуы тиіс. Дегенмен теңсіздіктің апологиясы қоғамда қарсылық тудырып, «элитарлы плюрализмнің» қалыптасуына алып келді. («демократиялық элитаризм») (Р. Даль, Дж. Шумпетер және т.б.). Аталмыш бағыттың қолдаушылары қоғамда элита мен элита емес топтардың арасында еңбек бөліндісі болу керек деп есептейді. Бұл аргумент тиімді саяси билікті негіздеу үшін қызмет етеді. Халықтың мүдделері таңдаулы саяси өкілдер мен ұйымдар арқылы көрінуі тиіс. Саясат – кәсіпкер саясаткерлердің ісі.

«Мүдде» моделі индивидтің мемлекеттік биліктен, оның институттарынан, негізінен қоғамнан алшақтауға бағытталған. Аталмыш модельдің антиномиялары – «индивид-қоғам және «қоғам-мемлекет». Бұл жерде мемлекеттің деполитизациясы мен биліктің орталықтандырмау қажеттігі басып айтылады.

Саяси әлеуметтенудің жаңа тәсілдемесі саясаттағы іс-әрекет тәсілдемесіне алып келді. Қазіргі заман қоғамының шынайылықтары саясаттағы тұлғаны басқа көзқараспен қарастырауға алып келеді. Саяси әлеуметтенуді барынша дұрыс түсінудің базасын құрайтын конфликт теориясы (М. Вебер, Г. Моска, Ф. Паркин, У. Гуд, П. Блау), плюрализм теориясы (Р. Даль, В. Харт) және гегемония теориясы тәрізді (Р. Милибэнд, Р. Даусон, К. Превитт), негізгі теориялардың синтезі индивид өз мүдделерін өзі билейтін, іс-әрекеттің саналығы мен билік қатынастарында мақсаттарды анықтай алатын ерекшелігі бар модельдің пайда болуына алып келді. Тұлға, сонымен қатар белгілі бір топтың– саяси партияның, этностың, таптың қолдауына сүйеніп, оның бір бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл версияда саяси әлеуметтенудің мәні билік пен индивидтің арақатынасының терминдері арқылы түсіндіріледі. Индивидтің билікпен қарым-қатынастарындағы белсенділігі оның мүдделерімен, кемелділікке ұмтылуға байланысты өзінің іс-әрекетін

саналы түрде құру қабілетіне, этнос, тап, саяси партияның қолдауына байланысты.

Осылайша, адамның саясатқа «араласуының» пәнаралық мәселесі тұлғаның қалыптасуына қатысты ғылыми-теориялық және практикалық білімнің синтезін талап етеді, яғни саяси әлеуметтенудің интегративті моделін құру үшін әлеуметтенудің бүртұтас үдерісін жан-жақты қарастыру қажет.

Әдебиеттер

- 1 Андреев А.Л. Политическая психология. – М.: Изд-во «Весь мир», 2002. – 240 с.
- 2 Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 340 с.
- 3 Политическая психология. Хрестоматия. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 448 с.

Л.М. Ким, Д.А. Сихимбаева

Теоретические основания моделей политической социализации

В данной статье рассмотрены типы и модели политической социализации. Генезис и становление понятий политической социализации является одним из актуальных проблем в современной политологии. С одной стороны растет общественная потребность в политическом развитии индивида, с другой стороны наблюдается отчуждение индивида от государства и его институтов. Развитие междисциплинарных исследований способствовало к выявлению сущностей моделей политической социализации. Динамика политических процессов в современном мире является еще одной причиной глубокого изучения процессов политической социализации. В этой связи, авторы подчеркивают важность междисциплинарного подхода в изучении данного процесса.

Ключевые слова: политическая социализация, концепция, модель, институт, процесс.

L.M. Kim, D.A. Sikhimbayeva

Theoretical bases of political socialization models

In given article the types and models of political socialization are considered. Genesis and formation of the term is one of the pressing issues in current political studies. From the one side, there is public necessity in political development of the individual, from the other side alienation of individual from the government and its institutions take are taking place. Development of interdisciplinary studies contributed to the revealing of essence of the models of political socialization. Dynamics of current political processes is another reason for deep studying of processes of political socialization. Authors emphasize the importance of interdisciplinary approach of given processes.

Keywords: political socialization, concept, model, institute, process.

УДК 327(73)

Ж.М. Алдубашева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

E-mail: zhanar-03@mail.ru

Формирование внешней политики США в XX-XXI вв.

Аннотация. На формирование и складывание американской внешней политики и национальной геополитической стратегии оказало влияние достаточно много различных международных, политических тенденций, которые связаны в основном с процессом трансформации мировой политической системы. Изучение формирования и трансформации внешней политики США с XX века на международной арене как у американских, так и у отечественных исследователей вызывает огромный интерес, когда внешняя политика США выработывалась в ожесточенных дискуссиях между сторонниками двух концепций – интернационализма и изоляционизма. Таким образом, в статье рассматриваются основные концепции об американском господстве в подходах американских исследователей. Автор статьи проанализировал новые тенденции, существующие в международной системе и требующие участия США как главного арбитра в новом мировом порядке. В статье говорится об эволюции национальной геополитической стратегии США. Дается анализ основным факторам, обеспечивающие американское господство в мире. Кроме того, проанализированы современные тенденции, повлиявшие на формирование американской внешней политики. Тем самым рассматривается место и роль США на международной арене.

Ключевые слова: внешняя политика США, мировое господство, международный порядок, геополитическая стратегия.

В XX веке внешняя политика США выработывалась в ожесточенных дискуссиях между сторонниками двух концепций – интернационализма и изоляционизма. Интернационалисты полагают, что активное вмешательство Америки оправдано, во-первых, ради свободы и демократии во всем мире, а во-вторых, ради защиты американских политических и экономических интересов в различных регионах. При этом лозунг о свободе демократии во всем мире предназначался для внешнего потребителя, а реальную подоплеку той или иной интервенции разьясняли рядовым американцам, то есть потенциальным избирателям. Изоляционисты полагают, что чем меньше Америка будет вмешиваться в международные дела, тем лучше, поскольку во внутренней жизни США вполне достаточно проблем требующих незамедлительно решения [1-5]. Политическая история США показывает, что Президентам США, начиная от Ф. Рузвельта и до Дж.Буша-младшего понадобилось немало усилий, чтобы преодолеть ожесточенную оппозицию изоляционистов. Любому президенту приходится принимать во внимание воздействие и освещение средствами массовой инфор-

мации боевых действий и жертв военных акций на американское общественное мнение. Убедить избирателя в необходимости жертвовать жизнями американцев ради других народов становится все труднее и труднее. Это обстоятельство, а также тот факт, что в настоящий момент США являются единственной в мире супердержавой, привели в 90-х годах к формированию концепции односторонности [6-10]. Согласно этой концепции любые действия США на международной арене должны исходить исключительно из интересов США. При этом, по мнению американского политолога М. Гудмана, в будущем Вашингтон будет все меньше и меньше учитывать точку зрения других государств, включая мнение даже своих ближайших партнеров. Многие американские аналитики достаточно трезво оценили новую международную ситуацию после распада биполярной системы международных отношений и роль страны в новых условиях. При этом они считают, что США не могут взять на себя миссию безусловного гегемона, не должны сводить свою политику к простому диктату с позиции силы. Политологи выступили за прагматичный сбалансированный подход, отражающий

национальные интересы и учитывающие внутренние ресурсы страны [11-17]. С точки зрения специалиста в области международной конфликтологии А. Коула, современный мир для США небезопасен и требует большого внимания, чем за всю историю холодной войны. Международная система на современном этапе, по его мнению, сочетает такие черты как фрагментарность, распыление сил и возможность значительного международного беспорядка. А. Коул считает, что несмотря на перемены в международных отношениях основные задачи США во внешней политике остаются неизменными: поддержание глобального регионального баланса сил, благоприятного для США и их союзников; осуществление стабильной торговой и монетарной политики с целью обеспечения американского экономического процветания; оказание помощи набирающим силу открытым и демократическим системам, уважающим законы и права человека; усиление действия международных норм и практики с целью защиты элементарного порядка справедливости и прав человека; сохранение традиционных американских ценностей и интересов [18]. А. Коул отводит своей стране роль главного арбитра в осуществлении нового мирового порядка. Новые тенденции в международных отношениях, требующие участия США:

1. Становится все более серьезной проблема ядерного распространения.
2. Перемещение центра общественного внимания на внутренние проблемы за счет вопросов национальной безопасности и обороны.
3. Вытеснение информационными технологиями тяжелой промышленности, как основы национального могущества.
4. Усиление роли международных организаций (на ООН, НАТО, МВФ, ГАТТ, МАГАТЭ).
5. Появление новых транснациональных угроз, связанных с усилением процесса глобализации: интернационализации преступности, экологических проблем и миграции.
6. Восприятие демократии не как «глобальной нормы», а как некоего идеала, особенно переходными государствами.
7. Угроза фрагментации в самых разных формах (коррупция, экстремизм, ослабление социальной гармонии и качества управления, этнический регионализм).
8. По мнению авторов данного исследования, выделяются два принципа участия США в решении международных проблем: принцип селек-

тивного вовлечения: США должны вмешиваться в международные проблемы лишь тогда, когда это требуют национальные интересы. Важность контактов с другими странами определяется следующими критериями: доступ к ключевым ресурсам, исторические интересы и собственный тыл. США должны стремиться к расширению зоны рыночной демократии за счет, прежде всего, переходных государств. Выше нами отмеченный американский политолог У.Кристофер определяет четыре главные цели внешней политики США:

1. Сохранение и упрочнение мирового лидерства.
2. Поддержание продуктивных политических и экономических отношений с наиболее сильными странами.
3. Поддержка и создание надежных международных институтов для сотрудничества.
4. Защита демократических обществ и прав человека.

США, по его мнению, не является мировым полицейским, но его вовлеченность в мировые события и сила могут быть решающим фактором. «Если мы решим направить наши войска за границу, то мы пошлем их с четким заданием и используем любые средства для достижения победы». Несмотря на различие взглядов видных американских ученых можно констатировать факт существования общей концепции глобального лидерства США, которая основана на том, что США являются единственной сверхдержавой.

А. Коул считает, что, несмотря на перемены в международных отношениях основные задачи США остаются неизменными:

1. Поддержание глобального и регионального баланса сил благоприятного для США и их союзников.
2. Осуществление стабильной международной торговой и монетарной политики с целью обеспечения американского экономического процветания.
3. Оказание помощи набирающим силу открытым демократическим системам, уважающим законы и права человека.
4. Усиление действия международных норм и практики с целью защиты элементарного порядка, справедливости и прав человека.
5. Сохранение традиционных американских ценностей и интересов.

Общая концепция геостратегии США имеет три ведущие позиции:

1. «Жесткая» гегемония или глобальное лидерство. По мнению американских ученых, человечество нуждается в государстве, которое обеспечивало бы мировой порядок. В однополюсном мире быстрее и эффективнее решаются возникающие конфликты, и обеспечивается международную стабильность. Неслучайно поэтому сторонники данной позиции подчеркивают необходимость внедрения американских ценностей и интересов, а также институтов демократии в другие страны.

2. «Разумное» лидерство. Сторонники данной позиции считают необходимым для США отказаться от мессианских идей и не препятствовать укреплению других центров силы (например, ЕС). США должны использовать свое уникальное положение для встраивания в систему ведущих мировых держав, учитывая тот факт, что американская демократическая модель государства и рыночная экономика не имеет универсального характера. Сторонники данной позиции призывают отказаться от политической иллюзии, что остальной мир видит своим лидером США.

3. «Рыхлая» гегемония. Сторонники третьей позиции считают, что система международных отношений не может бесконечно покоиться на американской гегемонии и поэтому, предлагают модель трехполюсного мира или модель региональной «однополярности». Три основные силовые регионы мира, в каждом из которых есть свой лидер: Северная Америка (лидер-США), Европа (лидеры-Германия и Франция), Восточная Азия (лидеры-Китай и Япония). «Рыхлая» гегемония США подразумевает, по мнению сторонников этой позиции, что на деле будет реализована гибкая и убедительная внешняя политика США с учетом интересов участников, входящих в состав основных силовых регионов мира [19].

Наряду с вышеназванными основными позициями и тенденциями во внешней политике США на современном этапе можно привести интересную точку зрения американского политолога Дж. Най, который считает, что сейчас Америка имеет только одного реального соперника в лице ЕС, среди них реальными соперниками и выступающих самостоятельно на международной арене – Францию и Германию. Дж. Най обращает специальное внимание на то, что совокупная экономика Европейского Союза уже сегодня равна американской, причем европейцы обгоняют США в области торговли и инвестиций. Европейская интеграция успешно развивается на

протяжении более чем 50 лет, а присоединение к ЕС новых стран вполне может сделать объединенную Европу наиболее влиятельной экономической и политической силой XXI века. Автор особо подчеркивает, что современная Европа – единственный альтернативный Соединенным Штатам источник «мягкой власти». Она существенно превосходит их по многим показателям социального развития, обеспечивая своим гражданам более высокое качество жизни, что не может не вызывать роста влияния ЕС на мировой арене. Поэтому он уверен, что сотрудничество и кооперация с Европой, исторически выступающей союзницей США, должны стать одним из наиболее важных приоритетов американской внешней политики в текущем столетии. Призыв американского политолога к комплексному учету интересов внешнеполитических партнеров и к политике мультилатерализма не должен восприниматься как позиция, направленная на смягчение отношений со всеми субъектами международного права. Скорее речь идет о выделении ряда государств, с которыми США необходимо научиться разговаривать на равных, и о важности осмысления критериев, способных лечь в основу данного процесса. Главным препятствием в осуществлении этой задачи автор считает образ жизни и мышления самих американцев. Он констатирует, что за годы, прошедшие после распада СССР и краха коммунистического блока, большинство из них настолько уверовало в неоспоримое превосходство и неуязвимость своей страны, что практически утратило интерес к внешнеполитическим проблемам. Это выражается в том, что доля средств, направляемых из американского бюджета на финансирование внешнеполитической деятельности, снизилась с 4% в 1960 г. до 1% в 2001 г. и в 16 раз уступает сегодня расходам на оборонные нужды. Размеры помощи странам «третьего» мира сократились за последние 30 лет с 0,93 до 0,08% американского ВВП; США вышли из ряда международных организаций и продемонстрировали нежелание участвовать в решении многих гуманитарных и экологических проблем. Подобная политика, отмечает Дж. Най, приводит к тому, что все больше людей в разных странах мира «рассматривают США как уповающих на военную силу, а не на мягкую власть... как способных говорить, а не слушать». В такой ситуации правительству США трудно рассчитывать на результативность декларируемого им принципа мультилатерализма.

Реальность подобной перспективы осознается в американском обществе. По данным, приведенным в книге, лишь 28% американцев уверены, что их страна к началу XXI века сохранит свой статус единственной сверхдержавы, тогда как 61% считает, что появятся и другие претенденты, а 10% – что Америка утратит свою миссию великой державы уже в текущем столетии. Однако сам Най, в значительной мере признавая справедливость пессимистических оценок, полагает, что процесс снижения американского влияния не будет стремительным — он растянется на десятилетия и будет вполне поддаваться контролю и коррекции. Более того, ему представляется, что современной Америке не угрожает кризис, который отдельные наблюдатели связывают с волной иммиграции или с упадком традиционных нравственных ценностей. В любом случае он убежден, что переход к политике сотрудничества и кооперации со странами, экономическое и культурное влияние которых на современный мир доказано историей последних десятилетий, должен стать не частной задачей, а долгосрочным ориентиром американской внешней политики.

Нельзя не согласиться с высказываниями американского исследователя, по поводу того, что при формировании нового внешнеполитического курса, следует исключить из практики прежнюю формулу, связывавшую мировую стабильность с поддержанием баланса сил между враждующими сверхдержавами, и разработать доктрину, которая основывалась бы на тесном взаимодействии с ближайшими и проверенными временем союзниками. Отмечая, что европейцы нередко отвергают навязываемые им американские ценности, стремясь тем самым добиться большей свободы в культурной и политической сферах, исследователь категорически настаивает на необходимости укрепления взаимной солидарности атлантических стран, преодоления существующих между США и ЕС противоречий и видит главный залог мировой политической стабильности в союзе Америки и Европы. Курс на развитие мультилатерализма не означает безоговорочной поддержки любых, пусть даже широко одобренных проектов и инициатив. Всякая поддержка, считает Дж.Най, должна согласовываться с американскими идеалами и соответствовать интересам развития национальной экономики. Он напоминает, что «новый международный экономический порядок», предложенный ООН в 1970-х годах, и «новый международный инфор-

мационный порядок», провозглашенный тогда же ЮНЕСКО, противоречили либеральным демократическим ценностям, так как первый, по сути, устанавливал ничем не обоснованный налог на использование развитыми странами природных ресурсов, а второй позволял авторитарным правительствам «третьего» мира ограничивать свободу слова и печати. То же самое относится и к Киотскому протоколу, который предполагает реализацию односторонних мер, способных нанести ущерб экономическому развитию западных стран, и не накладывает никаких ограничений на страны «третьего» мира. Внешняя политика, констатирует автор, не должна вести к утрате американской идентичности, к подрыву американской мягкой власти и размыванию исторически сложившихся в Америке ценностей.

Американский политолог предлагает американской администрации и политическому классу США в целом три рекомендации:

1. придерживаться политики мультилатерализма и отказаться от односторонних мер, ведущих к перенапряжению сил и наносящих ущерб международному престижу Соединенных Штатов;

2. пристально и внимательно анализировать реальные экономические возможности и потенциал развития различных стран с целью определения основных направлений политического сотрудничества и соперничества;

3. проявлять большую избирательность в отношении союзников, то есть углублять сотрудничество, прежде всего, с наиболее близкими с исторической и культурной точек зрения странами, а не с теми, которые чужды западной культурной традиции, даже если они весьма сильны и влиятельны [20].

Таким образом, на формирование и складывание американской внешней политики и национальной геополитической стратегии оказало влияние достаточно много различных международных, политических тенденции, которые связаны в основном с процессом трансформации мировой политической системы.

Литература

- 1 Лисичкин В., Шелепин Л. Глобальная империя зла // <http://www.x-libri.ru/elib/lssh1001/00000125.htm>

- 2 Панарин И.П. Дипломатия и политика // <http://www.panarin.com>.

- 3 Межлумянц А.Р. Геополитическая стратегия Бжезинского и ее исторические перспективы // <http://whiteworld.ru/s000102.htm>
- 4 Нартов Н.А. Геополитика: учебник. – М.: Юнити, 2004. – 294 с.
- 5 Ивашов Л.Г. В чем состоит геополитическая стратегия США–НАТО? // <http://old.iamik.ru/14387.html>
- 6 Бжезинский З. Америка терпит катастрофу (для газеты Los AngelesTimes) // <http://www.lenta.ru/>
- 7 Киссинджер Г. Дипломатия: пер. с англ. – М., 1997. – 324 с.
- 8 Мухаев Р.Т. Политология: учебник для вузов. – М.: Издательство ПРИОР, 1997. – 335 с.
- 9 Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М.: Арктогея, 1997. – 256 с.
- 10 Хантингтон С. Столкновение цивилизации. // Полис. – 1992. – С. 15.
- 11 Иноземцев В.Л. Полезные рекомендации политическому классу Америки // Полис. – 2002. – №5. – С. 95.
- 12 Kennan G.F. Around the cragged hill: A personal and political philosophy. N.Y. London. 1993. – 245 с.
- 13 Undeland Ch., Platt N.O.P. Cit. – P. 117-120
- 14 Wallerstein I. Utopistics or Historical Choises of the Twenty-First Century. N.Y.1998. – P. 35
- 15 В. Иноземцев. Глобализация: иллюзия и реальность // Свободная мысль – XXI. – №1. – 2000. – С. 26-36.
- 16 «National Geographic», No.4. Washington D.C. October 1998. – P. 2.
- 17 Modelski G., Tompson W. The Long and Short of Global politics. – P.111.
- 18 Cole A.R. America as the grand facilitator // Foreign policy. – 1992. – №87. – P. 47-65.
- 19 Strategic assessment 1995. US security challenges in transition. Washington Institute for National Strategic Studies. – 1995. – 256 p.
- 20 Най Дж. Стратегия США на современном этапе. – 1998. – С. 55-60.

Ж.М. Алдубашева

XX-XXI ғғ. АҚШ-тың сыртқы саясатының қалыптасуы

Мақалада америкалық өктемділіктің негізгі тұжырымдамалары америкалық зерттеушілердің көзқарасы бойынша қарастырылған. Мақаланың авторы АҚШ-тың жаңа әлемдік тәртіпке басты төреші ретінде араласа алатын халықаралық жүйедегі кездесетін жаңа үрдістерді саралаған.

Түйін сөздер: АҚШ-тың сыртқы саясаты, әлемдік үстемдік, халықаралық тәртіп, геосаяси стратегия

Zh.M. Aldubasheva

Formation of U.S. Foreign Policy in the XX-XXI centuries

This article discusses the basic concepts of American dominance in the approach of U.S. researchers. The author has analyzed the new trends in the existing international system, requiring the participation of the United States as the final arbiter in the new world order.

Keywords: foreign policy of USA, global leadership, international order, geopolitical strategy.

Приветственное слово главного редактора	3
<i>Карин Е.Т.</i>	
Актуальные вопросы политологии в контексте социальной модернизации Казахстана	4
<i>Шаукенова З.К., Жандосова Ш.М., Меңдіғалиев Қ.С.</i>	
Дін және діни қарым-қатынас саласындағы шет елдердің мемлекеттік саясаты	7
<i>Насимова Г.О., Сейсебаева Р.Б.</i>	
Подготовка специалистов-политологов в современных условиях: проблемы и перспективы	11
<i>Құрманалиева А.Д.</i>	
Еңбек – заманауи «ізгі қала» құрудың негізі	15
<i>Балапанова А.С., Кайдарова А.С.</i>	
Роль Казахстана в обеспечении региональной безопасности в Центральной Азии	20
<i>Мұсатаев С.Ш.</i>	
Елбасының «Қазақ елі» идеясы – егеменді елдіктің баяндылығы	24
<i>Досанова С.Ж.</i>	
Стратегические вызовы безопасности в Центральноазиатском регионе	29
<i>Мухитденова А.Т., Ким Л.М.</i>	
Некоторые аспекты миграционной политики Германии	33
<i>Мекебаева М.А., Кенесов А.А.</i>	
Проблемы выбора стратегических приоритетов государственной молодежной политики РК	37
<i>Жусупова А.С., Кенесов А.А.</i>	
Внутренние мигранты и современный Казахстан	44
<i>Кудрявцева Е.В., Степанов А.В.</i>	
Гендерная политика в странах Ближнего Востока и Северной Африки после событий «арабской весны»	48
<i>Насимов М.Ө., Шаймерденова Б.М.</i>	
Патриотизм қазіргі қоғамдағы ұлттық сана мен бірліктің іргесі ретінде	54
<i>Халикова Ш.Б.</i>	
Повышение эффективности государственного управления Республики Казахстан	58
<i>Камалдинова А.А., Мұсатаева Ф.С.</i>	
Қазақстанның әлеуметтік дамуындағы тіл саясатының маңызы	63
<i>Басығариева Ж.А., Садибеков Е.Ө.</i>	
Ядролық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Қазақстанның рөлі	69
<i>Мұхтар Сеңгірбай</i>	
Этностық конфликтілерді реттеу ұғымына негізгі көзқарастар	74
<i>Ким Л.М., Сиқымбаева Д.А.</i>	
Саяси әлеуметтену модельдерінің теориялық негіздемелері	79
<i>Алдубашева Ж.М.</i>	
Формирование внешней политики США в XX-XXI вв.	83

CONTENTS

<i>Karin E.T.</i>	
Topical issues of political science in the context of social modernization of Kazakhstan	4
<i>Shaukenova Z.K., Zhandosova Sh.M., Mendigaliev K.S.</i>	
Home policy towards religion and religious interaction in the foreign states	7
<i>Nasimova G., Seisebayeva R.</i>	
Training of political science specialists today: problems and prospects	11
<i>Kurmanaliyeva A.</i>	
Work is the basis of creation of modern«virtuous city».....	15
<i>Balapanova A.S., A.S. Kaidarova</i>	
The role of Kazakhtsan in providing of regional security in Central Asia	20
<i>Mustayev S.Sh.</i>	
The idea of the head of state «Kazakh Eli» – as the basis for the country's independence	24
<i>Dossanova S.Zh.</i>	
Strategic Security challenges in the Central Asia Region	29
<i>Muhitdinova A.S., Kim L.M.</i>	
Some aspects of migration policy in Germany	33
<i>Mekebayeva M.A., Kenesov A.A.</i>	
The problems of searching strategic priorities of State youth policy in the Republic of Kazakhstan	37
<i>Zhusupova A.S., Kenesov A.A.</i>	
Internal migration and current Kazakhstan	44
<i>Kudryavceva Y.V., Stepanov A.V.</i>	
Gender policy in Middle East and North Africa in the aftermath of Arab Spring	48
<i>Nasimov M.O., Shaimerdenova B.M.</i>	
Patriotism as the basis of unity and national identity in modern society	54
<i>Khalikova Shakhnaz</i>	
Improving the effectiveness of public administration of the Republic of Kazakhstan	58
<i>Kamaldinova A.A., Musatayeva F.S.</i>	
The role of language policy in social developing of Kazakhstan	63
<i>Basygariyeva Zh.A., Sadibekov E.O.</i>	
The role of Kazakhstan in provide nuclear securityi	69
<i>Mukhtar Senggirbay</i>	
Main approaches to the concept of regulating ethnic conflicts	74
<i>Kim L.M., Sikhimbayeva D.A.</i>	
Theoretical bases of political socialization models.....	79
<i>Aldubasheva Zh.M.</i>	
Formation of U.S. Foreign Policy in the XX-XXI centuries	83